زنجیرەی ئیسلام و زانست

1

قورئان و زانستی پزیشکی

منتدى اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

قورئان و زانست

3

ئامادەکردنی
سەروەر حەسەن

پێداچوونەوەی زانستی
دکتۆر هیوا شفیق

التفسیر

تەفسیری نوور

قورئـان و
زانستی پزیشکی

زنجیرەی قورئان و زانست (٣)

قورئان و زانستی پزیشکی

ئامادەکردنی

سەروەر حەسەن

پێداچوونەوەی زانستی

د. هیوا شەفیق

ماستەر لە زانستی کارئەندامزانی مێشك

پێداچوونەوەی زمانەوانی

ئارام جمال

بەکالۆریۆسی زمانی کوردی

مافی لەچاپدانەوەی پارێزراوە بۆ
نوسینگەی تەفسیر

ناوی کتێب بەکوردی: قورئان و زانستی پزیشکی
ئامادەکردنی: سەروەر حەسەن
پێداچونەوەی زانستی: د. هیوا شەفیق
پێداچونەوەی زمانەوانی: ئارام جمال
بڵاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن، هەولێر
نەخشەسازی ناوەوە: جمعه صديق كاكه
خەت: نەوزاد کۆیی
بەرگ: أمين مخلص
نۆرە و ساڵی چاپ: یەکەم ١٤٣٢ك - ٢٠١١ز
تیراژ: ١٥٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٣٢٠) ساڵی ٢٠١١ پێدراوە

بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن
هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
ت: ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٢٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨
مۆبایل: ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

ناوەرۆك

پێشەکی ٧
بەر لە دەستپێك.................................. ١١
لە دایکبوونی مرۆڤ ١٢
دڵۆپێك لەشلەی مەنەوی ١٣
ئاوێتەی مەنەوی ١٤
ڕەگەزی کۆرپەلە................................... ١٥
(العلقة) کە بە منداڵدانەوە هەڵواسراوە.................. ١٧
سێ قۆناغەکەی دروستبوونی کۆرپەلە لە سکی دایکیدا........... ١٩
قۆناغی پێش کۆرپەلەیی: ٢٠
قۆناغی کۆرپەلەیی ناپێگەیشتوو: ٢٠
قۆناغی کۆرپەلەیی: ٢٠
مرۆڤ لە (نطفة أمشاج) بەدیهێنراوە..................... ٢٢
مرۆڤ لە پوختەیەکی خاکی زەویە......................... ٢٤
کەمترین ماوەی سکپڕی شەش مانگە ٢٦
ئەو ماسولکانەی بەدەوری ئێسکەکاندا هەن................. ٢٨
ئێسك کارگەی بەرهەمهێنانی خوێنە ٣٠
پێناسی مرۆڤ لە مۆری سەری پەنجەکانیدایە ٣١
سکپڕی و وەستانی کەوتنە سەرخوێن ٣٢
شاڕەگی (حبل الوريد) ٣٣
کوڕ وەك کچ نییە! ٣٤
وەرگرەهەستییەکان لە پێست و لە دیواری ڕیخۆڵەکاندا........... ٣٦
وەرگرە هەستییەکان لە بینین و بیستندا..................... ٣٩
تەبابونی هۆرمۆنی لەسەرەتای سورەتی (مریم) دا ٤١
شیرپێدانی منداڵ بۆ ماوەی دوو ساڵی تەواو ٤٦
ئەو ناوچەیەی دەست بەسەر ڕەفتارماندا دەگرێت............... ٥٢
مردن بەهۆی توندیی دەنگەوە............................ ٥٣

بۆنی مرۆڤ وەك ناسینەوە ٥٥
چەند مەوقیفێکی قورئانی و حاڵەتی نەخۆشی ٥٦
جیاوازی ڕەنگەکانی مرۆڤ و پەیوەندی بە میلانینەوە ٥٨
کاریگەریی ڕەنگەکان لەسەر ژیان و هەستەکانی مرۆڤ ٦٠
ڕەنگی سەوز ٦٢
هەستانی بەرەبەیان و شنەی بەیانی ٦٤
حاڵەتی مرۆڤ لەکاتی خەوتندا (هەڵیاندەگێڕینەوە) ٦٦
خەوو بەدواداهاتنی شەوو ڕۆژ ٦٨
خەو: ٦٨
بەدواییەکداهاتنی شەوو ڕۆژ ٧٢
ئاوازی قسەکردن و ئاشکراکردنی درۆ ٧٥
یــادگـــا ٧٧
خەم و خەفەت دەبێتەهۆی کوێربوون ٨٠
ئارەق ئاوی سپی چاو ناهێڵێ ٨١
گریــــان ٨٣
گریان و پارێزگاری لە گلێنەی چاو ٨٨
خشوع ٩٣
توڕەبوون و کاریگەرییە سەلبیەکانی ٩٦
قسەکردن ٩٩
زۆریی ژمارەی زمانەکان یەکێکە لەئایەتەکانی پەروەردگار ١٠٢
سیستمی پڕ سەراسیمای ئاخاوتن ١٠٥
ڕووخسار ئاوێنەی دەروونە ١٠٨
سەرچاوەکان ١١٢

به ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

پێشەکی

بەقەڵەمی د.هیوا شەفیق

ماستەر لە زانستی کارئەندامزانی/ مامۆستای زانکۆ

لەپاش سوپاسی بێپایان بۆ خوای گەورە:

لەڕاستیدا هـەر لەگـەڵ سـەرهەڵدانی شۆڕشـی پیشەسـازی لـە ئـەورووپا، مرۆڤایەتی لە ململانێی نێوان زانست—ئـایین دا دەژیا. لـەدوای ئـەوەی کـە ململانێکە بە شکستهێنانی ئایین (مەبەست لە ئایینی کەنیسەی ئەو کاتەیـە کە دەستکاری کرابوو) کۆتاییهات، مرۆڤایەتی تووشـی سـەرگەردانی بـوو و لە ئامانجی خۆی لایدا و هیچ ڕێنمووییکارێك نەما لەو مەیدانەدا.

ئەوەی جێگای باسە ئەوەیە لەکاتی ڕوودانی ئـەم ململانێیـەدا، ئـایینی ئیسلام ئامادە نەبوو، بەڵکو ئایینی سەرەکی خەڵکی بریتی بـوو لـە ئـایینی قەشە و کەنیسەکان و لەلایەن ئارەزووی ئەوانەوە خەڵکی ئاڕاستە دەکران.

لەبەرئـەوەی ئـایینی قەشـەکان زۆرجـار دوور بـوو لەڕاسـتی و زانسـت، لەبەرامبـەر ئـەم ئایینـەدا زۆرێـك لـە زانایـان لێـرە و لـەوێ هەڵدەکـەوتن و ڕووبەڕووی ئـەو ئایینـە دەبوونـەوە بـەهۆی بـەکارهێنانی بەڵگـەی زانسـتی توانیان ئەو ئایینە بە درۆ بخەنەوە و خەڵکی ئـەو کاتـەش لـەدوای ئـەوەوە

گوێیان بۆ قسـەی زاناكـان دەگـرت و شۆڕشـێك بـەرپابوو كـە بـە شكسـتی كەنیسە و بردنەوەی زانست كۆتاییهات.

بەپێچەوانەی ئایینی قەشەكان، زانست لە ئـایینی ئیسـلامدا بریتییـە لـە پـەیڕەو (مـنهج) بـۆ ناسـینی خـوای گـەورە و هـەموو ئـەو شـتانەی كـە لـە دەوروبـەری مرۆڤـدان. سـەرەڕای ئەمـەش، ناحـەزانی ئیسـلام لـە هـەوڵی بەردەوامدان بۆ گواستنەوەی ئەو ململانێیە بۆ ناو شارستانیەتی ئیسـلام و وڵاتە ئیسلامییەكان بەو ئومێدەی كە هەروەك چۆن زانست توانی چـۆك بـە ئایینی قەشەكان دابدات، هەر واش دەتوانن لە دژی ئیسلام بەكاری بهێـنن، بەڵام لەسەروبەندی ئەم هەوڵەدا، كتوپڕ ڕووبەڕووی موعجیزەیـەك بوونـەوە كە پەروەردگار بۆ هەموو سەردەمێك تا دونیا مابێت پاڵپشتی ئایینی خـۆی پێكرووە، كـە ئـەویش مـوعجیزەی زانسـتییە لـە قورئـان و فـەرموودەكانی پێغەمبەردا (ﷺ)، ئەمەش بۆ هێنانەدی ئەو بەڵێنەی پەروەردگار داویـەتی:

﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴾

لەگەڵ ئەوەی كە قورئان كتێبی زانستەكان نیی، بەڵام دەربارەی زۆرێك لە ڕاستییە زانستییەكان بە وردی دواوە بەجۆرێك كە تەنها بە بـەكارهێنانی تەكنەلۆژیای سەدەی بیستەم توانراوە ئەم ڕاستییانە پشتڕاسـت بكرێنـەوە كـە لەسـەردەمی دابـەزینی قورئانـدا مانـای ڕاسـتەقینەی ئـەم ڕاسـتییانە نـەزانرابوون، ئەمـەش بەڵگەیـەكی تـرە لەسـەرئەوەی كـە قورئـان وتـەی پەروەردگارە.

نەك هەر ئەمەش، بەڵكو لەو سەردەمەی كە قورئان دابـەزی، كۆمـەڵگای عەرەبی (كە خاوەنی شارستانی گـەورەی ئـەو سـەردەمە بـوون) پڕبـوو لـە بیروبۆچوونی بێبنەما و شتانی بەتاڵ. بۆنمونـە: باوەڕیـان وابـوو شـاخەكان

ئاسمانیان هەلگرتووە و زەویش تەختە و چواردەوری بە شاخەکان گیراوە لەکاتی بوونی ئەو بۆچوونە هەڵەیە سەبارەت بە ئاسمانەکان و زەوی قورئانی پیرۆز دابەزی تا بفەرمویت: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾

لەوەش سەیرتر ئەوەیە کە لەکاتی دابەزینیدا، قورئان خۆی ئاماژە دەکات لە داهاتوودا ئەوانەی باوەڕی پێناهێنن و تانەوتەشەری لێدەدەن هەرئەوان خۆیان دەست دەخەنە سەر ڕاستییەکان و ڕاستی قورئان دەسەلمێنن: ﴿أَوَلَمْ يَرَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَٰهُمَا﴾

ئایا ئەوانەی بێباوەڕبوون نەیانبینی ئاسمانەکان و زەوی (کە ئەم دوانەش نمایندەی هەموو گەردوون دەکەن) لەسەرەتادا یەکپارچە بوون و لەحاڵەتی (رتق)دا بوون پاشان (فَفَتَقْنَٰهُمَا) واتە هەڵمانوەشاندن و لەیەکترمان جیاکردنەوە؟

ئایا دەزانن کێ بوون ئەوانەی بیردۆزی دروستبوونی گەردوونیان ناونا بە بیردۆزی تەقینەوە گەورەکە (الإنفجار الكبير)؟ واتە لە بنەڕەتدا گەردوون بریتی بوو لە کلۆیەك (بارستاییەکی یەکپارچە)، بەڵام دواتر لە زەمەنێکدا هەڵوەشا و ئاسمانەکان و زەوی لێ دروستبوو؟ ئەوان زانایانی ڕۆژئاوا بوون کە بە کۆڕایی زۆرینەی زاناکانیان تائێستا ئەم بیردۆزە (تەقینەوە گەورەکە) ڕاسترین بیردۆزە بۆ لێکدانەوەی دروستبوونی گەردوون.

ئامادەکردنی ئەم کتێبە و هاوشێوەکانی تەنها دووپاتکردنەوەی ئەو ڕاستییەن کە لەمەوپێش باسکرا.

ئامادەکاری ئەم کتێبە بەڕێز "مامۆستا سەروەر حەسەن" هەوڵیداوە کۆمەڵێك نموونە بهێنێتەوە سەبارەت بە دوو لایەنی سەرەکی لە قورئاندا:

کە ئەوانیش بریتین لە ڕاڤەی زانستی قورئان و ئیعجازی زانستی قورئان، لەبەرئەوەی زۆر گرنگە خوێنەر لەم دوو لایەنە تێبگات، بەکورتی پێناسەی هەریەکەیان دەکەین.

ڕاڤەی زانستی قورئان (التفسیر العلمي) بریتییە لە چاك تێگەیشتن لە دەلالەت و ماناکانی ئایەتە قورئانییەکان لە ڕێگای خستنەکاری تەواوی توانا زانستییەکانی مرۆڤ لەهەموو سەردەمێك و بۆ هەموو بوارێك لە بوارەکانی ژیان. بەلاّم ئیعجازی زانستی (الإعجاز العلمي) تەحەدداکردنی قورئانە بەرامبەر بە سەرجەم تواناکانی مرۆڤ بەم شێوازە: قورئان کە کتێبێکە پێش ١٤٣٠ساڵ دابەزیوە بۆ سەر گەلێك کە زۆرینەی نەخوێندەواربوون، هەڵگری چەندین زانیاری وردە سەبارەت بە ناخی مرۆڤ و گەردوون، ئەم زانیارییانەش تەنها لەماوەی ئەم دەیەها ساڵەی دواییدا و پاش کەڵەکەبوونی هەوڵ و کۆششی ژمارەیەکی زۆر لە زانایان، مرۆڤەکان توانیویانە بەم ڕاستیانە بگەن.

داوا لە خوای گەورە دەکەین کە بەڕێزیان سەرکەوتوو بکات بۆ کاری چاکتر و ئەم کارەشی لێ قەبوڵ بفەرموێت وەك توێشوویەك بۆ دواڕۆژ.

بەر لە دەستپێك

بەناوی خوای بەخشـندەی میهرەبـان، هـەزاران هـەزار دروودو سـلاّو بـۆ سەر گیانی پاکی پێغەمبەرمان محمد(ﷺ).

خوێنەری بەڕێز! هەر کەسێك کەمە زانستێکی هەبێت، لە هەر بوارێکدا، کە لە ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان ڕادەمێنێـت، دڵنیـام بـەپێی خـۆی هێنـدە سەرسام دەبێت، دەخوازێت هەرچی خوێندووەتـەوە و فێربـووە بگەیەنێتـە هاوڕێ و براکانی. داوات لێدەکەم تەنها وەك ئـەوە تەماشـای ئـەم بەرهەمـە بکە کە کەسێکی سەرسام بە ئـایین و دەسـتەواژە و ئامـاژە زانسـتییەکانی نێـو قورئـان دەیـەوێت کـەمێك دەسـتی هـەبێت لـە گەیانـدنی مـەزنیی ئـەم پەرتووکەدا، ئەگەر مەبەستەکە لای تۆی بەڕێز هاتبێتە دی، ئەگەر نا تـەنها جوڵێنەرێك بێت بۆت خۆت بگەڕێیت و لە مانا ڕاستەقینەکان بگەیت.

سوپاسـی خـوا دەکـەین بـوێری پێـداین و خسـتیە دڵمانـەوە کـارێکی لەوجۆرە بکەین، سوپاسی خـوا دەکـەین وایکـردووە ئێمـەی مرۆڤـی لاواز و کەم زانست لە وتەکانی بگەین...

دەستخۆشیش دەکەم لە هاوڕێیانم "د.هیوا شەفیق" کە پێداچوونەوەی زانسـتی گرتـە ئەسـتۆ و "م.ئـارام جمـال" پێداچـوونەوەی زمانـەوانی بـۆ کتێبەکـە کـرد. خـوای گـەورە لـە هەڵـە و کەموکورپیـەکانمان ببورێـت و ڕێنموویمان بکات بۆ ڕێگای هەق و ڕاستی و بەردەوامامان بکات لەسـەر ئـەو ڕێگایە.

لە دایكبوونی مرۆڤ

قورئـانی پـیرۆز لـە چوارچـێوەی بانگـەوازی خەڵكیـدا بۆ باوەڕهێنـان، زۆرێك لە بابەتـە جۆراوجۆرەكـانی هێنـاوە. هەنـدێجار باسـی ئاسمانـەكانی كردووە و هەندێجاری تـر ڕووەك و ئاژەڵـەكان، ئـەوەش وەك بەڵگـە لەسـەر بوونی خـوای میهرەبـان.... هـەروەك زۆر لـە ئایەتـەكان داوایـان لـە خـەڵك كردووە بیر لە بەدیهێنان بكەنەوە، دەربارەی بەدیهێنانی مـرۆڤ و ماهیـەتی جەوهەری.

﴿نَحْنُ خَلَقْنَٰكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَءَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ءَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلْخَٰلِقُونَ﴾ الواقعة /٥٧-٥٩، واتـە: ئێمـە دروسـتمان كـردوون، بۆچـی بـڕوا ناكـەن؟ جـا پـێم بڵـێن ئـەو مەنیـەی لـەجێی خۆیـدا دایدەنێین؟ئایا ئێـوە دروستی دەكەن یان ئێمە بەدیهێنەرین؟

ڕووەكانی ئیعجاز لە بەدیهێنانی مرۆڤدا، جگە لەم ئایەتە لـە زۆر ئایـەتی تریشدا باسـكراون. لـەو ئایەتانـەدا زانیـاری دووروودرێـژی ئـەوتۆ هەیـە، كـە ئەسـتەمە مرۆڤێـك بیانزانێـت لـە سـەدەی حەوتـەمی زاینیـدا ژیابێـت، لـەو زانیاریانە:

- مرۆڤ بە تەواوی لە مەنی بەدینەهێنراوە، بەڵكو لە بەشێكی مەنی.
- كۆرپەلە بە مندالّدانی دایكەوە لكاوە بە تەواوی وەك زەرو (علـق) كـە بە لاشەوە دەلكێت.
- كۆرپەلە لە ناو سێ ناوچەی تاریكی مندالّدا دروست دەبێت.

ئەو خەڵکەی لە سەردەمی دابەزینی قورئانـدا ژیـاون دڵنیـابوون لـەوەی ماددەی بنەڕەتی بەدیهێنان پەیوەندی هەیە بـە شـلەی مەنەویـەوە کـە لـە نێرەوە لە کاتی کرداری زایەندیدا دەردەچێت، هەروەها ئەو ڕاستییەی کـە منداڵ دوای (٩ مـانگ) لـە دایك دەبێـت ئاشـکرایە و پێویسـت بـە گـەڕان و لێکۆڵینــەوە ناکـات، بـەڵام ئــەو زانیارییانــەی ئایەتــەکان باســی دەکــەن زانیارییەکن کە زانست تا سەدەی بیستەم نەیدۆزیبوونەوە.

دڵۆپێك لەشلەی مەنی

لەکاتی کرداری زایەندیدا پیاو (٢٥٠ ملیۆن تۆو) یـان سـپێرم (Sperm) لە یەك کاتدا دەهاوێژێت. ئەم سپێرمانە لە ناو لەشی دایکەکـەدا گەشـتێکی دژوار دەکـەن. بـە جۆرێـك کـە تـەنها (١٠٠٠ سـپێرم) لـەو (٢٥٠ ملیۆنـە) سەرکەوتوو دەبن لە گەیشتن بە هێلکۆکە. لە کۆتایی ئەو پێشـبڕکێیەدا کـە (٥ خولەك) دەخایەنێت هێلکۆکە (کە بە قەبارەی نیو ئەتۆم لە ئەتۆمەکانی خوێیە) ڕێ بـە تـەنها تاکـە سـپێرمێك دەدات بیپیتێنێـت. ئەمـە جەوهـەری مرۆڤە نەك سەرجەم شلەی مەنـەوی بـەڵکو تـەنها بەشـێکی بچـووکیەتی... هـەر بـەم شێوەیەشـە قورئـان ڕاڤـەی دەکـات لـە وتـەی پـەروەرگاردا کـە دەفەرمویت: ﴿أَيَحْسَبُ ٱلْإِنسَٰنُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِيٍّ يُمْنَىٰ﴾ القيامة / ٣٦–٣٧، واتە: ئایا ئـادەمیزاد وا دەزانێـت کـە هـەروا وازی لێـدەهێنرێت، باشە مەگەر خۆی لە نوتفەیەك دروست نەکراوە؟

هەروەك دەبینین قورئان زانیاری ئەوەمان دەداتێ كە مرۆڤ لە هەموو شلەی مەنەوییەوە دروست نابێت، بەڵكو لە بەشێكی بچوكیەوەیەتی...ئەم دیاریكردنەی كە دەستەواژەكە لە خۆی دەگرێت ڕاستییەكی زانستی ڕادەگەێنێت كە نەدۆزرابووەوە بەهۆی زانستی نوێوە نەبێت، ئەمەش لە خۆیدا بەڵگەیەكە لەسەر ئەوەی ئەم دەستەواژەیە لە بنەڕەتێكی ئیلاهی پیرۆزەوەیە.

ئاوێتەی مەنی

ئەوشلەیەی بە مەنی ناودەبرێت و سپێرمی تێدایە، تەنها لە نوتفەی پێكنایەت، بەڵكو لە تێكەڵێك لە شلەكان پێكدێت، ئەو شلانەش فرمانی جیاوازیان هەیە بۆنموونە: مەنی شەكری پێویستی تێدایە بۆ دابینكردنی وزە بۆ سپێرم، ترشەكان لە دەروازەی منداڵدان بۆ دروستكردنی ژینگەیەكی خلیسكان كە جوڵەی سپێرمەكان ئاسان دەكات.

جێگای تێڕامانە ئەم زانیارییانەی زانستی نوێ دۆزیونیەتەوە، قورئانی پیرۆز ئامارەی پێداون! قورئان تێكەڵەی مەنەوی بەمجۆرە دەناسێنێت:

﴿إِنَّا خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَٰهُ سَمِيعًۢا بَصِيرًا﴾

الإنسان/٢، واتە: ئێمە مرۆڤمان دروستكرد لە تێكەڵەیەك، ئینجا دەزگای بینین و بیستنمان پێبەخشی.

هەروەها لە ئایەتێكی تردا ئامارە بەوەدەدات كە مەنی تێكەڵەیەكە و جەخت لەوە دەكاتەوە كە مرۆڤ لە پوختەكانی ئەم تێكەڵەیە بەدیهێنراوە.

﴿ ٱلَّذِىٓ أَحۡسَنَ كُلَّ شَىۡءٍ خَلَقَهُۥۖ وَبَدَأَ خَلۡقَ ٱلۡإِنسَٰنِ مِن طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسۡلَهُۥ مِن سُلَٰلَةٍ مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ﴾ السجدة / ٧-٨، واتە: ئەو (خودایە) زاتێکە هـەموو شـتێکی بـە چـاکی و ڕێکـوپێکی دروسـتکردووە لـە سـەرەتاوە مرۆڤیشی لە خاك دروستکردووە، پاشـان زنجیرەی نـەوەکانی لـە ئـاوێکی سادە و بێ نرخ بەدیهێناوە.

وشەی (سلالة) واتە چۆڕاوە یان پوختە یاخود باشـترین بەشـی شـتێك. لە هەریەك لە ماناکانیدا ئاماژەیـە بـە بەشـێك لـە هـەموو ئەمـەش بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی قورئـان لەئیرادەیـەکی ڕەهـاوە دابـەزێنراوە کـە مرۆڤـی بـەدیهێناوە و وردەکارییـەکانی ئـەم بەدیهێنانـە دەزانێـت، ئـەم ئـیرادە ڕەهایەش ئیرادەی خوای گەورەیە، بەدیهێنەری مرۆڤ.

ڕەگەزی کۆرپەلە

تـا سـەردەمێکی نزیـك ئـەو بۆچـوونە بـاوبوو کـە ڕەگـەزی لـە دایکبـوو (کۆرپەلــە) خانــەکانی دایــك یــان لانیکــەم خانــەکانی دایــك و باوکەکــە دیاریدەکـەن، بـەلاَم قورئـان زانیـاری جیـاواز لـەم بۆچـوونەی داوینـەتێ دەربارەی ئەم بابەتـە، بەشـێوەیەك کـە نێـر و مێیـەتی لـە سـپێرمەوە کـە گەشە دەکات بەدیدێت:

﴿ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوۡجَيۡنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطۡفَةٍ إِذَا تُمۡنَىٰ ﴾ الـــنجم/ ٤٥-٤٦، واتــە: هـەر ئـەو زاتەیـە کـە جـووت و دوانـە، نێـر و مێـی بـەدیهێناوە، لـە نوتفەیەك و گەشە بکات.

پەرەسەندنەکانی زانستی کۆرپەلەزانی و بایۆلۆژی وردیی و ڕاستی ئەو زانیارییانەیان سەلماندووە کە قورئانی پیرۆز باسیکردوون... ئێستا زانراوە سپێرمی پیاو ڕەگەزی کۆرپەلە دیاریدەکات و ئافرەت لەم کارەدا ڕۆڵی نییە. کرۆمۆسۆمەکان بنچینەی سەرەکین لە دیاریکردنی ڕەگەزدا، دوان لە (٤٦) کرۆمۆسۆمەکە بە کرۆمۆسۆمی ڕەگەز ناودەبرێن، کە بەرپرسن لە دیاریکردنی قەوارەی مرۆڤ... ئەو کرۆمۆسۆمانەش (X،Y) کە نێرەدا (X،X) لە مێیەدا لە کاتێکدا کە شێوەی کرۆمۆسۆمەکان وەك ئەو پیتانە وەهان. کرمۆسۆمی (Y) کۆدی بۆهێڵی پەیوەست بە نێریەتی هەلگرتووەو کرۆمۆسۆمی (X) کۆدی بۆهێڵی پەیوەست بە مێیەتی.

دروستبوونی مرۆڤ بە جیابوونەوەی ئەم کرۆمۆسۆمانە دەستپێدەکات کە لە نێرە و مێیەدا بە شێوەی دوانە هەن . سەرجەم پێکهاتەکانی توخمە خانەی مێیە کە لەکاتی هێلکەداناندا دابەشدەبێت (واتە لە دوای دەرچوونی هێلکۆکەکە لە هێلکەدان)، کرۆمۆسۆمی (X)ی هەلگرتووە. لەلایەکی ترەوە توخمەخانەی پیاو دوو جۆری جیاوازی نووتفە بەرهەم دەهێنێت، یەکێکیان کرۆمۆسۆمی (X)ی تێدایە، دووەمیشیان کرۆمۆسۆمی (Y).

ئەگەر کرۆمۆسۆمی (X)ی مێ لەگەڵ نوتفەیەك یەکیگرت کە کرۆمۆسۆمی (X)ی تێدایە، ئەوا کۆرپەلەکە (لەدایکبووەکە) مێیە دەبێت. خۆ ئەگەر نوتفەکە کرۆمۆسۆمی Y ی تێدابوو ئەوا کۆرپەکە نێر دەبێت.

ئەمەش واتە ڕەگەزی کۆرپەکە کرۆمۆسۆمەکانی نێر لەگەڵ هێلکۆکەی ئافرەت یەکدەگرێت دیاریدەکات.... جێی باسە هیچکام لەم زانیاریانە نەزانرابوون تا ئەوەی کە زانستی کۆرپەلەزانی لەسەدەی بیستەمدا دۆزییەوە.... زۆرێك لە شارستانییەکان بڕوایان وابووە کە ڕەگەزی لە دایکبوو لەشی مێ دیاریدەکات، هەربۆیە ئافرەت لۆمەکراود ئەگەر مندالی

مێیەی بوو‌بێت. ئەوە لە کاتێکدا کە قورئـانی پـیرۆز کۆمەڵە زانیارییـەکی ئاشکرا کردووە کە ئەم پوچەوتەیە بەدرۆدەخاتـەوە... پـێش (١٣ سـەدە) بـەر لەدۆزینــەوەی بۆهێڵــەکانی مــرۆڤ، قورئــان ئامــاژەی بــەوەداوە کــە ڕەچەڵەکی ڕەگەزی کۆرپەلە ناگەڕێتەوە بۆ ئافرەت بەڵکو دەگەڕێتەوە بـۆ پیاو.

(العلقة) كە بە منداڵدانەوە هەڵواسراوە

ئەگەر بەردەوام بین لە پشکنینی ئەو ڕاستیانەی قورئانی پـیرۆز پێمـان ڕادەگەیــەنێت، جــارێکی تــر دەربــارەی دروســتبوونی مــرۆڤ ڕێکــەوتی موعجیزەیەکی زانستی زۆر گرنگ دەبینین.

کاتێـک نوتفـەی پیـاو لەگـەڵ هێلکۆکـەی ئـافرەت یەکـدەگرێت ئـەوا جەوهـەری کۆرپەلـە چاوەڕوانکراوەکە پێکدێت، ئـەو تاکـە خانەیـەی کـە ناودەبرێت بە زایگۆت (لاقحـة – Zygote – هێلکـەی پـیتراو) دەسـتبەجێ دەسـت بـە زۆربـوون دەکـات بـەڕێگای دابەشـبوون. لـە کۆتاییـدا دەبێتـە پارچـەیەك گۆشـت کـە پێیـدەوترێت کۆرپەلـە (embry)، ئەمـەش بـەهۆی مایکرۆسکۆبەوە نەبێت نابینرێت.

کۆرپەلـە مـاوەی گەشـەکردنی لـە بۆشـاییدا بەسـەر نابـات، بـەڵکو بـە منداڵدانەوە پەیوەست دەبێـت، بەتـەواوی وەك پەیوەسـتی و جێگیربـوونی ڕەگـەکان لــە خاکـدا بـەهۆی (تـەرز)ەکانیانـەوە. لـە ڕێـی ئـەم پێکـەوە

بەسترانەوە کۆرپەلە دەتوانێت ماددە پێویستیەکان بۆ گەشەکردنی خۆی لە لەشی دایکیەوە وەربگرێت.

ئەم خاڵە بۆخۆی موعجیزەیەکی قورئـان ئاشکرا دەکات، بۆ وەسفی گەشەکردنی کۆرپەلە لە منداڵدانی دایکدا وشەی (علق) بەکاردەهێنێت، وەك دەفەرموێت:

﴿ٱقۡرَأۡ بِٱسۡمِ رَبِّكَ ٱلَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ مِنۡ عَلَقٍ ﴿٢﴾ ٱقۡرَأۡ وَرَبُّكَ ٱلۡأَكۡرَمُ﴾

العلق/١– ٣، واتە: (ئەی محمد (ﷺ)) بخوێنە بەناوی ئەو پەروەردگارەتەوە کە هەموو شتێکی درووستکردووە، ئادەمیزادی لە چەند خانەیەکی خۆهەڵواسەر (لەناو منداڵداندا) دروستکردووە، بخوێنە، پەروەردگاری تۆ خاوەنی ڕێز و بەخششی بێسنوورە.

(علق) لە زمانەوانیدا ئەو شتەیە کە بەشوێنێکەوە دەلکێت. هەروەها وشەکەش خۆی بۆ (زەرو – علق) بەکاردەهێنرێت کە بەلەشەوە دەلکێت وخوێن دەمژێت.

بێگومان بەکارهێنانی ئەو وشە گونجاوە بۆ وەسفی گەشەکردنی کۆرپەلە لە منداڵدانی دایکدا، جارێکی تر ئەوە دەسەلمێنێت کە قورئان نیگایە لەخوای گەورەوەیە و گوتراوی ئەو زاتەیە.

سێ قۆناغەکەی دروستبوونی کۆرپەلە لە سکی دایکیدا

قورئان ئاماژەی بەوە داوە کە بەدیهێنانی مرۆڤ لە منداڵدانـدا بـە سـێ قۆناغ دەبێت:

﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَٰتٍ ثَلَٰثٍ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ﴾الزمر/٦، واتـه: لـه سـکی دایکتانـدا ئێـوه دروسـتدەکات، لـه نـاو سـێ تاریکسـتاندا، جـا گۆڕانکـاری بەردەوامە و جیابوونەوەی ئەندامەکان، ئا ئەوەیە خوای ئێـوە، ئـا ئەوەیـە پەروەردگارتان، خاوەنی هـەموو بەدیهێنراوەکانـە جگـە لـەو خوایـەکی تـر نیە، ئیتر بۆ کوێ دەچن و ڕوودەکەنە کێ ؟

وەك دەبینرێـت ئایەتەکـە ئامـاژە بـەوە دەدات کـە مـرۆڤ لەمنداڵـدانی دایکیدا لە سێ قۆناغی دیـاریکراودا دروسـتدەبێت.... بـە هـەمان شـێوەش زانستی بایۆلۆژی نوێ دۆزیویەتیەوە کە قۆناغەکانی گەشـەکردنی کۆرپـەلـە لـە سـێ ناوچـەی دیـاریکراوی منداڵـدانی دایکـدا دەبێـت. لـە سـەرجەم کتێبـەکانی زانسـتی کۆرپەلەزانیـدا کـە لـە پسـپۆڕیەکانی پزیشـکیدا دەخـوێنرێن دەردەکـەوێت، ئـەم زانیارییانـە لـە بنـەما زانسـتیەکانی ئـەم گۆڕەپانەن. بۆ نمونە لە کتێبی (أساسيات علم الأجنة البشرية – بنەماکانی زانستی کۆرپەلەزانی مرۆیی)دا کە سەرچاوەیەکی سەرەکیە لەم زانستەدا، ئەمە هاتووە:

" ژیان له منداڵداندا لـه سـێ قۆناغـدا دەبێـت، قۆنـاغی یەکـەم قۆنـاغی پێش کۆرپەلەییە کە لە دوو هەفتـە و نیـوی سـەرەتادایە، پاشـان بەدوایـدا قۆناغی (الحمیل)ـە کە تا کۆتـایی هەفتـەی هەشـتەم دەخایـەنێت. لـەدوای ئـەم قۆناغـە قۆنـاغی کۆرپـەلـەیی دێـت کـە لـە هەفتـەی هەشـتەمەوە تـا لەدایکبوون دەخایەنێت".

قۆناغی پێش کۆرپەلەیی:

لەم قۆناغەدا هێلکۆکەی پیتراو بە دابەشبوون گەورە دەبێت، کاتێکیش دەبێت بە کۆمەڵێك خانە، لە دیواری منداڵداندا خۆی دەنێـژێت، بـە جۆرێـك کـە خانـەکان لـە گەشـەکردن بـەردەوام دەبـن و لـە سـێ چـیندا خـۆی ڕێکدەخات.

قۆناغی کۆرپەلەیی ناپێگەیشتوو:

قۆناغی دووەم پێنج هەفتە و نیو دەخایەنێت و لەماوەی ئـەم قۆناغـەدا ئەندامـەکان و کۆئەندامـە بنەڕەتییـەکان لەسـەر شـێوەی چـینەخانە دەردەکەون.

قۆناغی کۆرپەلەیی:

ئەم قۆناغە لەهەفتەی هەشتەمی سکپڕییەوە دەستپێدەکات تاکو ساتی لە دایکبوون. لە خاسیەتە تایبەتییەکانی ئەم قۆناغە ئەوەیە کۆرپـەلـە وەك مرۆڤێك کە ڕووخسار و دەستەکانی هەیە لەگەڵ ئەوەش کە درێژییەکەی لە

(٣ سم) تێپەڕ ناکات. هەموو ئەندامەکانی جیا دەکرێنەوە.... ئـەم قۆناغـە نزیکەی (٣٠ هەفتە) دەخایەنێت و تیایدا گەشـەکردنی کۆرپەلـە بـەردەوام دەبێت تا وادەی لەدایکبوون.

ئـەم زانیارییانـە لـەبارەی گەشـەکردنی کۆرپەلـە لـە منداڵـدانی دایکیـدا لەبەردەستدا نەدەبوون ئەگەر بـوونی تەقـەنیاتی چاودێریی نـوێ نەبوایـە. لەگـەڵ ئـەوەش قورئـانی پـیرۆز وەك ئیعجازێـك بـەڕوونی لـە ئایەتەکانیـدا ئاشکرایکردوون... بەهەمان شێوە چەندین ڕاستی زانستی تریشـی ئاشـکرا کردووە.

ئەوەی کە قورئانی پیرۆز ئەم زانیارییە پـڕ وردەکـاری و ڕوونـەی داوە، لەکاتێکدا کە زانیاری پزیشکی لای خـەڵك زۆر دەگمـەن بـووە، بەڵگەیـەکی ئاشکرایە لەسەر ئەوەی قورئانی پیرۆز وتەی خەڵك نییـە، بـەڵکو گـوتراوی خوای میهرەبانە.

مرۆڤ لە (نطفة أمشاج) بەدیهێنراوە

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَٰهُ سَمِيعًۢا بَصِيرًا﴾الإنسان/٢، واتە: بێگومان ئێمە مرۆڤمـان دروسـتکرد لەتێکەڵەیـەک، لەکاتێکـدا دەمانـەوێ تـاقی بکەینـەوە، هەربۆیـە دەزگـای بیستن و بینینمان پێبەخشی.

"ئیبن عەباس" لەبارەی ﴿مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ﴾ دەڵێت: واتە ئاوی پیاو و ئاوی ئافرەت کاتێك کۆبوونەوە و تێکـەڵ بـوون، پاشـان لەقۆناغێکـەوە بـۆ قۆناغێکی تر دەگوێزرێنەوە، لە حاڵێکەوە بۆحاڵێکی تـر و پێکهاتەیـەك بـۆ پێکهاتەیەکی تر و بەوشێوەیە...

زانسـتی نـوێ سـەلماندوویەتی سـیفەتەکانی خانـەی زینـدوو بـەوەی

کرۆمۆســـۆمەکان هەڵیـــدەگرن دیـــاری دەکرێـــت... کرۆمۆســـۆمەکانیش پێکهاتوون لە: پرۆتین و چوار ترشە ئەمینیەکە (ئەدینین، سیامین، جـوانین و سیتوزین) کە لەسـەر شـێوەی دوو شـریتی پێچـخواردوو بـەدەوری یەکـدا ڕێکخراون.

کرۆمۆسۆمەکان ئەو کۆدە هەڵدەگرن کـە چـالاکی خانـە و دابەشـبوونی ئاڕاستەدەکەن بەپێی ڕیزبوونی ترشە ئەمینیەکان، بەدرێژایی دوو شریتەکە لە بۆشاییدا... ئاشـکرایە کۆرپەلـە یـەکگرتنی خانەیـەکی نێـرە (سـپێرم) و خانەیەکی مێیە (هێلکۆکە)یە.

لێرەدا سیفەتە بۆماوەییەکان بە هەریەکـە لـە کرۆمۆسـۆمەکانی بـاوك و کرۆمۆســـۆمەکانی دایـك دیـاری دەکـرێن، هەریەکـەیان بەڕێـژەی (٥٠٪)، ئەوەش سەرەتا بە نوتفەی یەکەم دەستپێدەکات، کـە سـپێرم و هێلکۆکـە کۆدەکاتەوە: (نطفة أمشاج) نوتفەیەکی تێکەڵ.

(مشـیج) واتــە دوو شــتی تێکــەڵکراو... کۆرپەلــەی بــەدیهێنراوی نــوێ پێکدێت، وەك بەڵگەی ڕاسـتێتی ئایەتـە پیرۆزەکـە: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَٰهُ سَمِيعًۢا بَصِيرًا﴾.

مرۆڤ لە پوختەیەکی خاکی زەویە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٌ تَنتَشِرُونَ ﴾الروم/٢٠، واتە: لە نیشانەو بەڵگەکانی خوا ئەوەیە کە لە خاك دروستی کردوون، لەوەودوا زۆربوون و بڵاوبونەتەوە بەسەر زەویدا.

هەروەها دەفـەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ مِنَ ٱلْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُۥ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴾الفرقان/٥٤، واتە: هەر ئەو زاتەیە کە لە ئاوی (مەنی) مرۆڤ دروستدەکات و کردوویەتی بەهۆی خزمایەتی، بێگومـان پـەروەردگاری تـۆ دەسەڵاتی بێسنوورە.

لە ئایەتی یەکەمدا ئامـاژەی بـەدیهێنانی مـرۆڤ هەیـە لـەخاك، لەئایـەتی دووەمیشـدا لـە ئـاو، بـەڵام لـەم ئایەتـەدا کـە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ مِن سُلَـٰلَةٍ مِّن طِينٍ ﴾المؤمنـون/١٢، واتـــە: ئێمـــە ئادەمیزادمان لە ئاوێتەیەکی پێکهاتوو لە خاك پێکهێناوە.

(طين) لەئایەتەکەدا مەبەست خۆڵ و ئاوە پێکەوە.

لـەم سـێ ئایەتـەدا ئاماژەیـەکی ڕوون هەیـە، بـۆ بنـەڕەتی مـرۆڤ. سەرچاوەی سەرەکی کە لـە خـۆڵ و ئـاوی زەوی و کانزاکـانی بـەدیهاتووە، بەکورتی پوختەکەی لەم زەوییەیە.

شـیکردنەوەی کیمیـایی دەڵێـت: "ئەگـەر مرۆڤمـان شـیکردەوە بـۆ پێکهاتەو توخمـە سـەرەتاییەکانی، دەبیـنین وەك کـانێکی بچوك وایـە، لـە پێکهاتەکەیدا (٢٢) توخم کە تا ئێستا ئاشکراکراون بەشداری دەکەن".

ئەو توخمانەش بەم جۆرە دابەش دەکرێن:

١. ئۆکسجین و هایدرۆجین، کە هەردووکیان ئاو پێکـدەهێنن. ئـاو (٦٥-٧٠٪)ی لاشەی مرۆڤ پێکدەهێنێت و مرۆڤ ناتوانێت چوار ڕۆژ زیاتر بەبێ ئاو بژی سـەرەڕای ئـەو توانایـەی کـە هەیـەتی بـۆ خۆراهێنـان لەگـەڵ وشـکیدا (جفاف)، ئەم حاڵەتەش بۆ هەموو بەدیهێنراوەکانی گەردوون ڕاستە.

خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾الأنبياء/٣٠، واتـە: لـە ئـاو هـەموو شـتێکی زینـدوومان فەراهـەم هێناوە، ئایا ئەوانە هەر باوەڕ ناهێنن؟

٢. کاربۆن و هایدرۆجین و ئۆکسجین، کە بنـەڕەتی ئاوێتـە ئەندامیـەکان پێکـــدەهێنن وەك: شـــەکرەکان و چـــەوری و پـــرۆتین و ڤیتامینـــەکان و هۆرمۆنەکان وئەنزیمەکان.

٣. حەوت مـادەی وشـك (جـاف)، ئـەوانیش: (کلـۆر، کبریـت، فۆسـفۆر، مەگنسـیۆم، کالسـیۆم، پۆتاسـیۆم، سـۆدیۆم) کـە (٦٠-٨٠٪)ی مـادە وشکەکان پێکدێنن.

٤. حەوت ماددەی تری وشك، کە ڕێـژەیان کـەمترە، ئـەوانیش: (ئاسـن، مس، یۆد، مەنگەنیز، کۆباڵت، زینك، مۆلبیدیۆم).

٥. چەند توخمێکی تری دەگمەن کە ژمارەیان شەش توخمە.

سـەرجەم پسـپۆڕان لەسـەر ئـەوە کـۆکن کـە جەسـتەی مـرۆڤ وەك بارستەیەك لە خاك هەموو ئـەو توخمـە کانزاییانـەی تێدایـە کـە لـە زەویـدا

هـــەن. ئەمـــەش بەتـــەواوی ڕاســـتێتی ئـــەو ئایەتـــە لـــە دڵ و بیرەکانـــدا دەچەســـپێنێت کـــە دەفـــەرموێت: ﴿ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٌ تَنتَشِرُونَ ﴾الروم/٢٠.

کەمترین ماوەی سکپڕی شەش مانگە

قورئان لەپێش زانستی پزیشکیەوە باس لە کەمترین ماوەی سکپڕی دەکات کە شەش مانگە، ئەوەش لەو ئایەتەدا کە دەفەرموێت: ﴿وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ إِحْسَـٰنًا ۖ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۖ وَحَمْلُهُۥ وَفِصَـٰلُهُۥ ثَلَـٰثُونَ شَهْرًا﴾الأحقاف/١٥، واتە: ئێمە فەرمانمان بە مرۆڤ داوە کە چاکەکار و چاك ڕەفتار بێ لەگەڵ دایك و باوکیدا، دایکی بە ئازارەوە هەڵیگرتووە و بەدەم ئێش و ئازارەوە بوویەتی، سکپڕبوون و لەشیربڕینەوەی سی دانە مانگی خایاندووە.

هـــەروەها دەفـــەرموێت: ﴿ وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَـٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ أَنِ ٱشْكُرْ لِى وَلِوَٰلِدَيْكَ إِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ ﴾لقمـــــان/١٤، واتە: ئێمە فەرمانمانداوە بە مرۆڤ بە چاك ڕەفتاری لەگەڵ دایك و باوکیدا، دایکی بە ئێش و ئازار و لاوازی و بێتاقەتییەکی زۆرەوە، (بەپێستی سکی نۆ مانگ) هەڵیگرتووە، بڕینەوەشی لەدوای دوو ساڵە. فەرمانمان پێدا کە ئەی مرۆڤ سوپاسگوزاری منیش و دایك و باوکیشت بە، دڵنیابن کە گەڕانەوەتان هەر بۆلای منە.

یـان دەفـەرموێت: ﴿وَٱلْوَٰلِدَٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ ۖ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ ﴾البقرة/٢٣٣، واتــە: دایکــان دوو ســاڵی تــەواو بـا شـیر بـە منداڵەکانیان بدەن بۆ هەر کەس کە دەیەوێت شیری تەواو بدات.

گەر ماوەی شیرپێدان کە دوو ساڵی تەواوە (٢٤ مانگ) لابـبـەین لـە (٣٠) مانگ کە ماوەی سکپڕی و شـیرپێدانە، ئـەوا شـەش مـانگ دەمێنێتـەوە بـۆ سکپڕی، ئەوەش ئەو ماوە پێویستەیە بۆ کۆرپەلە کە ئەگـەر لـەدایك ببێـت بە زیندوویی دەمێنێتەوە (بە ویستی خوا).

هـــاوەڵانی پێغەمبـــەریش پشـــتیان بـــەم تێگەیشـــتنە بەســـتووە... گێڕدراوەتەوە پیاوێك ژنی هێنا و دوای شەش مانگ منداڵی بوو، لەمکاتـەدا "عوسمانی کوڕی عەفان" ویستی (حەدد)ی زینای بەسەردا جێبەجێ بکـات بەو گومانەی کە سەرەتای سکپڕی ئافرەتەکە لەپێش شووکردنیدا بـووە... لەوکاتەدا "ئیبن عەباس" ڕوونیکردەوە و وتی: خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَحَمْلُهُۥ وَفِصَٰلُهُۥ ثَلَٰثُونَ شَهْرًا...﴾ ســکپڕی و شـــیرپێدانی ســـی مـــانگی خایاندووە. هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَفِصَٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ...﴾ لەشیربڕینەوەی دوای دوو ساڵە. لێرەدا تەنها شـەش مـانگ بـۆ سـکپڕی ماوەتـەوە... ئـیتر بێتاوانی ئافرەتەکە ڕوون بووەوە.

زانستی پزیشکیش ڕوونی کردووەتەوە کە کەمترین مـاوەی سـکپڕی کـە دەگونجێـت کۆرپەلـە بـە زینـدوویی لـەدایك ببێـت بریتیـە لـە (٦ مـانگ)... لەدایکبوونی بەر لەوە پێیدەوترێت لەبارچوون، کە کۆرپەلە ئەگـەری ژیـانی نییە، لەدایکبوونی دوای ئەوەش و بەر لەتەواوبوونی سـکپڕی بـە نـۆ مـانگ (واتــە ٢٧٠ڕۆژ) پێیـدەوترێت لـەدایکبوونی پێشـوەخت، ئەمـەی دواییـان ئەگەری زۆری بەزیندوو مانەوەی هەیە، بەڵام زانسـتی پزیشـکی ئامۆژگـاری

دەدات كە چاودێری تایبەتی ئەو منداڵە تازە لەدایكبووە بكرێت، بەتایبەت ئەگەر بە (٧ مانگی) لەدایكبوو ئەوا بەویستی خوا لەژیاندا دەمێنێتەوە.

ئەو ماسولكانەی بەدەوری ئێسكەكاندا هەن

ڕوویەكی تر لەو ڕوانەی قورئانی پیرۆز دەربارەی قۆناغەكانی دروستبوونی مرۆڤ لە منداڵدانی دایكیدا باسی لێوە دەكات، لەو ئایەتانەدا دەردەكەوێت كە باسی دروستبوونی ئێسكەكان دەكەن لە سەرەتادا و بە دوایدا ماسولكەكان.

﴿ثُمَّ خَلَقْنَا ٱلنُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا ٱلْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا ٱلْمُضْغَةَ عِظَٰمًا فَكَسَوْنَا ٱلْعِظَٰمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَٰهُ خَلْقًا ءَاخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ أَحْسَنُ ٱلْخَٰلِقِينَ﴾

المؤمنون/١٤، واتە: لەوەودوا نوتفەكەمان كردووە بە خۆهەڵواسەرێك، پاشان خۆهەڵواسەرەكەمان كردووە بە گۆشتپارەیەك، ئینجا (شێوازی) گۆشتپارەكەمان بە پەیكەری ئێسك گۆڕیوە و بەگۆشت پەیكەری ئێسكەكەمان داپۆشیوە، ئەوسا لەشێوەیەكی تردا دەرمانهێناوە. بەڕاستی خوای مەزن بەرز و پیرۆز و موبارەكە و چاكترین بەدیهێنەر و چاكترین دروستكارە.

پسپۆڕەكانی زانستی كۆرپەلەزانی (ئەو زانستەی لێكۆڵینەوە و بەداداچوون بۆ گەشەكردنی كۆرپەلە دەكات لە منداڵدانی دایكدا) تا ماوەیەكی نزیك وەهایان دانابوو ئێسك و ماسولكەكان لەیەككاتدا دروستدەبن. لەبەر ئەم هۆیە و بۆ ماوەیەكی درێژیش هەندێكجار خەڵك

پڕوپاگەنـدەی ئـەوەیان دەکـرد کـە ئـەم ئایەتـە دژە لەگـەڵ ڕاسـتییە زانسـتییەکاندا، بـەڵام توێژینـەوە مایکرۆسـکۆبیە پەرەسـەندووەکان کـە تـوانراوە بـەهۆی پێشـکەوتنی تەکنـەلۆژیاوە ئـەنجام بـدرێن ئـەوەیان ئاشکراکرد کە نیگا (وەحیە) قورئانییەکە تەواو ڕاست و دروستە.

ئەو توێژینەوە مایکرۆسکۆبییانە سەلماندیان کە گەشەسەندنی کۆرپەلە لـەناو منداڵـدانی دایکـدا بەتـەواوی وەك ئەوەیـە کـە ئایەتـەکانی قورئـان وەسـفیان کـردووە. یەکـەمجار شـانەی کرکراگـەیی دروسـت دەبێـت و دەگۆڕێت بۆ ئێسکی کۆرپەلـە، پاشـان لـەدوای ئـەوە خانـەکانی ماسـولکە دروستدەبن کە دەکەونە نێوان شانەکانی دەوری ئێسك، پاشان لەگەڵ یەك کۆدەبنەوە و پێکدێن بۆ ئەوەی دەوری ئێسك بدەن.

بڵاوکراوەیەکی زانستی لەژێر ناونیشانی (تکون الأنسان – دروسـتبوونی مـرۆڤ) و لـە کتێبـی (Embrology with Islamic edition) سـەرجەم بابەتەکـە بـەمجۆرە ڕاڤـە دەکـات: "لـەماوەی هەفتـەی حەوتەمـدا ئێسـکەپەیکەر بـە لەشـدا دەسـت بەبڵاوبوونـەوە دەکـات و ئێسـك شـێوە ئاساییەکەی وەردەگرێت. لە کۆتایی هەفتەی حەوتەم و لەماوەی هەفتـەی هەشتەمدا ماسولکەکان دۆخـی خۆیـان بەدەوری ئێسکەکاندا وەردەگرن".

بەکورتی باسەکانی قورئـانی پـیرۆز بۆ قۆناغـەکانی دروسـتبوونی کۆرپەلـە بەتەواوی لەگەڵ دوزینەوەکانی زانستی کۆرپەلەزانی نوێدا تەبان.

ئێسك كارگەی بەرهەمهێنانی خوێنە

قورئـانی پـیرۆز سـەدان سـالّ پـێش زانسـت کـەوتووە لـە دانپێـدانانی زیندوویەتی ئێسك و بایەخی گـەورەی ئێسـك لـە ئەرکـەکانی مرۆڤـدا... لـە سورەتی (مريم)دا زەکەریا (سەلامی خوای لێبێ) هانـا و هـاواری بـۆ خـوای پـەروەردگار بـرد کـە منـداڵێکی پێببەخشـێت، ئەگەرچـی هاوسەرەکەشـی منداڵی نەدەبوو و ئێسکەکانیشی لاوازبوون.

پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ ٱلۡعَظۡمُ مِنِّي وَٱشۡتَعَلَ ٱلرَّأۡسُ شَيۡبٗا وَلَمۡ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيّٗا ﴾مـريم/ ٤، واتـــــە: پـــــەروەردگارا! بەڕاسـتی مـن ئێسـکەکانم لاواز بـوون و قـژی سـەرم هەرهـەمووی سـپێتی دایگرتووە، بەڵام مـن هـەرگیز لـە دوعـا و پاڕانـەوەم لـە زاتـی تـۆ نائومێـد نەبووم و (دەستت نەناوە بە ڕوومەوە).

لـەم ئایەتـە پـیرۆزەدا قورئـان بـاس لەپەیوەنـدی بەرهـەمهێنانی منـداڵ دەکات بەئێسکەکانەوە.

لـەم دوادواییانـەدا زانسـت سـەلماندی کـە ئێسـکەکانی کـار و ئـەرکی گرنگیان هەیە، بەجۆرێك کە ژیانی مرۆڤی لەسـەر وەسـتاوە، ئێسـك هـەموو ئەوەی تێدایە کە لەش پێویسـتی پێیـەتی، وەك: (فۆسـفۆر و کالیسـیۆم) و کرداری دابەشکردنیان ڕێکدەخات بەشێوەیەك کە لێدانـەکانی دڵ و جوڵـەی ماسولکەکان دەپارێزێ.

هەروەها ئێسکەکان بەدرێژایی ژیانی مرۆڤ و بەبێ پچڕان خڕۆکە سوور و سپیەکان بەرهەمدێنن.

وەك زانست پێیگەیشتووە کە حاڵەتی ئێسکەکان ڕاستەوخۆ کاردەکەنـە سەر کۆئەندامی دەمار، لەبەرئەوە ڕاستەوخۆ دەچنە نێـو توانـای مرۆڤـەوە بۆ بەرهەمهێنانی منداڵ... هەر ئەوەشە قورئانی پیرۆز ئاماژەی پێداوە.

پێناسی مرۆڤ لە مۆری سەری پەنجەکانیدایە

کاتێك قورئانی پیرۆز باسی ئەوە دەکات کە زۆر ئاسانە بۆ پـەروەردگار مرۆڤ زیندوو بکاتەوە، تەرکیز لەسەر بابەتی مۆری پەنجە هەیە.

﴿أَيَحْسَبُ ٱلْإِنسَـٰنُ أَلَّن نَّجْمَعَ عِظَامَهُۥ ﴿٣﴾ بَلَىٰ قَـٰدِرِينَ عَلَىٰٓ أَن نُّسَوِّىَ بَنَانَهُۥ﴾ القيامة/٣-٤،

واتە: ئایا مرۆڤ وادەزانێت (دوای مردن) ئێسکەکانی کۆناکەینەوە؟! بـەڵکو توانامـان هەیـە نەخشـە وردەکـانی کۆتـایی پەنجـەی (وەکـو خـۆی) بەدیبهێنینەوە.

تـەرکیزکردن لەسـەر مـۆری پەنجەکان مانایـەکی زۆر تایبـەتی هەیـە، چـونکە سـەری پەنجـەی هەموو مرۆڤێك بێوێنەیـە و تـەنها تایبەتـە بـە خۆیـەوە. هـەموو کەسێك کە لە ژیاندایە یان مردووە، کۆمەڵەیەکی جیاکراوەی مـۆری سـەری پەنجەکانیان هەیە.

ئەمەیە وادەکات مـۆری سـەری پەنجـەکان بەڵگەیـەکی قبوپەسـەندکراو بێـت لەسـەر کەسـێتی خاوەنەکـەی، بـەڵام لایـەنی گـرنگ ئەوەیـە بابـەتی

مۆرەکان تا (سەدەی ١٩) ئاشکرا نەکرابوو... پێش ئەوە خەڵك سەیری مۆری سەری پەنجەکانیان دەکرد تەنها وەك ئەوەی ژمارەیەك هێڵی ئاسایین و هیچ مانایەك یان گرنگیەکیان نییە.

لە قورئاندا خوای گەورە ئاماژە بۆ مۆری سەر پەنجەکان دەکات لە کاتێکدا کە سەرنجی کەسی ڕانەکێشابوو، بەڵام قورئان بەر لە (١٤ سەدە)سەرنجی ئێمە بۆ بایەخی ئەم باسە ڕادەکێشێت.

دوگیانی و وەستانی کەوتنە سەرخوێن

ئەگەر ئەوە زانستێکی چەسپاوە کە لەگەڵ سوڕی مانگانەدا سکپڕی نابێت و کەوتنە سەرخوێنیش لەگەڵ سکپڕیدا نابێت، کەواتە بۆچی خوای گەورە فەرمانی بە ئافرەتان کردووە تا سێ جار سوڕی مانگانە چاوەڕێ بکەن، ئایا تەنها چاوەڕێکردنی یەك سوڕی مانگانە بەس نییە بۆیان بۆئەوەی بزانن کە سکپڕ نین؟!

وتراوە: نەخێر... بوونی سوڕی مانگانە و وەستانی خوێن بۆ یەکەمجار بە بەڵگەی نەبوونی سکپڕی دانانرێت، چونکە حاڵەتانێکی ناوازە هەن کە ئافرەتەکە لەسەرەتای سکپڕیدا جارێك یان دوو یاخود سێ جار سوڕی مانگانەی هەر دەبێت لەبەر چەندین هۆکار. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَٱلْمُطَلَّقَـٰتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَـٰثَةَ قُرُوٓءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ ٱللَّهُ فِىٓ أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ ﴾البقرة/٢٢٨، واتە: ژنانی تەڵاقدراو، دەبێت تا سێ جار سوڕی مانگانە چاوەڕێ بکەن و (شوو نەکەنەوە) و

حەڵاڵ نییە بۆیان ئەوەی خوا لە منداڵدانیانـدا دروسـتیكردووە (منـداڵ یـان سـوڕی مانگانـە) بیشـارنەوە، ئەگـەر باوەڕیـان بـەخوا و بـە ڕۆژی دوایـی دامەزراوە.

شاڕەگی (حبل الوريد)

خوای گەورە لەقورئانی پـیرۆزدا دەفـەرموێت: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِۦ نَفْسُهُۥ ۖ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ ٱلْوَرِيدِ﴾ق/ ١٦، واتـە: هـەر ئێمـەین ئادەمیزادمان دروستكردووە و دەزانین چی بـەدڵ و دەروونیـدا دێ، و ئێمـە لەشاڕەگی دڵی (حبل الوريد) لێی نزیكترین.

بنەڕەتی وەسوەسە ئـەو جوڵـە یـاخود دەنگـە شـاراوانەیە كـە هەسـتی پێناكرێـت و خـۆی لـێ دەپارێزێـت... بـەزۆری وەسوەسـەی دەروون (ئـەو گفتوگۆ شاراوەیەیە كە لە دەروونـدا ڕوودەدات و پەیوەندی ڕاستەوخۆی بـە ژیـری و بـیرەوە هەیـە و دادەنـرێ بـەئامێری گێڕانـەوەی خـودی (جهـاز استرجاع ذاتي) یەكێكە لە ڕووخسارەكانی سەنتەری هۆشیاری.

لای ڕاڤەكارانی قورئان (حبل الوريد) كە لە ئایەتەكەدا هاتووە، بۆریەكی خوێنـە لـە تەنیشـت قوڕگـەوە، بـەڵام بـە وردبونـەوە لەئایەتەكـەی پێشـوو دەبینین ئاماژە قورئانییەكان زیاتر ئەوەمان لەلا دروستدەكەن كە مەبەست لە (حبل الوريد) قەدی مۆخـە (جذع الدماغ).

ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ میانەی ئایەتەكە دەبیـنین فریشـتەی ڕەحمـان لـە (حبــل الوريــد) زیــاتر لــە مــرۆڤ نــزیكن... خــوای گــەورەش ئاگــاداری

وەسوەسەیە پێش دروستبوونی و پێش ئەوەی بگاتە قەدی مۆخ و بگۆڕرێ لە خاتیرەو بیرکردنەوەوە بۆ کردارێکی جوڵەیی. بۆیە خوای گەورە بەهۆی زانینەوە زۆر نزیکترە لە مرۆڤ لە هۆشیاری و هەست و ئاگادارییەکانیشی.

ئەمەش لە خۆیدا ئەو پەیوەندییە ئیعجازیەیە کە لەنێوان کرداری وەسوەسەو (حبل الورید) دا کە مەبەست لە قەدی مۆخە لەگەڵ هەموو کردەوەکاندا هەیە. ئەمە یەکێکی ترە لە جوانکاری و وردەکارییەکانی ئایەتەکە.

کوڕ وەك کچ نییە!

خوای گەورە لە چیرۆکی لەدایکبوونی مەریەمدا دەفەرموێت: ﴿ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَآ أُنثَىٰ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ ٱلذَّكَرُ كَٱلْأُنثَىٰ ﴾ آل عمران/٣٦، واتە: کاتێك (هاوسەرەکەی عیمران) منداڵەکەی بوو (بە دڵشکاوییەوە) وتی: پەروەردگارا خۆ من کچم بوو، بێگومان خوا خۆی چاك دەزانێت کە چی بووە، (خۆ ئاشکرایە) کوڕیش وەکو کچ نییە.

١. زانای سویدی "دافید ئەنگمار" لەزانکۆی (Luna)ی سویدی هەستا بە بەکارهێنانی گازی "زینون" کە لەخوێندا دەتوێتەوە و تیشکەکانی (گاما) بەرهەم دێنێت، کاتێك گازەکە بۆ مێشك دەگوێزرێتەوە و بەهۆی (٣٢) هەستەوەری جێگیر بە لەشەوە وێنە دەگیرێت، لەئاکامدا بۆ زانایان ڕوون بووەوە کە بەشی ڕاستی مێشك لەنێردا چالاکتر کاردەکات، لەکاتێکدا کە بەشی چەپ لە مێیەدا چالاکتر کاردەکات...

ئەوەش هۆی سەرکەوتوویی پیاو لێکدەداتەوە لەبوارەکانی ماتماتیك و ئەندازیاری و بابەتە تیۆریەکاندا، لەکاتێکدا کە بەشی چەپ هێزی بیستنی تێدا چڕبووەتەوە، هەر بۆیە ئافرەت لە بوارە ئەدەبیەکاندا بەهێز و سەرکەوتووترە.

٢. پیاوان لە ئافرەتان بالآبەرزترن، جەستەی ئافرەتان تا تەمەنی (١٩سالّی) گەشە دەکات، جەستەی پیاوان تا تەمەنی ٢٠سالآن گەشەدەکات.

٣. خوێن، بڕی هیمۆگلۆبین لە خوێنی ئافرەتدا (١٢-١٤گرام)ـە لەهەر (١٠٠ ملی لیتر)ێکدا. بڕی هیمۆگلۆبین لە خوێنی پیاواندا (١٤-١٦گرام)ـە لەهەر (١٠٠ ملی لیتر)ێکدا.

٤. تێکڕای نیشتنی خوێن (ترسیب الدم) لەئافرەتاندا لە (سفر بۆ ٧ ملی مەتر)ـە، تێکڕای نیشتنی خوێن لە نێرەدا لەنێوان (سفر بۆ پێنج ملی مەتر)ـە، ئەم ڕێژەیە بۆ ئافرەتان لەکاتی سکپڕیاندا دەگۆڕێت.

٥. جیاوازی قەبارەی (سی) لە پیاو و ئافرەتدا، فراوانی زیندەگی (حیویة)ی سییەکان لای ئافرەتان (٤,٢سانتیمەتر سێجا)یە، بەلآم لە پیاواندا (٣,٢سانتیمەتر سێجا)یە.

٦. جیاوازی (RBC-Hb) دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازی هۆرمۆنی دەردراوی سەر گورچیلە، بەجۆرێك کە خانەکانی خوێن لەپیاواندا دەوروژێنێت و لەژنانیشدا دایدەبەزێنێت.

٧. هەموو ڕۆژێك ئافرەت بە تێکڕای (٩ کوپ) ئاو وندەکات، پیاو ڕۆژانە (١٢ کوپ) ئاو وندەکات.

٨. لەکاتی منداڵبووندا ڕژێنی نوخامی هەڵدەستێ بە دەردانی هۆرمۆنێکی دیاریکراو، کاری ئەو هۆرمۆنە بریتیە لە:

أ- هێنانەوەیــەکی (کرژکردنـــی) ماســولکەکانی منداڵــدان لــەکاتی منداڵبووندا.

ب- دەردانی شیر لە شیرە ڕژێنەکانەوە لەماوەی شیرپێداندا.

لەگەڵ چەندین جیاوازی تر لەنێوان پیاو و ژندا کە ڕاستێتی ئایەتەکە بە تەواوی بەدیار دەخات.

وەرگرەهەستییەکان لە پێست و لە دیواری ڕیخۆڵەکاندا

پێشتر خەڵك وا بیریان دەکردەوە لەشی مرۆڤ هـەمووی هەسـتیارە و لـە هەر جێگایەکی بدرێت ئازاری پێدەگات... لەسـەری بـدرێت یـان لـە چـاوی بدرێت ئازار دەچێژێت، بڕوایان وابوو کە هەموو لـەش هەسـتیارە بـۆ ئـازار، هـەتاکو پێشـکەوتنی زانسـتی توێکـاری (علـم التشـريح) گەیشـتە ڕاسـتیەك دەڵێت: "نەخێر هەموو جەستە نییە، بەڵکو تەنها پێسـت هەسـت بـە ئـازار دەکات. بە بەڵگەی ئەوەی کە ئەگەر دەرزییـەك بکرێـت بـە لەشـی مرۆڤـدا، لــەدوای ئــەوەی دەرزییەکــە لــە پێسـتەکەی دەردەچـێت و دەگاتـە گۆشتەکەی ئیتر ئازار ناچێژێت".

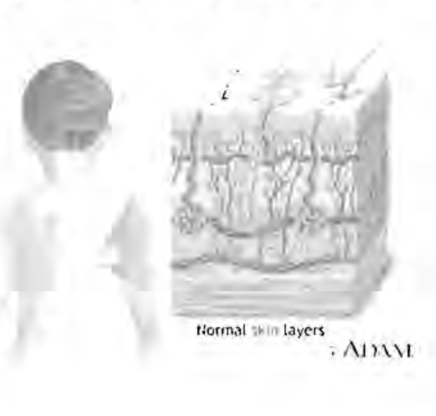

لەژێر وردبینـدا ئاشـکرا کـرا کـە دەمارەکان لەپێستدا کۆبوونەتەوە، بینیــان دەمارەکــانی هەســتکردن ژمارەیـــــــان زۆرەو جـــــــۆری

جیاوازیشیان هەیە، هەیانە هەست بە بەرکەوتن دەکەن، هەیانە هەست بە فشار و پەستان دەکەن، هەندێکیان هەست بە گەرمی و بە سەرما دەکەن، ئەوەش یەکلایی کرایەوە کە دەمارەکانی هەستکردن بە گەرمی و ساردی تەنها لە پێستدا هەن... کەواتە ئایا کاتێك بێباوەڕ دەخرێتە دۆزەخەوە و ئاگری دۆزەخ پێستەکەی دەخوات، مەسەلەکە چۆن دەبێت؟

لەوانەیە بێباوەڕان بەباوەڕدارەکان بڵێن ئێوە بەئاگر دەمانترسێنن، بەلاَم ئاگر پێستەکەمان دادەماڵێت و پاشانیش ئاسودە دەبین و ئیتر ئازار ناچێژین... لێرەدا وەلاَم و باسی ئەم حاڵەتە لەلایەن خوای بەدەسەلاَت، ئاشکراکاری نهێنیەکان لە قورئانی پیرۆزدا وەردەگرین: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَـٰهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾النساء/٥٦، واتە: بەڕاستی ئەوانەی باوەڕیان نییە بە ئایەتەکانی ئێمە، لە ئایندەدا دەیانخەینە ناو ئاگری دۆزەخەوە، هەرکاتێك پێستیان داوەشاو و سوتاو، پێستی تر دەکەین بە بەریاندا، تا بەچاکی سزا و ئازار بچێژن، بەڕاستی خوا هەمیشەو بەردەوام بالاَ دەست و دانایە...

خوای بەدەسەلاَت هەواڵی گۆڕینی پێستی دۆزەخییەکانمان دەداتێ تاکو زیاتر سزای ئاگرەکە بچێژن، بەلاَم کاتێك هەواڵی ئەو سزایەشمان پێدەدات کە بەگەدەی دۆزەخییەکان دەدرێت بە خواردنەوەی ئاگر، سزاچەشتنی زیاتریان بەگۆڕینی گەدەیان نابێت.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَسُقُوا۟ مَآءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَآءَهُمْ﴾محمد/١٥، واتە: ئاوی لەکوڵی دۆزەخ بەگەروياندا دەکرێت، ڕیخۆڵەکانیان پارچە پارچەو توێ توێ دەکات.

خــوای گــەورە لــەم ئایەتــەدا نەیفــەرمووە (فبــدّلنا أمعــاءَهم) واتــە ڕیخۆڵەکانیان دەگۆڕین وەك لەو ئایەتەدا کـە باسـی پێسـتی دۆزەخییـەکان دەکات (پێستەکانیان دەگۆڕێت تاکو زیاتر سزا بچێژن).

مرۆڤ کاتێك ئـاوێکی گـەرم دەخواتـەوە ئـازار ناچـێژێت، بـەهۆی بـوونی چینێکی چنراو (مخاطیة) لەگەدەو ڕیخۆڵەکاندا، ئەگەر ئەو چینە لاچوو یان کـون بـوو (وەك لـە قورحـەی کونکـەردا) ئـەوا مـاددە جیاوازەکـان و ئـاوە گەرمەکەش دەگەنە بەشە هەستیارەکان لـە بۆشـایی بریتـۆنی نـاو سـکدا و بەمەش مرۆڤ هەست بە ئازارێکی سەخت دەکات، لەبەرئەوەیە خوای گەورە ڕیخۆڵەکانی ئەهلی دۆزەخ ناگۆڕێت تاکو زیاتر سزای سەخت بچێژن.

لەبەرئەوەی لە زانستی توێکاریزانی لەشی مرۆڤدا دۆزراوەتەوە کـە هـیچ دەمارێکی هەستکردن بە گەرمی و ساردیی لە ڕیخۆڵەکاندا نین، بەڵام ئەگەر پچڕان (وەك لە ئایەتەکەدا ئاماژەی پێکرابوو سەبارەت بە دۆزەخییەکان) و دابەزینە ناو هەناو، ئەوە لە توندترین جۆرەکانی ئازارە، ئەو ئازارەی کاتێك کە مـاددە خۆراکییـەکان دادەبەزنـە نـاو هـەناو نەخۆشـەکە واهەسـتدەکات بەخەنجەر لەهەناوی دەدرێت.

قورئـان وەسـفی ئـەو دوو حاڵەتـەی پێسـت و (گـەدە و ڕیخۆڵـەکان) دەکات... بەڕاستی وەسفێکە تەنها و تەنها لای زاتێکەوەیە کە نهێنیـەکانی پێکهاتەی پێست و پێکهاتەی ڕیخۆڵەکان دەزانێت.

وەرگرە هەستییەکان لە بینین و بیستندا

خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿وَلَقَدۡ ذَرَأۡنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِۖ لَهُمۡ قُلُوبٞ لَّا يَفۡقَهُونَ بِهَا وَلَهُمۡ أَعۡيُنٞ لَّا يُبۡصِرُونَ بِهَا وَلَهُمۡ ءَاذَانٞ لَّا يَسۡمَعُونَ بِهَآۚ أُوْلَٰٓئِكَ كَٱلۡأَنۡعَٰمِ بَلۡ هُمۡ أَضَلُّۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡغَٰفِلُونَ﴾ الأعـراف/١٧٩، واتـــــە: بێگومان ئێمە کەسانێکی زۆرمان لـە پـەرییان و ئـادەمیزاد بـەدیهێناوە کـە (شایستەی دۆزەخـن) ئەوانـە دەزگـای لێکدانـەوە و بیرکردنـەوەیان هەیـە، بەڵام بەکاری ناهێنن بۆ بیرکردنەوە و لێکدانـەوە، چاویشـیان هەیـە (بـەڵام هـەر ڕووکەشـی پـێ دەبیـنن، نـاوەرۆکی شـتەکانی پـێ نـابینن)، گـوێ و دەزگای بیستنیشیان هەیە، بەڵام (ڕاستیەکانی) پـێ نابیسـتن، ئەوانـە وەك ئـاژەڵ وەهـان، بـەڵکو ئەوانـە گومڕاتریشـن، ئەوانـە غافـڵ و بێئاگـا و کەرەواڵەکانن.

هـــەروەها خـــوای مـــەزن دەفـــەرموێت: ﴿وَإِن تَدۡعُوهُمۡ إِلَى ٱلۡهُدَىٰ لَا يَسۡمَعُواْۖ وَتَرَىٰهُمۡ يَنظُرُونَ إِلَيۡكَ وَهُمۡ لَا يُبۡصِرُونَ﴾ الأعـراف/١٩٨، واتـــە: خۆئەگـــەر بانگیـــان بکـــەیت بـــۆ ڕێبـــازی هیدایـــەت (بـــت پەرســـتان) بانگـــەوازت نابیســـتن، دەبینیـــت سەیرت دەکەن (بەڵام چونکە بیرو هۆشـیان داخسـتووە) هـەروەك

نەتبینن وەهایە.

لە ڕاستییە زانراوەکانی ئـەم سـەردەمەمان ئەوەیـە کـە چـاو بریتیـە لـە هەستەوەرێك یان هەستێك کە ئاماژە بینراوەکان وەردەگرێـت و بەشـێوەی شەپۆلی کارەبایی و بەهۆی دەمـاری بیناییـەوە دەیانگوێزێتـەوە بـۆ بەشـی دواوەی مێشك... مێشك هەڵدەستێت بەکرداری بینین دوای ئەوەی کـە ئـەو ئاماژە کارەباییانە دەگۆڕێت بۆ وێنەی بەرجەستە و ڕەنگاوڕەنگ.

خۆئەگەر ئەم بەشەی مێشك توشی نەخۆشییەك بوو، ناڕێکی دەکەوێتـە بینینی ئەو مرۆڤە یان هـەر بینـایی لەدەسـتدەدات هەرچـەند چاوەکانیشـی سەلامەت بن.

هەمان شێوەیش بۆ گوێیەکان ڕاستە... بیستن تـەنها بـەهۆی ئەوانـەوە نابێ، بەڵکو لەسەنتەری بیستندا دەبێ لەمێشکدا... کەواتە ئەگەر قورئـانی پیرۆز لەلایەن خوای مەزنەوە نەبێ، ئایا محمد (ﷺ) چۆن ئەمەی زانی؟

لێرەدا تێبینـی ئـەم وێکچـواندنە زانسـتیە وردە بکـە... ئـاژەڵ ئـامێری بیستن و بینینی هەیە، بەلام لە شـتەکان تێناگـات، لێـرەدا و هۆیەکـەی لـە ئامێرەکاندا نییە، بەڵکو لـە ژیریدایـە کـە لەهـەردوو کردارەکـەدا پێویسـتن. بەتایبـەت پلـی پێشـەوەی مێشـك کـە لـە مرۆڤـی ئاسـاییدا بەتـەواوی پێگەیشتوو دەبێت (بەشێوەیەك کە دەوروبەری سێیەکی کێش و قـەبارەی مێشـك پێکـدەهێنێت)... بـەلام لەئاژەڵانـدا بەتـەواوی گەشـەکردوو نییـە. لەهەندێکیاندا دەوربەری تەنها (١٠٪) دەبێت.

تەبابونی هۆرمۆنی لەسەرەتای سورەتی (مریم) دا

خوای گەورە لە سەرەتای سورەتی (مریم)دا دەفەرموێت:
﴿كٓهيعٓصٓ ١ ذِكۡرُ رَحۡمَتِ رَبِّكَ عَبۡدَهُۥ زَكَرِيَّآ ٢ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيّٗا
٣ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ ٱلۡعَظۡمُ مِنِّي وَٱشۡتَعَلَ ٱلرَّأۡسُ شَيۡبٗا وَلَمۡ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ
شَقِيّٗا ٤ وَإِنِّي خِفۡتُ ٱلۡمَوَٰلِيَ مِن وَرَآءِي وَكَانَتِ ٱمۡرَأَتِي عَاقِرٗا فَهَبۡ لِي مِن
لَّدُنكَ وَلِيّٗا ٥ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنۡ ءَالِ يَعۡقُوبَۖ وَٱجۡعَلۡهُ رَبِّ رَضِيّٗا ٦ يَٰزَكَرِيَّآ إِنَّا
نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ ٱسۡمُهُۥ يَحۡيَىٰ لَمۡ نَجۡعَل لَّهُۥ مِن قَبۡلُ سَمِيّٗا ٧ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي
غُلَٰمٞ وَكَانَتِ ٱمۡرَأَتِي عَاقِرٗا وَقَدۡ بَلَغۡتُ مِنَ ٱلۡكِبَرِ عِتِيّٗا﴾ مریم/١-٨ ، مانای

ئەم چەند ئایەتە بەم جۆرەیە: **كهيعص** (چەند پیتێکن خوا زاناترە بە ماناکانیان)... (ئەم باسە ئەی پێغەمبەر (ﷺ) باسی ڕەحمەتی پەروەردگارتە، دەربارەی بەندەی خۆی زەکەریا... کاتێك لە (پەرستگای خۆیدا) هانا و هاواری برد بۆ پەروەردگاری بە پەنهانی... وتی: پەروەردگارا! من ئێسکەکانم لاوازبوون و قژی سەرم هەر هەمووی سپێتی دایگرتووە، من هەرگیز لە دوعا و پاڕانەوەم لە زاتی تۆ نائومێد نەبووم. من دەترسم خزم و خوێشان و عەشرەت دوای (وەفاتی) من سەرگەردان بن. (خۆت دەزانیت) خێزانەکەشم نەزۆکە، بەڵکو لە بەخششی خۆت بەهرەوەرم بکەیت و (منداڵێکم) پێببەخشیت کە بتوانێت جێگای من بگرێتەوە تا ببێتە جێنشینی من و جێنشینی نەوەی یەعقوب، هەروەها پەروەردگارا بیکە

بەکەسێکی وا کە تۆش و بەندەکانیشت لێی ڕازیبن (خوای گەورە نزای گیرا کرد و فەرمووی) ئەی زەکەریا ئێمە مژدەت دەدەینێ بەوەی کوڕێکت پێدەبەخشین و ناویشی (یەحیا)یە، پێش ئەو کەسمان هاوناوی ئەو نەکردووە... (زەکەریا) وتی: پەروەردگارا چۆن کوڕم پێدەبەخشیت، لەکاتێکدا هاوسەرەکەم نەزۆکە و منیش گەیشتومەتە ئەوپەڕی پیری و پەککەوتەیی.

لەم هەشت ئایەتەدا چەند نیشانەیەکی پزیشکی باسکراوە کە لەیەك پیاودا کۆبوونەتەوە، ئەوانیش: لاوازی ئێسك، ترس، پیری و پەککەوتەیی، ئەم نیشانانە لەنێوان نیشانەکانی تری پیریدا وەك (لاوازی بینین و بیستن و یادەوەری و ماسولکەکان و کەمخەوی و لەرزۆکی و کرژبوونی پێست و لەمانە) بەتایبەت هەڵبژێردراون تاکو ڕەکیزەکان پەیوەندی تەبایی هۆرمۆنی بنوێنن، تاکو بەڵگە بن لەسەر دانایەکی نایاب بێژ لە هەڵبژاردندا، کە هەریەك لەو نیشانانە دەرئەنجامی گۆڕانێکن لە هۆرمۆنێکی دیاریکراودا. لەم چەند دێڕەی داهاتوودا بەکورتی هۆکارەکانی دەرکەوتنی ئەم نیشانانە ڕووندەکەینەوە:

١. لاوازی ئێسك (Osteoporosis): لاوازی ئێسك بەئاشکرا لای بەتەمەنەکان دەردەکەوێت، لەبەر دوو هۆ:

یەکەمیان دابەزینی ئاستی هۆرمۆنی نێرینەیە (Testosteron)، کە هۆرمۆنێکە بەرپرسە لەچالاککردنی خانە پێکهێنەرەکانی ئێسك لە پیاودا. دووەمیان بەرزبوونەوەی ڕێژەی (کۆرتیزۆن) لە ئەنجامی دڵەڕاوکێ و ڕاڕایی بەردەوامدا ئەمەش چالاکی خانە پێکهێنەرەکانی ئێسك لاواز دەکات و بواریش بۆ کاری خانە تێکشکێنەرەکانی ئێسك فراوان دەکات کە بەتێپەربوونی کات لاوازیی ئێسك ڕوودەدات.

٢. سەر سپی بوون: ئەم حاڵەتەش بەهۆی دوو فاکتەری سـەرەکییەوە دروست دەبێت.

یەکـــــەمیان: دابــــەزینی هۆرمـــۆنی ڕەنگکــــردن (MSH) لای بەتەمەنـــەکان. دووەمیـــان: بەرزبوونـــەوەی ڕێـــژەی (ئـــەدرینالین) لەخوێندا، لە ئـەنجامی ڕاڕایـی دەمـاری و تـرس... تاقیکردنـەوەکان سەلماندوویانە چـالاکی دەمارەکۆئەندامی بەسـۆز (Sympathatic Nervous System) دەبێتەهۆی موو سپی بوون، لێکۆڵـەرەوەکان بڕوایان وایە ئەم حاڵەتە دەگەڕێتەوە بۆ ژەهـراوی بـوونی خانـەکانی ڕەنگکـردن (خلایـا التلـوین) بـە مـاددەی (ئـەدرینالین) کـە ئـەم کۆئەندامە لەحاڵەتەکانی ڕاڕاییدا دەریدەدات.

٣. لاوازی پیتـێن (پەککەوتـەیی): (خصـوبة) لای پیـاو خـۆی لـە بەرهەمهێنانی تۆوی نێرینە (سپێرم)دا خۆی دەنوێنێـت، پەککەوتـەیی یان لاوازی (خصوبة) پەیوەنـدی بەکۆمەڵـە هۆکـارێکی زۆرەوە هەیـە، گرنگترینیان گۆڕانـە هۆرمۆنیـەکانن کـە لـە لەشـی مرۆڤـدا ڕوودەدەن، لەوانە:

أ. ئاستی هۆرمۆنی نێرینەیی (Testosteron).

ب. تێکچـونی ئاسـتی هۆرمـۆنی ڕەنگکـردن (MSH)... ئـەم خاڵـە خۆی لە خۆیدا گرنگە، کە زانا تایبەتمەندەکان دووپاتـی دەکەنـەوە خانـەکانی (لیـدیج) لـە (گونـدا) بەرهەمـدێت بەتـەواوی وەك ڕژێـنی نوخامی (الغدة النخامية)... لـەم سـاڵانەی دواییـدا ئـەوە سـەلمێنرا بوونی ئەم هۆرمۆنە تـەریب بـە خانـەکانی (سـرتولی) (کـە خانـەی دروسـتکەری سـپێرمن) کاردانەوەکـەی زیـاد دەکـات بـۆ هۆرمـۆنی

ڕژێنی نوخامی (FSH) و پاشـانیش هانیـدەدات بـۆ بەرهـەمهێنانی سپێرم.

بـــەم شـــێوەیە لـــە تەمـــەنی زۆردا، موویـــان ســـپی دەبێـــت و بەرهەمهێنانی (نوتفە) کەم دەبێتەوە، هەردوو حاڵەتەکەش بە یەك فاکتـــەرەوە بەســـتراون، ئـــەویش تێکچـــونی ئاســـتی هۆرمـــۆنی ڕەنگکردنە (MSH).

ج. شوێنەواری سەلبی لە ئەنجامی ترس...

بەشـێوەیەکی یـەکلاکراوە سـەلمێنراوە کـە هەڵچـوون و ڕاڕاییـەکان کاریگـەری سـەلبیان لەسـەر تـوێکڵی مـۆخ (قشـرة المـخ) هەیـە.. ئـەم کاریگەرییە سەلبیانە بـۆ لـەش دەگوێزرێنـەوە، پاشـان بـۆ ڕژێـنی نوخـامی تاکو دەگاتە گون... ئەمەش بەرهـەمهێنانی نوتفـە لاواز دەکـات، لەلایـەکی تـرەوە تـرس دەبێتـەهۆی کەڵەکـەبوونی ئەمینیـە یەکەمیـەکان (الأمینـات الأحادیـة) وەك (سـیروتونین) لـە گونـدا کـە ئاسـتی کـارایی بۆریچـکە مەنەوییەکان دادەبەزێنێت...

لـە لێکۆڵینەوەیەکـدا کـە لەسـەر کۆمەڵـە کەسـێك ئەنجامـدرا چـاوەڕێی لەسێدارەدانیان دەکرد، تێبینی نوشوستیەکی ترسناك کرا لە بەرهەمهێنانی خانە مەنەوییەکان، هەتاکو گەیشتە سنووری نەمانی تەواو (عجز التام).

لەڕووی سێیەمەوە ڕاڕایی درێژخایەن دەبێتەهۆی بەرهـەمهێنانی بڕێکـی زۆر لـــەکۆرتیزۆن کـــە کاریگەرییـــەکی دووری هەیـــە لەســـەر دابەزانـــدنی بەرهەمهێنانی (نوتفە)، لەکاتێکـدا تاقیکردنـەوەکان سـەلماندوویانە پێـدانی بـڕی (٣٠ میلیگـرام) لـە (کـۆرتیزۆن) لەڕۆژێکـدا و بۆمـاوەی چـوار هەفتـە دەبێتـــەهۆی دابـــەزینێکی زۆر لـــەلای هـــەموو نەخۆشـــەکان لەئاســـتی بەرهەمهێنانی سپێرمەکاندا.

د. کاریگەری ئاڵوگۆڕی نێوان ترس و پیربوون...

لێکۆڵینەوەکان دەریانخستووە لای پیرە ئاساییەکان زیادەیەك هەیە لە دەردانی (ئەدرینالین)دا... ئەم زیادەیە ئەنجامی حاڵەتی ڕاڕایی نییە، بەڵکو وا لە کەسە بەتەمەنەکان دەکات زیاتر ئامادەباشی هەڵچوونی هەبێت کە زیاتر کاریگەر دەبن تەنانەت بەجوڵێنەرە سادەکانیش. لەلایەکی ترەوە ترس بەپێی خۆی دەردانی (ئەدرینالین) زیاددەکات، ئەمەش دەبێتە هۆی زیادکردنی بڕی (کۆلیسترۆڵ) لە خوێندا و ڕەقبوونی خوێنبەرەکان دەستپێدەکات و نیشانەکانی پیری دەردەکەون.

بەم شێوەیە ڕاڕایی هاتنی پیری خێراتر دەکات، پیریش هەلی ڕوودانی ڕاڕایی زیاددەکات و ئەڵقەیەکی دواییەك دروستدەکات کە یەکتری پێکدێنن ڕووەو ئاراستەیەکی بەرزبونەوەیی و بەرەو زیادبوون.

ئەم دوو فاکتەرە پێکەوە (ترس و پیری) هاوکاری یەکتری دەکەن لە دابەزاندنی ئاستی بەرهەمهێنانی (نوتفە).

ئەم نیشانە باسکراوانە لە سورەتەکەدا لە ئەنجامی بەرزبوونەوەی ئاستی هەردوو هۆرمۆنی (کۆرتیزۆن) و یەکەی ئەمینیەوە و دابەزینی ئاستی هۆرمۆنی نێرینەیی و هۆرمۆنی ڕەنگکردن دەبێت.

ئەم چوار هۆرمۆنە بەو گۆڕانکاریانەشەوە کە باسکران، کاریگەری سەلبیان هەیە لەسەر کرداری بەرهەمهێنانی سپێرمەکان، لەگەڵ ئەوەش کەمبوونی یەکێك لەم فاکتەرانە بەسە بۆ وەستانی ئەم بەرهەمهێنانە، ئەی چۆن دەبێت ئەگەر هەر چوار فاکتەرەکە پێکەوە لەکەسێکدا کۆببنەوە لەژێر کاریگەرییەکی بەرەو زیادبوونی (تصاعدی) ئاڵوگۆڕی هەردوو هۆکاری پیری و ترس؟

شیرپێدانی منداڵ بۆ ماوەی دوو ساڵی تەواو

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَٱلۡوَٰلِدَٰتُ يُرۡضِعۡنَ أَوۡلَٰدَهُنَّ حَوۡلَيۡنِ كَامِلَيۡنِۖ لِمَنۡ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَۚ وَعَلَى ٱلۡمَوۡلُودِ لَهُۥ رِزۡقُهُنَّ وَكِسۡوَتُهُنَّ بِٱلۡمَعۡرُوفِۚ لَا تُكَلَّفُ نَفۡسٌ إِلَّا وُسۡعَهَاۚ لَا تُضَآرَّ وَٰلِدَةُۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوۡلُودٞ لَّهُۥ بِوَلَدِهِۦۚ وَعَلَى ٱلۡوَارِثِ مِثۡلُ ذَٰلِكَۗ فَإِنۡ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٖ مِّنۡهُمَا وَتَشَاوُرٖ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَاۗ وَإِنۡ أَرَدتُّمۡ أَن تَسۡتَرۡضِعُوٓاْ أَوۡلَٰدَكُمۡ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ إِذَا سَلَّمۡتُم مَّآ ءَاتَيۡتُم بِٱلۡمَعۡرُوفِۗ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ ﴾البقرة/٢٣٣، واتە: دایکان با شیر بدەن بەمنداڵەکانیان دووساڵی تەواو بۆ هەر کـەس کـە دەیەوێت شیری تەواو بدات و بـۆ ئـەو کەسـەی خـاوەنی منداڵەکەیـە (واتـە باوکی منداڵەکە)، دەبێت ڕزق و ڕۆزی و پۆشاك بەشێوەیەکی جوان و چـاك ئامادەبکـات... بـۆ دایکـان و هەرکـەس بـەگوێرەی توانـایی خـۆی داوای لێدەکرێت. نابێت هیچ دایکێك زیانی پێبگـات و (لـە دیـتنی منـداڵی بێبـەش بکرێت) هەروەها خاوەنی منداڵەکەش، میراتگـری منداڵەکـەش بۆیـان هەیـە بەهەمان شێوە (گرنگـی بـە منداڵەکـە بـدەن) خـۆ ئەگـەر دایـك و بـاوك بـە ڕەزامەنـدی و پـرس و ڕای هـەردوو لایـان ویسـتیان منداڵـەکانیان لەشـیر ببڕنـەوە، ئـەوە قـەیناکا و گوناهیـان ناگـات، و ئەگـەر ویسـتیان دایـەن بـۆ شیرپێدانی منداڵەکانیان بگرن، ئەوەش قەیناکە بەمـەرجێك مـاف و کرێیـان بە جوانی و شایستە پێبدەن. لەخوا بترسن و پارێزکار بن، چاك بـزانن خـوا بینایە بەو کاروکردەوانەی ئەنجامی دەدەن.

لێکۆڵینەوە نوێیەکان دەریانخستوە کە پەیوەندییەکی توندوتۆڵ هەیە لەنێوان ژمارەو ماوەی شیرپێدان لە مەمکی دایکەوە لەگەڵ دەرکەوتنی نەخۆشـی شـەکرە لـەجۆری یەکـەم. لێکۆڵـەرەوەکان هـۆی ئەمـەیان گێڕاوەتەوە بۆ ئەوەی کە شیری دایك یارمەتی پاراستنی منداڵ دەدات دژ بـە هۆکـارە ژینگەییـەکان کـە دەبنـەهۆی تێکشـکاندنی خانـەکانی (بێتاپەنکریاسی)، لەو منالآنەدا کە ئامادەباشییەکی بۆماوەییان بۆ ئەم حاڵەتە هەیە. پێکهاتەی شیرە دەستکردەکان و ئەو خواردنانەی لەجیاتی شیردان دەدرێن بە کۆرپە، ماددەی کیمیایی ژەهری تێدایە دژ بەخانەکانی (بێتاپەنکریاسی)، شیری مانگا پرۆتیناتی تێدایە زەرەرمەند دەبێت بۆ ئەم خانانە...

لەهەندێك ولآتدا دوای تاقیکردنەوە تێبینی کراوە، ماوەی شیرپێدانی دایك پەیوەندییەکی پێچەوانەی هەیە لەگەڵ توشبوونی منداڵ بە نەخۆشی شـەکرە. لەبەرئـەوە ئێسـتا لێکۆڵـەرەکان ئامۆژگـاری بـە درێژکردنـەوەی مـاوەی شـیرپێدان دەکەنـەوە لەمـەمکی دایکـەوە بـۆ پارێزگـاری لـەم نەخۆشـیە مەترسـیدارە و بـۆ پاراسـتنی تەندروستی منالآن لەداهاتوودا.

لەڕوانگەی ئەم ڕاستیانەوە لەم ساڵانەی دواییدا تیۆرێك بەدیارکەوت، پوختەکەی ئەوەیە کە پرۆتینی شیری مانگا دەگونجێت کارلێکێکی زیندوانەی بەرگریانە بکات کە دەبێتە هۆی تێکشکاندنی خانەکانی (بێتا پەنکریاسی) دەردەری (ئەنسۆلین)... هەروەها ئەم تیۆرە ئەوەش

دەگرێتـەخۆ کـە لـە پلازمـای منداڵـدا (مصـل الأطفـال)، ئەوانـەی توشـی نەخۆشی شـەکرە بـوون، برێکـی بـەرزتر لـە دژەتـەنی تێدایـە بـۆ پـرۆتینی شیری مانگا بە بەراورد لەگەڵ ئەو منالانەی توش نەبوون.

لەلێکۆڵینەوەیەکی نوێدا کـە لـەگۆڤاری (السـكري) لـە کـانونی یەکـەمی سـاڵی ١٩٩٨دا بلاوبووەتـەوە، هـاتووە: لێکۆڵینـەوەکان گەیشـتنە ئـەو ڕاستیەی ئەو پرۆتینەی لەشیری مانگاکاندا هەیە فاکتەرێکی سەربەخۆیە لە توشـبوونی هەنـدێك منـداڵ بـە نەخۆشـی شـەکرە، بـەبێ ڕەچـاوکردنی ئامادەباشی بۆماوەیی.

هەروەها لە لێکۆڵینەوەیەکی تری نوێدا کە لە شـوباتی (١٩٩٨) دا و لـە ڕۆژنامەی (المناعة)دا بلاوبووەوە، دانەرانی ئاماژەیان بەوەدا پێدانی شـیری مانگا و هەندێ شیری دەستکرد بە منداڵ لەجیاتی شیری دایك، دەبێتەهۆی زیادبوونی ڕێـژەی توشـبوون بـە نەخۆشـی شـەکرە لای ئـەو منالانـەی ئـەو شیرانەیان پێدراوە. لێکۆڵینەوەکە لەسـەر ئـەو منالانـە کـراوە کـە لـەنێوان تەمـەنی سـەرەتایی تـاکو مـانگی نۆیـەمی تەمەنیانـدان، بۆیـە دانـەرەکان ئامۆژگاری درێژکردنەوەی شیرپێدانی سروشتی دەدەن.

لەلێکۆڵینەوەیەکی هاوێنەی ئەوەدا کە لـە گۆڤـاری (السـكري) کـانونی یەکـەمی سـاڵی (١٩٩٤)دا بلاوکرایـەوە، لێکۆڵـەرەکان ڕوونیـان کردۆتـەوە پەیوەندیـەکی بـەهێز لـەنێوان خـواردنی بەرهەمـەکانی شـیری دەسـتکرد (بەتایبەت شیری مانگا) لەتەمەنی سەرەتای منداڵیـدا تـاکو سـاڵی یەکـەمی تەمەنیان و زیادبوونی ڕێژەی توشبوون بە نەخۆشی شەکرەدا هەیە.

لەلێکۆڵینەوەیەکیشدا کە لەساڵی (١٩٩٥) دا لە بەشـی هـەناوی کۆلێـژی پزیشـکی (المنصـورة) ئەنجامـدرا بـە سـەرۆکایەتی دکتـۆر "مجاهـد محمـد أبوالمجد" (مامۆستای نەخۆشیە هەناوییەکان و شەکرە لە کۆلێژی پزیشکی

المنصور له میسر) دۆزرایەوە كە دژەتەنە بەرگریـەكان (الأجسـام المناعیـة المضادة) لە شیری مانگادا لەپلازما (مصـل)ی منالآنـدا دۆزراوەتـەوە، ئـەو منالآنەی تا كۆتایی ساڵی دووەمـی تەمـەنیان شـیری مانگایـان خـواردووە، بـەلأم ئـەو منالآنـەی لـەدوای تەمـەنی دوو سـاڵیانەوە شـیری مانگایـان خواردووە لەمجۆرە تەنەبەرگرییـەیان (الأجسـام المناعیـة) نییـە.. ئەمـەش حیكمـەتی جـوان و وردی قورئـانی پـیرۆز دەردەخـات لـەدیاریكردنی شیرپێدانی منداڵ لەلایەن دایكیەوە بۆ ماوەی دوو ساڵ.

بەلأم ئاخۆ بۆچـی شـیری مانگـا لـە پـێش سـاڵی دووەمـەوە ئـەو زیانـە دەگەیێنێت، لەكاتێكدا ئەم كاریگەرییە خراپـەی شـیری مانگـا لـە دوای ئـەو ماوەیە دەرناكەوێت؟

لەتوێژینەوەیەكدا كە لەساڵی (١٩٩٤) لە فنلەندا ئەنجامدرا و لە گۆڤـاری (المناعة الذاتیة)دا بلأوكرایەوە لێكۆڵەران دەڵێن: پرۆتینی شـیری مانگـا بـە حاڵەتی سروشتی و ئاسایی خۆیەوە بە بەرگی ناوەوەی كۆئەندامی هەرسدا تێپەڕدەبێت لەنێو ئەو دەروازانەی تێیدایە، لەبەر تەواو گەشەنەكردنی ئـەم بەرگەوە... ئەنزیمەكانی كۆئەندامی هەرسكردنیش ناتوانن ئەو پرۆتینانە بۆ ترشـەئەمینیەكان تێكبشـكێنن، لەبەرئـەوەی پـرۆتینی شـیری مانگـا وەك پرۆتینێكـی ئاوێتـە (مركـب) دەچـنە ژوورەوە كـە هـانی دروسـتبوونی تەنەبەرگرییەكان (الأجسام المناعیة) دەدەن لەناو لەشی منداڵەكەدا.

هـەروەها سەرچـاوە نوێیـەكان ئامـاژە بـەوە دەدەن كـە ئەنزیمـەكان و بـەرگی نـاوەوەی كۆئەنـدامی هەرسـكردن و جوڵـەی ئـەم كۆئەندامـە و داینامیكـای هەرسـكردن و مـژین، بەشـێوەیەك لـە مانگـەكانی سـەرەتای لەدایكبووندا كارەكانیـان تـەواو نابێـت، بـەڵكو بـە پلەبەنـدی و تـا كۆتـایی ساڵی دووەمی تەمەنی منداڵ تەواو دەبن.

سەرجەمی ئەم لێکۆڵینەوانە دەریدەخەن، چەند شیرپێدانی سروشتی نزیك بووەوە لە دووساڵ ئەوەندەش چڕیی تەنە بەرگرییە زەرەرمەندەکان بە خانەکانی (بێتاپەنکریاس) کە (ئەنسۆلین) دەردەدەن کەم دەبێتەوە... چەندیش شیرپێدانی دەستکرد لە سەرەتای لەدایکبوونەوە دەستپێبکرێت (بەتایبەت بە شیری مانگا) ئەوەندە چڕی تەنە بەرگرییە زەرەرمەندەکان لەپلازما (مصل)ی منداڵدا زیاددەکەن.

لە ئاماژەیەکی تری زانستی تری زۆر وردی قورئانی پیرۆزدا، دەبینین ماوەی شیرپێدان بە دوو ساڵ دیاریدەکات. وەك دەفەرموێت: ﴿ وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَـٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ ﴾لقمـــان/ ١٤، واتە: ئێمە ئامۆژگاری ئادەمیزادمان کردووە بە چاکرەفتاری لەگەڵ دایك و باوکیدا، دایکی بە ئێش و ئازار و لاوازیی و بێتاقەتیەکی زۆرەوە، دوای دووساڵ لە شیری بڕیوەتەوە.

هەروەها قورئانی پیرۆز دەفەرموێت: ﴿حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۖ وَحَمْلُهُۥ وَفِصَـٰلُهُۥ ثَلَـٰثُونَ شَهْرًا﴾الأحقاق/١٥، واتە: دایکی بە ئازارەوە هەڵیگرتووە و بەدەم ئێش و ئازارەوە بوویەتی، سکپڕبوون و لەشیربڕینەوەی (٣٠ مانگی) خایاندووە.

لەمانەوە تێدەگەین کە شیرپێدان بۆماوەی دووساڵ کارێکی دیاریکراو و سنووردار نییە، بەڵکو تەواوکردنە، چونکە دەکرێت ماوەکە کەمتریش بێت (کەمی تێدا بکرێت) وەك حوکمە ئیسلامیەکانی تایبەت بە شیرپێدان ئاماژەیان پێداوە، بە پشتبەستن بەو ئایەتە پیرۆزەی دەفەرموێت: ﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾البقرة/٢٣٣، واتە: ئەگەر

دایــك و بـــاوك بـــه ڕەزامەنـــدی و پـــرس و ڕای هـــەردوولایان ویســـتیان منداڵەکانیان لەشیربڕنەوە ئەوە قەیناکا و گوناهیان ناگات.

ئیبن کەسیر (رەحمەتی خوای لێبێ) دەربارەی ئایەتەکە دەڵێـت: واتـە ئەگەر دایك و باوکی منداڵەکە ڕێککەوتن لەسەر لەشیربڕینەوەی لـەپێش دووساڵەکە بەوەی بەرژەوەنـدی منداڵەکـەیان لـەوەدا ببیننـەوە و ڕاوێـژیان کرد و لەسەری کۆبوونەوە، ئەوا هیچ گرفتێك نییـە لەسـەر لەشـیربڕینەوەی منداڵەکە... ئەوەیشی لێوەردەگیرێت کە ڕای تـەنها یـەکێکیان لـەم کـارەدا بـەبێ ئـەویتریان بـەس نییـە، و ڕەوا نییـە بـۆ هیچـکامیان بـەبێ ڕاوێـژی ئەویتریان بەم کارە هەڵبستێت.

ئەم باسە بەرژەوەندی منداڵەکەیە و پەیوەستبوونێکە بـە سـەیرکردن و وردبوونـەوە لـەحاڵی منداڵەکـە (ئەمـەش لـە بـەزەیی و سـۆزی خوایـە بـۆ بەنـدەکانی کـە چـاودێری و جـەختی لـە دایـك و بـاوك کردووەتـەوە لـە پـەروەردەکردنی منداڵەکـەیان)، ڕێنمـایی کـردون بـۆ هـەموو ئەوانـەی لـە بەرژەوەندی خۆیان و بەرژەوەندی منداڵەکەیانە...

ئەم باسە ڕوونکردنەوەیەك بوو لەسەر حیکمەتی دیاریکردنی شیرپێدانی منداڵ بە ماوەی دووساڵ، لە ئاماژەیـەکی وردی زانسـتی قورئـانی پـیرۆزدا، کە لێکۆڵینەوە زانستیە نوێیەکانیش دووپاتی دەکەنەوە و لەسەر ڕاسـتێتی و ئیعجازی ئەم هەواڵەی قورئانی پیرۆز بەڵگە دەبن.

ئەو ناوچەیەی دەست بەسەر ڕەفتارماندا دەگرێت

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ﴾العلق/١٥-١٦، واتـە: نـەخێر (ئـاوا بـۆی ناچـێتە سـەر) ئەگـەر كۆڵنەدا و كۆتایی (بە دوژمنكاری) نەهێنێت ئێمە ناوچەوانی دەگرین و (بـۆ دۆزەخ كێشـی دەكـەین)، ئـەو ناوچـەوانە درۆزن لـە وتنـەدا و تاوانكـار لـە ڕەفتاردا.

دەستەواژەی (نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ) لە ئایەتەكەدا جێگای گرنگیپێدانە. ئەو توێژینەوانـەی لـەم دواییانـەدا ئەنجامـدران دەریانخسـت كـە ناوچـەی پلـی پێشەوە بەرپرسە لە بەڕێوەبردنی كۆمەڵە فرمانێكی دیـاریكراو لـە مێشـكدا دەكەوێتـە ڕووكـاری ناوچـەوانی كاسـەی سـەر. زاناكـان تـا شەسـت سـاڵی ڕابردوو فرمانی ئەم ناوچەوانەیەیان نەدۆزیبوەوە، لە كاتێكدا كـە قورئـانی پیرۆز پێش (١٤٠٠) ساڵ ئاماژەی پێداوە.

ئەگەر سەیری ناو كاسەی سەر بكـەین لـە ڕووكـاری ناوچـەوانەوە، ئـەوا ناوچەی پێشەوەی مێشك دەبینین... لە كتێبێكدا بە ناونیشانی (أساسـيات التشريح و الفيزولوجيا— بنەماكانی توێكاریكردن و فسۆلۆژیا) كە دواهـەمین توێژینــەوەكان لــە خۆدەگرێــت دەربــارەی فرمــانی ئــەم ناوچــەیە ئەمــەی خوارەوەی تێدا هاتووە:

" دیایكردنی پاڵنەرەكان و بیركردنەوە لە سەرەنجامی كارەكان و پـلان بۆ تێپەڕینی كارێك لە پلەكانی بەشی پێشەوەی ناوچەواندا ڕوودەدات، واتە

ناوچـەی پێشـەوەی ناوچـەوان کـە ناوچـەی بیرەکـان و یادەوەریەکانـە لـە توێکلّی مێشکدا".

هەروەها کتێبەکە دەڵێت بەوەی کە ئەم ڕووکارە بەرپرسـە لـە پاڵنـەرە مرۆییەکان، وا گومان دەبات سەنتەری فرمانی بێت بۆ توندڕەوی.

کەواتە ئەم ناوچـەیەی مێشـك لێپرسـراوە لـە پلانـدانان و پاڵنـەرەکان و کردنی کارە باشەکان یان خراپەکان و بەرپرسیشە لە بەرامبەر وتەی ڕاست یان درۆ.

ئاشکرایە دەستەواژەی (نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِئَةٍ) تەبایـە لەگـەڵ ئـەو ڕاڤەیـەی لەسەرەوە باسکراوە... ئەم ڕاستیەی زاناکـان نـەیانتوانی ئاشـکرای بکـەن تـاکو (٦٠ سـاڵ) پێشـتر، بـەڵام قورئـانی پـیرۆز سـاڵانێکی زۆرە ئامـاژەی پێداوە.

مردن بەهۆی توندیی دەنگەوە

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ﴾ الزمر/٦٨، واتە: لەو ڕۆژەدا فوو دەکرێت بـە -صـور- دا (مەگـەر هـەرخوا خۆی بزانێت چ دەزگایەکە) هەر کەس لە ئاسمانەکان و زەویدا مابێت خێـرا دەمرێت، لـەوەودوا فوویـەکی تـری پێـدا دەکرێتـەوە، جـا دەسـبەجێ هـەر هەموو خەڵکی هەستاونەتە سەرپێ و بەسەرسامیەوە چاوەڕوانن.

ئاشکرایە چاو ئەو شتانە دەبینێت کە درێژییە شەپۆلی دراوە لێیەوە لەنێوان تیشکی سووردا بێ لە لایەنی درێژترینەوە و تیشکی وەنەوشەیی لەلای کورتترینەوە، بەلاّم شەپۆلە درێژترەکان نابینێت (وەك تیشکی ژێر سوور)، بەهەمان شێوە کورتتریش لەشەپۆلی وەنەوشەیی نابینێت (وەك شەپۆلی سەرو وەنەوشەیی و سینی و گەردوونی).

بینینیش سنووری خۆیی هەیە، گوێ جگە لەو دەنگانە نابیستێ کە لەرەلەرەکانیان لە مەودای شەپۆلە دەنگیەکاندا نەبێت... گوێی مرۆڤ شەپۆلە بێتەل و شەپۆلە سەروودەنگیەکان نابیستێت.

لەلایەکی تریشەوە هەستیاریی گوێ بۆ توندیی دەنگ سنووردارە، ناتوانێت ئەو دەنگانە جیابکاتەوە کە توندییەکانیان کەمترە لە (١٠ تـوانی ١٢٠ وات\م [٢]) (سەرەتای پێوەری دیسیبلّ)... هەروەها بەرگەی بیستنی ئەو دەنگانەش ناگرێت کە توندییەکانیان زیاترە لە ٢٠٠ دیسیبلّ، گەر لەوە زیاتر بوو ئەوا دەستبەجێ مرۆڤ دەمرێت، وەك خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾.

بۆنی مرۆڤ وەك ناسینەوە

زانستی پزیشکی نویٚ سەلماندویەتی کە بۆنی هەر مرۆڤێك خاسیەتی جیاکەرەوەی هەیە لە مرۆڤەکانی تر، بەتەواوی وەك هێڵەکانی سەری پەنجە کە لای هەموو مرۆڤەکان جیاوازی هەیە... هەر لەبەر ئەم هۆیەیە سەگی پۆلیسی بەکاردەهێنرێت بۆ دۆزینەوەی مرۆڤە تاوانبارەکان یان ونبوەکان، لەبەر ئەو هێزە گەورەیەی لە بۆنکردندا هەیەتی.

ئەم ڕاستیە (مۆری بۆن) لە یەکێك لە ڕووەکانیەوە لە ئایەتێکی سورەتی یوسفدا ئاماژەی پێدراوە، وەك خوای گەورە دەفەرمویٚت: ﴿ وَلَمَّا فَصَلَتِ ٱلْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَآ أَن تُفَنِّدُونِ﴾يوسف/٩٤، واتە: کاتێك کاروان ئاوەدانی بە جێهێشت و کەوتە ڕێ، باوکیان وتی هەست بە بۆنی یوسف دەکەم ئەگەر بەبیٚ هۆشم نەزانن.

لێرەدا دڵنیایی یەعقوب (سەلامی خوای لێبێت) لە بۆنی یوسفی کوڕی (سەلامی خوا لەویش بیٚ) و بوونی ترس لە ناڕاستگۆیی کوڕەکانی تری، بەڵگەن لەسەر ئەوەی (مۆری بۆنەکان) واتە جیاوازی و بۆنی مرۆڤەکان لەو کاتەدا جێی بڕواپێکردن نەبووە، بەڵام لە ئێستا و ئەمڕۆدا ڕاستیەکی چەسپاوە.

چەند مەوقیفێكی قورئانی و حاڵەتی نەخۆشی

هەڵچون و كاردانەوە توندە دەرونییەكان دەبنەهۆی گۆڕانی هەندێك لە ئەندامەكانی لەشی مرۆڤ... زۆرجار هەست و سۆز گەورەترین جوڵێنەری زیادبوونی نەخۆشیەكە دەبێت هەندێك لەو گۆڕانكاریانەی لە ئەندامەكاندا ڕوودەدەن لەوانەیە ئەگەری شیفا و چاكبوونەوەیان نەبێت و گێڕانەوەیان بۆ بارە سروشتییەكەیان لەسەروو تواناى مرۆڤەوەیە...

لێرەدا هەندێك لەو حاڵەتانە وەك نمونە باس دەكەین:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَٰنَ شِيبًا﴾ المزمل/١٧، واتە: (ئەگەر ئێوە لەسەر یاخی بوونتان بەردەوام بن) ئیتر چۆن خۆتان دەپارێزن لە ڕۆژێك كە منداڵ لە تاوی پیر دەبێت و سەری سپی دەبێ...

دەركەوتووە كە ترسی زۆر و لە پڕ، زۆرجار دەبێتە هۆی گۆڕانی ڕەنگی قژ بۆ سپی و دروستبوونی پەڵە لەسەر پێست.

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّآ أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى ٱلنَّاسَ سُكَٰرَىٰ وَمَا هُم بِسُكَٰرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ ٱللَّهِ شَدِيدٌ﴾ الحج/٢، واتە: (كارەساتی) ئەو ڕۆژە كە پێش دێ دەبینن، هەر ئافرەتێك كە منداڵی لەباوەشدایە لەكاتی شیرپێدانیدا، لە ترسا هۆشی لای خۆی نامێنێت و جگەرگۆشەكەی

فەرامۆش دەکات. هەرچـی مێینەیـەکی باردار (دووگیـان) هەیـە، منـداڵ و بەچـکەکەی لەباردەچـێت ، خـەڵکی دەبینیـت دەڵێـی سەرخۆشـن، بـەڵام سەرخۆش نین، بەڵکو سزای خوایی زۆر سەخت و سامناکە.

حاڵەتەکانی ڕوودانی دانانی کۆرپەلە لەلایەن ئـافرەتی سـکپڕەوە زۆرن، لەئەنجامی تـرس و تـۆقین لـە کاروبـار و ڕووداوە دونیاییـەکان، ئـەی چـۆن دەبێت لەکاتی ترس لە سزای خوایی لە ڕۆژی قیامەتدا.

پـــەروەدگار دەفـــەرموێت: ﴿ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا مَّثَانِيَ تَقۡشَعِرُّ مِنۡهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمۡ وَقُلُوبُهُمۡ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ﴾الزمر/٢٣، واتـە: خـوا جـوانترین و پیرۆزتـرین فەرمایشـی ناردووەتـە خـوارەوە، هەنـدێك ئایـەت و بابـەتی لەیـەك دەچـێت، هەنـدێك باسیشـی (بەشێوەی جیـاواز) تێـدا دووبارەبووەتـەوە. (جـا کـارکردنی ئـەم قورئانـە ئەوەیە کە) تەزوو بـە (گیـان) و پێسـتی ئـەو کەسـانەدا دێنێـت کـە ترسـی پـەروەردگاریان (لـە دڵ و دەروونـدا) هەیـە، لـەوەودوا (گیـان) و پێسـت و دڵیان نەرم و ئامادە دەبێت بۆ یادی خواو (خواپەرستی).

لەحاڵەتی دڵەڕاوکێ و ڕاڕایـی دەروونیـدا ئـەو ماسـولکانەی مووەکانیـان پێـوە چەسـپ بـووە دەچـنەوەیەك و پێسـتیش کرژدەبێـت و دێتەوەیـەك، دەلـەرزێت و هەڵـدەبزرکێت و ڕەنگـی تێکدەچـێت... هـەرکاتێکیش ئـەو هەڵچـونە دەروونیانـە نـەمان، ماسـولکەکان هێوردەبنـەوە و پێستەکەشـی نەرم دەبێت...

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَإِذَا جَآءَ ٱلۡخَوۡفُ رَأَيۡتَهُمۡ يَنظُرُونَ إِلَيۡكَ تَدُورُ أَعۡيُنُهُمۡ كَٱلَّذِي يُغۡشَىٰ عَلَيۡهِ مِنَ ٱلۡمَوۡتِۖ فَإِذَا ذَهَبَ ٱلۡخَوۡفُ سَلَقُوكُم بِأَلۡسِنَةٍ

حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى ٱلْخَيْرِ﴾الأحزاب/١٩، واتـه: کاتێـك کـه تـرس و بـیم هـات دەیانبینی کە تەماشات دەکەن، چاوەکانیان دەسوڕێتەوەو ئەبڵەق دەبێـت وەك کەسێك کە ترسی لـە مردنـی هـەبێت، هـەر تـرس و بیمـیش ڕۆیشـت و نـەما، زمـان درێژدەکـەن و دەمیـان گـەرم دەبێـت، جـا هەرچـەندە ئەوسا ڕەزیل بوون لەبەخشیندا، ئیستا کە دەسـتکەوت هەیـە دەیانـەوێ زۆرتـرین دەستکەوتیان بدرێتێ.

لەجوڵـەی چـاوەکاندا ژمارەیـەکی زۆر ماسـولکە و دەمـار بەشـداری دەکەن، لەکاتی ترسدا تێکچوون و شپرزەیی لـەو جوڵانـەدا ڕوودەدەن کـە هاوکات تێکچوون و شپرزەیی لـە دەردراوە هۆرمۆنییەکانـدا ڕوودەدات وەك (ئەدرینالین) و (نور ئەدرینالین).

جیاوازی ڕەنگەکانی مرۆڤ و پەیوەندی بە میلانینەوە

خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَـٰفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَٰنِكُمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَـٰتٍ لِّلْعَـٰلِمِينَ﴾الـــــروم/٢٢، واتـــە: لـــە نیشـــانە و بەڵگـــەکانی، دروســـتکردنی ئاسمانـــەکان و زەوییـــە و جیاوازی زمان و ڕەنگتانە، بەڕاستی ئا لەو دیاردەیەشدا بەڵگـە و نیشـانەی زۆر هەیە بۆ زانایان و شارەزایان.

ئێمـــە لێـــرەدا هەڵوێســـتەیەکی خێـــرا دەکـــەین لەســـەر ﴿وَٱخْتِلَـٰفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَٰنِكُمْ﴾.

زانایان دەڵێن: لەژێر پێستی مرۆڤدا خانە جاڵجاڵۆكەییـەكان هـەن، واتـە لەسەر شێوەی جاڵجاڵۆكەن، لە بەشەكانیدا زیادەی تەنك درێژبوونەتەوە... لەهـەر بستێك دووجـادا ژمـارەی ئـەم خانانـە دەگەنـە (٦٠ هـەزار) خانـە، لەڕاسـتیدا لـەژمارەی خانەكانـدا جیـاوازی لـەنێوان سـپی و ڕەشـدا نییـە، خانـەكانی كەسـێكی سـپی پێسـت و كەسـێكی ڕەنگێكـی تـر ژمارەیـەكی جێگیرە، بـەڵام ڕەنگكردنەكـە لـە چڕی مـاددە ڕەنگاوڕەنگەكەوەیـە، ئـەو ماددە ڕەنگاوڕەنگەش پێیدەوترێت "میلانین".

لەنێوان كەسێكی ڕەنـگ كـراوە و كەسـێكی ڕەنـگ تاریكـدا جیاوازییـەك لەنێوان ماددە ڕەنگاوڕەنگەكەدا هەیە كە زیاتر نییە لە (یـەك گـرام)، بـەڵام ئـەوەی سـەرنج ڕادەكێشـێ ئەوەیـە كـە ئـەو خانانـە هـەموو ١٠ سـاڵێك بـەتێكڕایی (١٠–٢٠٪) كـەم دەكـەن، لەبەرئـەوە پێسـتی مـرۆڤ لەگـەڵ تێپەڕبوونی تەمەنیدا بەرەو ڕوونبوونەوە و زیاتر سپێتی دەچێت. مەبەستی ئێمە ئەوەیان نییە، بەڵكو مەبەستمان نیشتنی ئـەو مـاددە ڕەنگاوڕەنگەیـە لـە خانـە جاڵجاڵۆكەییـەكانی ژێـر پێسـتدا كـە ژمارەیـان لەهـەر بسـتە دووجایەكدا دەگاتە (٦٠ هەزار) خانە... ڕێژەی ئـەم ماددەیـە (موروثـات)ی ناوەكی خانە دیاری دەكەن.

بەڵام پەیوەندییەكە كامەیە؟ لێكدانـەوەی ئـەو ڕەنگـە تاریـك و تۆخـەی ئەو گەلانە چییە كە لەهێڵی یەكسانیدا دەژین؟ لەكاتێكدا ئـەو گەلانـەی لـە جەمسەری بـاكور یـان باشـوری زەویـدا دەژیـن ڕەنگیـان كـاڵ و ڕووناكـە؟ لێرەدا حیكمەتی خوای پەروەردگار دەردەكەوێت.

وتراوە: لە سیفەتەكانی ماددەی تاریك ئەوەیە تیشكی سەروونەوشەیی زیانبەخش دەمـژێت، لەبەرئـەوەش كـە تیشـكی خـۆر لـە هێڵـی یەكسـانیدا ستونی و بەهێزە، بۆیە گەلانی ئەو ناوچەیە ڕەنگ تاریكن.

هەنووکــەش دەگەڕێینــەوە بــۆ ئایەتەکــە: ﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَٰنِكُمْ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّلْعَٰلِمِينَ ﴾الروم/ ٢٢.

جیاوازی ڕەنگی مرۆڤەکان نیشانە و بەڵگەیە لەسەر مەزنی پەروەردگار، پێویستە وردەکاریی تێدا بکەین و هەڵوەستەی لەسەر بکەین و لەدووی نهێنیەکەی بگەڕێین.

کاریگەریی ڕەنگەکان لەسەر ژیان و هەستەکانی مرۆڤ

خــــوای گــــــەورە دەفــــــەرموێت: ﴿وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ ﴾الکهف/ ٣١، واتە: پۆشاکی سەوزی جوان دەپۆشن، کە دوو توێیە، چینی ژێرەوە ئاوریشمی ئەستوورە، چینی سەرەوە ئاوریشمی تەنکە.

﴿ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِىٍّ حِسَانٍ ﴾الرحمن/ ٧٦، واتە: شانیان داداوە لەسەر پشتی سەوزباوی جوان و دۆشەکی نایاب و ڕازاوە.

﴿عَٰلِيَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ ﴾الإنسان/ ٢١، واتــــە: پۆشــــاکی بەختەوەران ئاوریشمی سەوزی تەنکە کە بەسەر پۆشاکی ئەستووردا لەبەریان کردووە.

قورئانی پیرۆز وەسفی پۆشاکی بەهەشتیەکان بە سەوز دەکات، ئەوەش مانای وایە حیکمەتی خوایی هەیە لە دیاریکردنی ڕەنگی سەوز بۆ بەهەشتیەکان.

زانایانی دەروونزانی لـەدوای ئەنجامـدانی ژمارەیـەك لێكۆڵینـەوە لەسـەر کاریگەریی ڕەنگەکان لەسەر دەروونی مرۆڤ ئاشکرایان کرد کە تاکە ڕەنگێك کامەرانی و خۆشی و خۆشەویستی ژیان بۆ نێو دەروونی مرۆڤ کێشـدەکات، ڕەنگی سەوزە.

ئـەم ڕاسـتیە حیکمـەتی خـوایی لێکدەداتـەوە لـە بـەدیهێنانی ڕووەك و درەخـت و دارسـتانەکان بـە ڕەنگـی سـەوز، هـەر لەبەرئەوەیـە پۆشـاکی پزیشکانی نەشتەرگەری ڕەنگی سەوزی بۆ هەڵبـژێردراوە، چـونکە نـەخۆش (لە ساتێکدا لەوەدایە نەشـتەرگەری بـۆ ئـەنجام بـدرێت هەسـت بـە بێـزاری ناکات کە پۆشاکی ڕەنگ سەوز ببینێت).

ڕەنگـەکانی تـریش کاریگـەرییان لەسـەر ژیـان و هەسـتی مـرۆڤ هەیـە. تێبینی کراوە ڕەنگی زەرد چـالاکی کۆئەنـدامی دەمـار دەوروژێنێـت. گـەر ویستت بانگەشە (إعلان)ێك لەسەر ڕێگایەکی گشتی دابنێیـت. ڕەنگـی زەرد لە زۆر ڕەنگەکانی تر درێژییە شەپۆلەکەی زیاترە، بۆیـە کۆئەنـدامی دەمـار چالاك دەکاتەوە و زۆرترین ڕاددە کاردەکاتە سەری.

ڕەنگـی ئەرخـەوانی دەبێتـەهۆی جێگیربـوون (إسـتقرار)، ڕەنگـی شـین هەسـت بـە فراوانـی دێنـیٚ، ڕەنگـی سـوور و دارشـتەکانی (مشـتقاتە) هەستکردن بە گەرمی بەدیدێنێت.

ڕەنگی سەوز

لەئایەتـەکانی قورئـانی پـیرۆزدا زۆرجـار وشـەی سـەوزایی (الخضـرة) هاتووە، کە باسی بارودۆخی بەهەشتیەکان دەکات لـەو بەخششـانەی کـە پێیان دراوە، لە کەشێکی بڵند لە ئاسوودەیی و چێژ و ئارامیی دەروونی... خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفۡرَفٍ خُضۡرٖ وَعَبۡقَرِيٍّ حِسَانٖ ﴾الرحمن/٧٦، واتـە: شـانیان داداوە لەسـەر فـەرش و ڕاخـەری سـەوزباوی جـوان کـە هـەموو دەڵێـی کەسـێکی (بلیمـەتی) جوانکـار دروسـتیکردوون. هـەروەها دەفـەرموێت: ﴿وَيَلۡبَسُونَ ثِيَابًا خُضۡرٗا مِّن سُندُسٖ وَإِسۡتَبۡرَقٖ ﴾الکهف/٣١، واتـە: پۆشـاکی سـەوزی جـوان دەپۆشـن کـە دوو توێیە، چینی ژێرەوە (ئاوریشمی) ئەستورە، چینی سـەرەوە (ئاوریشـمی) تەنکـە. یـان دەفـەرموێت: ﴿عَٰلِيَهُمۡ ثِيَابُ سُندُسٍ خُضۡرٞ وَإِسۡتَبۡرَقٞۖ وَحُلُّوٓاْ أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٖ وَسَقَىٰهُمۡ رَبُّهُمۡ شَرَابٗا طَهُورًا﴾الإنسان/٢١، واتە: پۆشاکی (بەختەوەران) ئاوریشمی سەوزی تەنکە کە بەسەر پۆشاکی ئاوریشمی ئەستوردا لەبـەریان کـردووە، هـاوڕێ لەگـەڵ بـازنی زیـوی (تایبەتـدا) ئینجـا لەلایـەن پەروەردگاریانەوە شەرابی پاك و بێگەرد و خاوێنیان پێشکەش دەکرێت.

"ئەردتشـام" کـە زانایـەکی دەروونزانیـە، دەڵێـت: "کاریگـەری ڕەنـگ لەسەر مرۆڤ زۆر قوڵە، زۆرێك لـە تاقیکردنـەوەی جۆراوجـۆر ئەنجامـدراوە و ڕوونیکردوەتەوە کە ڕەنگ کاریگـەری هەیـە لەسـەر ئازایـەتی و هـەنگاونان

یـان خۆکێشـانەوە لـەکارەکان و هەسـتکردن بـە گـەرما و سـەرما، لەسـەر دڵخۆشی یان خەمۆکی و ڕاڕایـی، بـەڵکو کاردەکاتـە سـەر کەسـێتی مـرۆڤ و دیدیشی بۆ ژیان".

زانینـی ئـەو کاریگەرییـەی ڕەنـگ لـە قـوڵایی دەروونـی مرۆڤـدا هەیـەتی وایکردووە نەخۆشخانەکان (لـە وڵاتـە پێشـکەوتووەکاندا) کەسـانی پسـپۆڕ بانگهێشت بکەن بۆ پێشنیارکردنی ڕەنگی دیوارەکـان کـە یارمـەتی زیـاتری شیفای نەخۆشەکان دەدات، هەروەها جلوبەرگ بە ڕەنگی گونجاو.

تاقیکردنـەوەکان دەریانخسـتووە ڕەنگـی زەرد چـالاکی لـە کۆئەنـدامی دەماردا زیندوودەکاتەوە، ڕەنگی ئەرخەوانیی هانی جێگیری دەدات و شـین هەستکردن بە سەرما لەمرۆڤـدا دروسـتدەکات و سـووریش بـە پێچـەوانەوە هەسـتکردن بـــە گەرمبوونـــەوە لەمرۆڤـــدا بـــەدیێنێت... بـــەڵام زانایـــان گەیشـــتونەتە ئـــەوەی، ئـــەو ڕەنگـــەی دڵخۆشـــی لـــە دەروونـــی مرۆڤـــدا دەژێنێتەوەو پاڵنەرەکانی ئاسوودەیی و خۆشەویستی ژیـان دەوروژێنێـت، ڕەنگی سەوزە...

لەبەرئەوە ڕەنگـی سـەوز بووەتـە ڕەنگێکـی پەسـەندکراو لـەژوورەکانی نەشتەرگەری هەناودا بۆ جلوبەرگی پزیشك و برینپێچەکان.

جوانترین تاقیکردنەوەش لەسەر کاریگەریی ڕەنگـی سـەوز ئـەوەبوو کـە لەشـاری لەنـدەن ئەنجامـدرا لەسـەر پـردی (بـلاك فرایـار) کـە بـە پـردی خۆکوشتن ناسراوە، زۆربەی ڕووداوی خۆکوشتنەکان لەسـەری ڕوویانـدەدا. ڕەنگە خۆڵیـە لێڵەکـەی گـۆڕدرا بـۆ سـەوزێکی جـوان و ئـەوەش بووەهـۆی دابەزینێکی بەرچاو لە ژمارەی ڕوودوەکانی خۆکوشتندا لەسەری.

هەروەها ڕەنگی سەوز ئاسـوودەیی بـە چـاو دەبەخشـێت، لەبەرئـەوەی مەودای بینینی ڕەنگی سەوز زۆر بچوکترە لە گۆڕەپانی (مـەودا) ی بینینـی

ڕەنگەکانی تر... درێژییە شەپۆلی مامناوەندیشی هەیە کە درێژ نییە وەك شەپۆلی ڕەنگی سوور و بچوکیش نییە وەك شەپۆلی ڕەنگی شین.

هەستانی بەرەبەیان و شنەی بەیانی

خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَقُرۡءَانَ ٱلۡفَجۡرِۖ إِنَّ قُرۡءَانَ ٱلۡفَجۡرِ كَانَ مَشۡهُودٗا﴾الإسراء/٧٨، واتـە: لـە نوێـژی بەیانیشـدا زۆر قورئـان بخوێنـە بەڕاسـتی قورئـان خوێنـدنی نوێـژی بـەیانی دەبینرێـت (لەلایـەن فریشتەکانەوە).

قورئـانی پـیرۆز گرنگـی دەدات بـە خـەوتنی زوو بێداربوونـەوە لـەکاتی بەرەبەیاندا.. پێغەمبەر (ﷺ)دەفەرموێت: ﴿بُورِكَ لأُمَّتي في بُكورِها﴾، یـان دەفەرموێت: ﴿رَكعتا الفَجرِ خَيرٌ منَ الدُّنيا وَما عَليها﴾.

لەو سوودە تەندروستیانەی مرۆڤ بەدەستیان دەهێنێـت بـە زوو لەخـەو هەستانی بەیانیان زۆرن، لەوانە:

١. لەکاتی بەرەبەیاندا بەرزترین ڕێژەی (گازی ئۆزۆن) لە کەشدا هەیـە، کە بەتێپـەڕبوونی کـات ئـەم ڕێژەیـە کـەم دەکـات تـا لـەکاتی خۆرهەڵاتنـدا دەگاتە (سفر). ئەم گازە کاریگەرییەکی بەسوودی هەیە لەسـەر کۆئەنـدامی دەمار و چالاککردنی کردارە هزری و دەمارییەکان، بەشێوەیەك چڵەپۆپەی چالاکی هزری و دەمـاریی مـرۆڤ لـە بـەیانیانی زوودایـە.. مـرۆڤ لەهەڵمـژینی شنەبای جوانی بەیانیاندا کە بـە (بـادی سـەبا) ناسـراوە چێژ و خۆشـییەك

هەست پێدەکات لە هیچکام لە کاتـەکانی شـەو و ڕۆژدا ئـەم چـێژە هەسـت پێناکات.

٢. تیشکی خۆر لـەکاتی هـەڵاتنی خـۆردا نزیکـە لـە ڕەنگـی سـوورەوە، کاریگەری ئەم ڕەنگەش لەسەر کۆئەندامی دەماری مـرۆڤ زانـراوەو هۆکـاری بێـداری و جوڵەیـە لەمرۆڤـدا، هـەروەها تیشـکی سەرووەنەوشـەیی لـەکاتی خۆرهەڵاتندا زۆرترین ڕێـژەی هەیـە وەك لـە کاتـەکانی تـر، ئـەم تیشـکەش هانی پێست دەدات بۆ دروستکردنی ڤیتامین (D).

٣. لەخەو هەستانی زوو ڕێ لە خـەوی درێـژ دەگرێـت. ئـەوەش زانـراوە ئەو کەسەی کاتێکی درێژ لەسەر یەك شێواز دەخەوێت ڕێ خۆشـدەکات بـۆ توشبوون بە نەخۆشیەکانی دڵ، بەتایبـەت نەخۆشـی (العصـيدة الشـرياني) کە ئامادەی دەکات بۆ هێرشەکانی سنگ کوژە (خناق الصدر)، چونکە خەو وەستان و سکونێکی ڕەهایە، ئەگەر بەردەوام بێت ئەوا دەبێتەهۆی ئەوەی ماددە چەورییەکان لە بۆریە خوێنبەرەکاندا بنیشن. لەوانەشـە یـەکێك لـەو هۆکارانەی پارێزگاری موسڵمان دەکـات لـە نەخۆشـی بۆریچـکەکانی خـوێن (الأمـــراض الوعائيـــة) یـــەکێك بێـــت لـــەو ســـوودانەی ئـــەو موســـڵمانانە بەدەستیدێنن کاتێك لـە قـوڵایی شـەودا لەخـەو بێداردەبنـەوە و بـە نوێـژ و نزاکـردن خۆیـان لـە خـوای پـەروەردگار نزیـك دەخەنـەوە.. خـوای گـەورە دەفەرموێت: ﴿ وَٱلَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمۡ سُجَّدٗا وَقِيَٰمٗا ﴾الفرقان/٦٤، واتە: ئەوانـەی کـە شـەوگار بـۆ پـەروەردگاریان بەسـوژدە و وەسـتان و (نوێـژ) دەبەنەسەر.

هەروەها خوای گەورە گرنگـی بـە شـەوبێداری و تەهـەجود دەدات و لـە ســـورەتی (المزمّـــــل) دا دەفـــــەرموێت:﴿إِنَّ نَاشِئَةَ ٱلَّيۡلِ هِيَ أَشَدُّ وَطۡـٔٗا وَأَقۡوَمُ

قِيلًا﴾المزمل/٦، واته: بەڕاستی شـەوبێداریی زۆر کاریگـەرە و کاریگەریشـی دیارە.

٤. بەشێوەیەکی زانسـتی سـەلمێنراوە کـە بـەرزترین ڕێـژەی کـۆرتیزۆن لەخوێندا لە بەیانیاندایە دەگاتە (٧– ٢٢ مایکرۆگرام) لەهەر (١٠٠ ملی لیتر) پلازمادا، نزمترین ڕێژەشی لـە ئێواراندایـە کـە کـەمترە لـە (٧ مـایکرۆگرام) لەهەر (١٠٠ ملی لـیتر) پلازمـادا، ئـەوەش زانـراوە (کـۆرتیزۆن) ئـەو مـاددە ئەفسوناویەیە کە چالاکی و کارایی جەستە زیاددەکـات و ڕێـژەی شـەکر لـە خوێندا زیاد دەکات ئەمیش بەپێی خۆی وزەی پێویست بە لەش دەدات.

حاڵەتی مرۆڤ لەکاتی خەوتندا (هەڵیاندەگێڕینەوە)

خـوای گـەورە لەباسـی گەنجـەکانی نـاو ئەشـکەوتەکە کـە بەخـەوتویی ماوەی سێ سەد ساڵ و نۆیش زیـاتر مانــەوە، دەفـەرموێت:

﴿وَنُقَلِّبُهُمۡ ذَاتَ ٱلۡيَمِينِ وَذَاتَ ٱلشِّمَالِ﴾ الکهف/١٨، واتـە: ئێمــە ئەمــدیو و ئــەودیویان پێدەکـەین و بـەلای ڕاسـت و بەلای چەپیاندا هەڵیان دەگێڕینەوە.

لــەو توشـبوونە بـاو و نارەحەتانــەی لــە نەخۆشــخانەکاندا و لــەکاتی چارەســەرکردندا ڕووبــەڕووی پزیشــکە ڕاهێنراوەکـان دەبێتــەوە گـرفتی

ڕوودانـــی برینـــی ســـەرجێیە (قرحـــة الســـرير- Bed Sore) لای ئـــەو نەخۆشانەی حاڵەتەکانیان پێویستی بەمانەوەی درێژخایەن هەیە لەسەر جێگـــا، وەك شـــکانی حـــەوز و بڕبـــڕەی پشـــت یـــان ئیفلیجـــی یـــاخود لەهۆشخۆچوونە درێژخایەنەکان... ئەمانەش بـریتین لـە قورحەیـەك و لـە پێست و شانەکانی ژێریدا دەمـرن بـەهۆی نەگەیشتنی خـوێنی پێویست و تەواو بەهەندێك لە ناوچەکانی پێست. ئەمەش لـە ئـەنجامی پەستاوتنی لـە نێوان بەشە ڕەقەکانی لەش و شوێنی ڕاکشانەکەدا، زۆربەی جار لـە ناوچـە بەتەمەن و پەککەوتەکان و لای دەفەی شان و قولە پێیەکانەوەیە.

خۆپارێزیەکیش نییـە لـەم نەخۆشـیە تـەنها هەڵگێڕانـەوەی نەخۆشـەکە نـەبێت بـە بـەردەوامی هـەموو دووسـەعات جارێـك، بـەجۆرێك کـە ئەگـەر نەخۆشـــەکە بـــۆ مـــاوەی (١٢ ســـەعات) لەحاڵەتەکەیـدا مایـەوە بـەبێ هەڵگێڕانەوە ئەوا ئەو قورحانە دەست بەدروستبوون دەکەن...

بەڕاستی دەکرێت ئەمە بێت حیکمەتی خوایی لـە هەڵگێڕانـەوەی یـارانی ئەشـکەوت بـۆ پارێزگاریـان لـە توشـبوون بـەو دەردە، هەرچـەند چـیرۆکی یارانی ئەشکەوت هەمووی دەچێتە نێو بازنەی موعجیزەوە!!

خەوو بەدواداهاتنی شەوو ڕۆژ

خەو:

خوای گەورە لەسورەتی (الـروم)دا دەفـەرموێت: ﴿وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦ مَنَامُكُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَٱبْتِغَآؤُكُم مِّن فَضْلِهِۦٓ﴾الروم/٢٣، واتە: یەکێکی تر لەنیشانەو بەڵگەکانی (خوای گەورە) خەوتنتانە لە شەو و ڕۆژدا، لەکاتی بێداریشدا هەوڵ و کۆششتانە بۆ بەهرەوەرگرتن لە بەخششەکانی خوا.

خەو سوننەتێکی زیندوویەتی و ژیانە، پێویستییەکی مرۆڤە وەك هەر بوونەوەرێکی زیندوو، بۆ پشووی جەستە و هزر و دڵی، تا بتوانێت بە عەزیمەت و چالاکی بەردەوام نوێبووەوە ژیانی بگوزەرێنێت.

لە ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزدا و بەنمایشکردنی هەندێك لە سیفەتەکانی ڕوونکردنەوەی ڕاستی خەو دەبینرێت و ئامـاژەش بە چۆنێتی ڕوودان و نەمانی. لەسورەتی (النبأ)دا خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا﴾النبأ/٩، واتە: خەوتنمان بۆ نەکردون بەهۆی سرەوتن؟

ئایەتە پیرۆزەکە پێناسەی خەو بەسرەوتن و لەهۆشخۆچوون و بێهۆشی دەکات، لەهۆشخۆچوون جۆرێکە لە خاوبوونەوەی لەش (إسترخاء) کە حاڵەتێکی نەخۆشیە، بەڵام خەو غەریزەیەکی سروشتیە... ڕووە لێکچووەکانی ئەم دوو حاڵەتەش زۆرن، لە گرنگترینیان ئەوەیە کە مرۆڤ لە

هەردوو حاڵەتەکەدا وەڵامدانەوەی نابێت بۆ ئاگادارکـەرەوە دەرەکییـەکانی وەك دەنگەکان یان هەستە جیاوازەکانی وەك بەرکـەوتن و ئـازار و گـەرمی، تەنها مەگەر ئەو هەستانە بگەنە پلەیەکی دیاریکراو لەتوندیانـدا بـەگوێرەی پلـەی لەهۆشخۆچـوونەکە یـان خەوتنەکـە... وەك چـۆن لـە هۆشخۆچـوون چەند پلەیەکی هەیە، وەك حاڵەتی پێش لە هۆشخۆچوون و لەهۆشخۆچونی سادە و لەهۆشخۆچونی قوڵ. بەهەمان شێوە خەونیش چەند پلەیەکی هەیە وەك قۆناغی باوێشکدان، خەوی ڕووکەش و پاشـان خـەوی قـوڵ، هـەروەها چوونە نێو قوڵایی خەوەوە لەکەسێکەوە بۆ کەسێکی تر دەگۆڕێت.

لە خاڵە هاوبەشەکانی تری خەو و لەهۆشخۆچوون ئەوەیە کە کۆئەندامە زیندەگییە بنەڕەتییەکانی وەك هەناسەدان و سوڕی خوێن و دڵ و گورچیلە لەحاڵەتی لەهۆشخۆچووندا لە کارکردن بەردەوام دەبن، وەك چـۆن لـەکاتی خەوتنیشیاندا کاریان بەرەوام دەبێت.

دەربارەی چۆنیەتی خەولێکـەوتن دەکرێـت ڕوونبکرێتـەوە لـەو وتەیـەی پەروەردگارەوە کە دەربارەی (أصـحاب الکهـف) دەفـەرموێت: ﴿ فَضَرَبْنَا عَلَىٰٓ ءَاذَانِهِمْ فِى ٱلْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴾الکهف/١١، واتە: پەردەمان هێنا بەسەر گوێیانـدا (تـاکو بـە ئـارامی) چـەندەها سـاڵ لـە ئەشـکەوتەکەدا بـۆ خۆیان (بە خەوتویی) بمێننەوە.

بـۆ سـازدانی کەشـی خەولێکـەوتن پێویسـتە سـەرجەم ئاگادارکـەرەوە دەرەکییەکان نەمێنن کە لە ڕێگای هەستە جیاوازەکانەوە بۆ مێشکی مـرۆڤ دەگوێزرێنەوە، چونکە کاتێك ئـەو ئاگادارکەرەوانـە کـەم دەبنـەوە، یـاخود نـامێنن، فرمانـەکانی مێشـك و چـالاکییەکانی کەمدەبنـەوە یـاخود نـامێنن،

گرنگترین ئەو هەستانەش بە پلەی یەکەم هەستی بیستن پاشان بینین و ئاگادارکەرەوە هەستی و ئازاریەکانن...

خوای گەورە هەواڵی ئەوەی داوە کە ڕێگای هەستانەوەی خەڵکی لەگۆڕەکانیانەوە لەپێش حەشرکردندا بە دەنگێکی گەورەی کتوپڕ دەبێت، وەك دەفەرموێت: ﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ ٱلْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا۟ يَـٰوَيْلَنَا مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ هَـٰذَا مَا وَعَدَ ٱلرَّحْمَـٰنُ وَصَدَقَ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ﴾ یس/ ٥١-٥٣، واتە: هەر کە فوو دەکرێت بە (صور) دا هەموان لە گۆڕەکانیان دێنە دەرەوە بەرەو (گۆڕەپانی تایبەت) بۆ لای پەروەردگار بەپەلە دەچن (بە سەرسامیەکی زۆرەوە) دەڵێن: ئەوە کێ ئێمەی خەبەر کردەوە؟ کێ ئێمەی زیندووکردەوە؟ کێ ئێمەی لەشوێنی ڕاکشانمان لەگۆڕەپانەکانمان دەرهێنا؟ (ئەوسا باوەڕداران یان فریشتەکان یان خوای میهرەبان) دەفەرموێت: ئەمە بەڵێنی خوای میهرەبانەو پێغەمبەرانیش (لە هەواڵدانی ئەو ڕۆژە) ڕاستیان کردووە، ئینجا دەنگێکی گەورەی کتوپڕ پێش دێت، ئەوسا ئیتر هەموویان لای ئێمە ئامادە دەبن.

لە سیفەتەکانی خەوتن ئەوەیە کەسی خەوتوو ناتوانێت مەزەندەی ئەو کاتە بکات کە بە خەوتویی تێیپەڕاندووە، قورئانی پیرۆزیش ئامازەی بەم ڕاستیەش داوەو دەفەرموێت: ﴿وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَـٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوا۟ بَيْنَهُمْ ۚ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ۖ قَالُوا۟ لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ﴾ الكهف/١٩، واتە: هەر بەوشێوەیەی (کە بە دەسەڵاتی خۆمان خەومان لێخستن) خەبەرمان کردنەوە تا (لە ماوەی خەوتنەکەیان) لەیەکتر بپرسن، یەکێکیان هاتەگفت

و وتی: باشه ئێوه وادەزانن چەند خەوتون (هەندێکیان) وتیـان ڕۆژێـك یـان کەمتر لە ڕۆژێك خەوتوین...

لەڕاسـتیدا ماوەیـەکی زۆر زیـاتر بـە خـەوتویی مابوونـەوە، وەك لـە ئایەتێکی تری سورەتی (الکهـف) دا ئامـاژەی پێـدراوە: ﴿وَلَبِثُواْ فِي كَهْفِهِمْ ثَلَٰثَ مِاْئَةٍ سِنِينَ وَٱزْدَادُواْ تِسْعًا﴾الكهف/٢٥، واتـه: سـێ سـەد سـاڵی تـەواوی (هـەتاوی) لـە ئەشـکەوتەکەیاندا مانـەوە (ئەگـەر بەسـاڵی مـانگی حسابی بکەی) نۆساڵی تریشی لەسەره.

هـەروەها کەسـی خـەوتوو بـە سـەرجەم هەسـتەکانیەوە بەتـەواوی لـە دەوروبـەری دادەبڕێـت، بەتـەواوی وەك ئـەوەی مردبێـت... لـە قورئـانی پیرۆزیشدا چەندین ئایەت هەن خـەو بـە مردنێکـی کـاتی دەچـوێنن... وەك خـــوای میهرەبـــان دەفـــەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِي يَتَوَفَّىٰكُم بِٱلَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِٱلنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰٓ أَجَلٌ مُّسَمًّى﴾الأنعام/٦٠، واتـــه: هەر ئـەو زاتەیـە کـە بەشـەو خـەوتان لێـدەخات و دەتانمرێنێـت، هـەروەها دەزانێـت لـە ڕۆژیشـدا چ کـارو کردەوەیـەك ئـەنجام دەدەن، هـەموو ڕۆژێـك ژیانتان پێدەبەخشێ و زیندووتان دەکاتەوە تا وادەی دیاریکراو.

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَٱلَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ ٱلَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا ٱلْمَوْتَ وَيُرْسِلُ ٱلْأُخْرَىٰٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّىۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأَيَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾الزمر/٤٢، واته: هەر خوایـە کـە لـەکاتی مردندا گیان و (ڕۆح) دەگرێتەوە، هەروەها ئەو کەسەش کە لـە خەوەکەیـدا نامرێت (هەرخوا بۆی دەنێرێتـەوە)، جـا ئـەو کەسـەی خـوا بڕیـاری مردنـی دابێت ڕۆحەکەی دەگرێتەوە و (ناگەڕێتـەوە بـۆ لاشـەی) ئـەو کەسـەش کـە

ڕۆژی تەواو نەبوبێت دەینێرێتەوە بۆی تا کاتێکی دیاریکراو، بەڕاستی ئا لەو دیاردانەدا بەڵگەو نیشانەی زۆر هەیە بۆ کەسانێك کە تێفکرن و بیربکەنەوە.

لەڕاستیدا ئەم لێکچواندنەی نێوان خەو و مردن زیاتر زیندووبوونەوەی پاش مردن لە بیری مرۆڤدا دەچەسپێنێت.

لەکۆتاییدا ئەوە دووبارە دەکەینەوە کە خەو پێویستیەکی هەموو بوونەوەرێکی زیندووە، بەلاَم لە جیاوازییە گرنگەکانی نێوان زاتی پەروەردگار لەگەڵ مرۆڤ و سەرجەم بوونەوەرە زیندووەکان ئەوەیە کە خوای گەورە هەرگیز خەو و وەنەوز نایباتەوە. ﴿ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُۚ لَا تَأۡخُذُهُۥ سِنَةٞ وَلَا نَوۡمٞ﴾البقرة/٢٥٥، واتە: خوا زاتێکە کە جگە لەو خوایەکی تر نییە و ئەو هەمیشە زیندووە و چاودێر و ئاگادارە (بەسەر دروستکراوەکانیدا) نە وەنەوز دەیباتەوە و نە خەو زۆری بۆ دەهێنێت.

بەدواییەکداهاتنی شەوو ڕۆژ

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلۡنَا ٱلَّيۡلَ لِبَاسٗا ١٠ وَجَعَلۡنَا ٱلنَّهَارَ مَعَاشٗا﴾النبأ/١٠-١١، واتە: (ئایا) شەوگارمان بۆ نەکردوون بە پۆشاك کە تێیدا دەشاردرێنەوە؟ (ئایا) ڕۆژیشمان بۆ نەکردونەتە هۆی ژیان و هەوڵ و کۆشش بۆ بەدەستهێنانی ڕزق و ڕۆزیی؟

لەنێوان خەوی شەو و خەوی ڕۆژدا جیاوازیەکی زۆر هەیە، خەوی شەو کۆمەڵە سوودێکی زۆر گەورەی هەیە بەشێوەیەك کە ئەندامەکانی لەش

چەندقاتی ڕۆژ سـوود لەخەوەكـە وەردەگـرن، ئەمـەش بـەهۆی ئـەوەی ڕۆژ پڕیەتی لەهاوار و دەنگـەدەنگ و ڕووناكی بـەهێز و ئەمانـەش سـەرجەمیان كاریگەرن لەسەر كۆئەندامی دەماری مرۆڤ.

لـەم دواییانـەدا دۆزرایـەوە كـە ڕژێـنی سـنەوبەری (Pyneal Body) لەمێشـكدا مـاددەی (میلاتـۆنین) دەردەدات و ڕێـژەی دەردانـی ئـەم ماددەیەش لـە تاریكیـدا زیاددەكات، لەگـەڵ ئـەوەی لـە ڕووناكیـدا ڕێـژەی دەردانەكە دادەبەزێت، ئەوەش زانراوە كە ماددەی (میلاتـۆنین) كاریگـەری ڕاستەوخۆی لەسەر خەولێكەوتن هەیە.

تاریكی هاوڕێ لەگەڵ ئارامی شەو، هێمنی جوڵـەكان و جوڵـەی شـنەبای جوان و پاك و تریفـەی ئەفسـوناوی مـانگ كـە هـەموو بـوون دادەپۆشـێت، هەموو ئەمانە ئامادەكاری چاكترین بارودۆخن بـۆ ئـارامی و پشـووی مـرۆڤ. بەمجۆرە یاساكانی ژیان دەردەكەوێ كە دەست بەسەر جوڵەی گـەردوون و بووندا دەگرن، ئەمەش بەدڵنیاییەوە لە یـەك سەرچـاوەوە دەرچـووەو یـەك ئاڕاستەكار و ڕامكاری هەیە... جوڵەی خۆرو مانگ و بەدواییەكداهاتنی شەو و ڕۆژ بۆ خزمەتی مرۆڤ ڕامكراون، پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴾ إبراهیم/٣٣-٣٤، واتە: خۆر و مانگیشی بـۆ ڕام هێنـاون كـە بـەردەوام لـە چـەرخ و خولـدان، شـەو و ڕۆژیشـی بـۆ خزمـەتگوزاری ئێـوە بـەدیهێناوە، بێگومان لە هەرچی شتێك داواتان كردبێت و پێویستتان بێت، خۆئەگەر نـاز و نیعمەت و بەخششەكانی خوا ژمارە بكەن نـاتوانن بیـان ژمێـرن، (چـونكە زۆر و بێسنوورن) كەچی (زۆربەی) مرۆڤەكان ستەمكار و خوانەناسن.

ئەگەر مرۆڤ هەولّیدا بەپێچەوانەی ئەم سوننەتەی ژیان و ئەم ڕاستیە زانستییە لە ڕۆژدا بخەوێت و لەشەودا هەولّ و تێکۆشانی بکات بۆ ژیان ئەوا مەترسی لێدەکرێت لە ئەگەری تووشبوونی بە کۆمەڵە زیانێکی تەندروستی، وەك شەکەتی دەماریی. لە ڕۆژدا و بە بوونی تیشکی سەرووەنەوشەیی پێستی مرۆڤ ڤیتامین (D) دروستدەکات، کەمی ئەم ڤیتامینەش دەبێتەهۆی لاوازی لە پێگەیشتنی ئێسکەکان و لەویشەوە توشبوون بە نەخۆشی ئێسکەنەرمە. هەروەها تیشکی خۆر ئەرکی پاککردنەوە دەبینێت بۆ میکرۆبە هەلّواسراوەکان بە لەشی مرۆڤەوە.

زۆرجار سەرپێچی کردنی ئەم سوننەتەی ژیان (خەوتن لە شەودا)، یەکێکە لە دیاردەکانی نەخۆشی دەروونی کە کەسەکە دووچاری بووە.

هەروەها بەدواییەکداهاتنی شەو و ڕۆژ، یان تاریکی و ڕووناکی، پێویستییەکی سەرەکیە بۆ گەشەسەندنی ژیان لەسەر زەوی شتێکی بەدیهیە کە بەردەوام بوونی ژیان ئەستەم دەبێت، ئەگەر بێ و ڕۆژ هەتاهەتایی بێت یاخود شەو هەتاهەتایی بێت... قورئانی پیرۆزیش ئاماژەی بەم حالّەتە داوە، بۆ تێڕامان لەم ڕاستیە و ڕوونکردنەوەی لایەنە جیاجیاکانی وەك لە سورەتی (القصص)دا پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَآءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلنَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِن رَّحْمَتِهِۦ جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾القصص/٧١-٧٣، واتە: پێیان بلّێ: باشە ئەگەر خوا شەوگار بکا

به هەمیشەیی تا ڕۆژی قیامەت و (هەر ڕۆژ نەبێتەوە) چ خوایەکی تـر هەیـە جگـە لـە (الله) بتوانێـت ڕووناکیتـان بـۆ فەراهـەم بێنێـت، ئایا ئێـوە (ئـەم ڕاستیانە) نابیستن؟ (هەروەها پێیـان) بڵـێ: باشـە ئـەی ئەگـەر خـوا ڕۆژی کردە هەمیشەیی لەسەرتان و تـا ڕۆژی قیامـەت خایانـدی، کـام خـوا هەیـە جگە لە (الله) شەوگارتان بـۆ پـێش بێنێـت تـا ئـارامی تیـابگرن، ئایا ئێـوە سەرنجی ئەم دیاردانە نادەن و نایان بینن؟! جا لە ڕەحمـەت و میهرەبـانی ئەو زاتە ئەوەیە شەو و ڕۆژی کردووە بە هـۆی ئـارامی و حەوانـەوەو کـار و کاسـپی کـردن و بـەهرەبردن لـە بەخششـەکانی، بـەڵکو تـا دەتـوانن شوکرانەبژێر و سوپاسگوزاربن.

ئاوازی قسەکردن و ئاشکراکردنی درۆ

خـوای گـەورە دەربـارەی دووڕوان (منـافقین) دەفـەرموێت: ﴿وَلَوْ نَشَآءُ لَأَرَيْنَٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَٰهُمْۚ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ ٱلْقَوْلِۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَٰلَكُمْ﴾ محمد/ ٣٠، واتــە: خۆئەگـەر بمانویسـتایە ئەوانـەمان پیشـان دەدایـت، ئەوکاتە بـە ڕواڵـەت دەتناسـینەوە، سوێند بـەخوا لـە شێواز و نـاوەڕۆکی قسـەو گوفتاریانـدا دەیانناسـیتەوە، خـوا خۆیشـی ئاگـا و زانایـە بـە کـار و کردەوەکانتان.

"إبـن کـثیر" دەربـارەی ﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ ٱلْقَوْلِ﴾ دەڵێـت: واتـە لـە ئاخاوتنیانەوە کە بەڵگەی مەبەستەکانیانە لـە قسـەکار تێدەگـەیت کـە ئـەو

لەکام دەستەیەیە، مانا و ناوەرۆکی قسە و گوفتاری مەبەستی ئاوازی وتنـە (لحن القول).

زانستی نویٚ دەریخست بیرۆکـەی ئـەو بـیردۆزەی ڕێگـای کـاری ئـامێری ئاشکراکردنی درۆی لەسەر بونیاتنراوە لە قورئانی پیرۆزدا باسکراوە...

لەڕاستیدا دوو جۆر ئامێری ئاشکراکردنی درۆ هەیە، یاخود هەندێجار کە پێیدەوترێت ئاشکراکار (دۆزەرەوە)ی درۆ:

١. جـۆری کـۆن پێیـدەوترێت (Polygraph) یـان (Detection machine)، ئەم جۆرە پێویستی بـە گەیانـدنی چـەند گەیەنەرێکـە بـەو کەسـەی دەویسـترێت لـە ڕاسـتگۆیی یـان وتـەی درۆی دڵنیـایی بکرێت، ئامێرەکـە هەڵدەسـتێت بـە پێوانـەکردنی گۆڕانـە زۆر کـەم و لاوازەکان کە بەسەر جەسـتەی کەسـەکەدا دێـن لـە لێدانـەکانی دڵ و هەناسەدان و دەردانی ئـارەق، لـەدوای ئـەوە شـیکەرەوەکە (محلـل) ئەو خوێندنەوانە شیدەکاتەوە، بۆئەوەی پاش ماوەیەك ئەنجامەکەی بۆ دەربکەوێت.

٢. ئـامێرێکی نـویٚ هەیـە کـە لەڕاسـتیدا سیسـتمی کۆمپیوتـەرییـە و پێیـــدەوترێت (Computerized voice stress analysis) کورتکراوەکەی بریتییـە لـە (CVSA). ئـەم سیسـتمە پێویسـتی بـە گەیانـدنی گەیەنـەر نییـە بـەو کەسـەی دەویسـترێت لـە ڕاسـتێتی قسەکانی دڵنیایی بکرێت، بەڵکو ئەنجامێکی دەستوبرد دەدات.

ئێسـتا ئـەم ئـامێرە گەشـەی پێـدراوە بـەجۆرێك کـە لەسـەر ئـامێری کۆمپیوتەری زۆر کارا و چالاك کاردەکات، هەموو ئـەوەی پێویسـتە ئەوەیـە ئامێرەکە لێکچواندنی دەنگەکە و گوێزەرەوەی دەنگ یاخود مایکرۆفۆنەکـە بکات و وەك خۆی وەریانبگرێت و خەزنی بکـات. گەشـەپێدانی سیسـتمەکە

له بنەڕەتدا لەسەر داوای سوپای ئەمریكی بوو بە ڕەچاوكردنی پێویستییان پێی له گۆڕەپاندا، لەكاتی لێكۆڵینەوە لەگەڵ بەندییەكاندا.

ئەم سیستمە چۆن كاردەكات؟

سیستمەكە گۆڕان لە لەرەلەرە نزمەكانی دەنگەكەدا پێوانە دەكات، بەو كارە ئەوە ڕوودەدات كە پێیدەوترێت فشار یاخود تەركیز (stress) لەسەر نەغمە دیاریكراوەكانی درۆزن (كە بەجۆرێك لە هێواشبوون و درێژبوونەوەی دەنگەكە ڕوودەدات).

یـــادگــــا

لە مێشكی هەریەكەماندا یادگا (زاكیرە) هەیـە كـە ڕۆڵێكـی گـەورە و پـڕ بەهای لەژیانماندا هەیـە، هەنـدێك لـە زانایان مانـای بـوونی زاكیرەیـان لـەو ئایەتـــەوە وەرگرتـــووە كـــە دەفـــەرموێت: ﴿وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ﴾يس/٦٧، واتـە: ئەگـەر بمانەوێت هەر لەجێگای خۆیان گۆج و ئیفلیجیان دەكەین، یان ڕووخساریان دەخەینە شێوەی ئاژەڵ و جانەوەرەوە، ئەوسا ئیتر نە بـەرەو پـێش بچـن، نە بگەڕێنەوە دواوە.

چـۆن دەگەڕێیتــەوە بـۆ مــاڵی خـۆت؟ جێگاكــەی پێــدەزانیت، چــۆن جێگاكـەی دەزانیـت؟ خـوای گـەورە جێگاكـەیی لـە زاكیرەتـدا دانـاوە... لەماڵەكەتـدا جێگـای هـەموو پێداویسـتیەكانت دەزانیـت، تـۆ لەقوتابخانـە هەنـدێك كتێـب دەخوێنیـت و تاقیكردنــەوە ئـەنجام دەدەیـت، چـۆن ئـەو

تاقیكردنەوەیە دەدرێت؟ ئەو زانیاریانە خراونەتە نێو زاكیرەتەوە... مرۆڤ بەبێ زاكیرە بەدیهێنراوێكە بوونی نییە... فێربوون و فێركردن بۆ كەسێك بەبێ زاكیرە ئەستەمە.

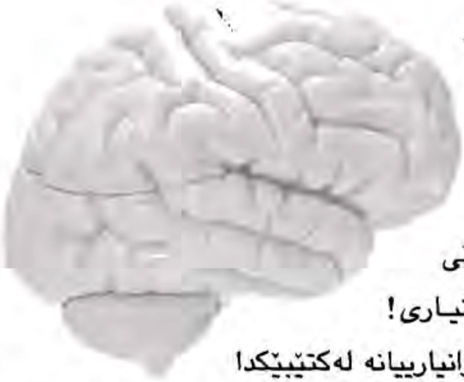

ئەو بابەت و باسە زانستیانەی دەربارەی زاكیرە دەدوێن، دەڵێن ئەگەر مرۆڤێك شەست ساڵ بژی ئەوەی لەزاكیرەیدا خەزنی دەكات زیاترە لە (٦٠ ملیار) زانیاری! خۆئەگەر ویستمان هەموو ئەو زانیارییانە لەكتێبێكدا كۆپی بكەین، ئەوا پێویستمان بە هەزاران بەرگ هەیە، هەموو ئەوانە كتێبگەلێكن كە زانیاری خەزن دەكەن و تاهەنووكەش جێگایان لەمێشكدا نازانین... ئێستا بیردۆزانێكی نوێ هەن وادادەنێن زاكیرە جێگایەكی نییە لەمێشكدا، پەیوەستە بە ژیانی دەروونییەوە... بەهەرحاڵ هەندێك لەو زانیارییانەی بۆ مرۆڤ دێن لەجێگایەكی نزیكدا خەزن دەكرێن، بۆئەوەی دووبارە گێڕانەوە و وەیادهێنانەوەیان ئاسان بێت... هەندێكیشیان لە جێگایەكی ناوەنددا زەخیرە دەكرێن و هەندێكی تریشیان لە جێگایەكی دووردا. هەندێك زانیاری هەن بەهیچ شێوەیەك زەخیرە نابن.

كە زانیارییەكان خەزن دەبن بەپێی جۆرەكانیان دابەش دەبن، زاكیرە هەیە بۆ (بۆنكراوەكان، بینراوەكان، ڕووخسارەكان، ڕەنگەكان، بۆنەكان و ناوەكان. ئەوە شتێكی زۆر وردە.

ئەگەر ویستمان شتێك وەیادبێنینەوە، بۆ ئەمە زاناکان دەڵێن: زاکیرە ڕێگای هێمادانان (ترمیز) دەگرێتەبەر... ئەگەر بۆنێکت بۆنکرد کە پێشتر بۆنت کردبوو، لەبەرئەوەی لە زاکیرەتدا نەوەد و حەوت جۆر بۆن خەزنبووە، ئەم بۆنەی دواییان ئێستا بەسەر هەموو جۆرە بۆنە خەزنکراوەکاندا دەگەڕێت تا وێکچوون دەبینێتەوە، و دەڵێت: ئەو بۆنە ناوی فلانە... ئەمە تایبەت بە بۆنکراوەکان... بەهەمان شێوە بۆ خواردنەکانیش، تامەکان و بینراوەکان و ڕووخسار و ناو و ژمارە و هەموو شتێك... زانیارییەکان دەربارەی زاکیرە زۆر کەمن، لەگەڵ ئەوەشدا ڕاستیگەلێکی تێدایە مرۆڤە ژیرەکان سەرسام دەکات.

هەندێك لە زانایان دەڵێن: زاکیرە فەرهەنگ و وەرگێڕێکی دەستبەجێیە... جێی سەرسامیە خانەی دەماریی دابەش نابێت و نامرێت. خۆئەگەر دابەش ببوایە و بمردایە ئەودەمە مرۆڤ هەموو ئەزموون و پسپۆڕی و زانیاری خۆیی لەدەستدەدا. کەسێك پێتدەڵێت من ئەزموونم لە پزیشکیدا چل ساڵە، من ئەزموونم لەبواری یاسادا پەنجا ساڵە، ئەو کەسە ئەزموونی لەپیشەسازیدا ئەوەندە ساڵە، هەموو ئەو ئەزموونانە کەڵەکە دەبن تا ئەو ساتەی کەسەکە دەمرێت... خۆئەگەر کەسێك زاکیرەی لەدەستبدات، هەموو ئەزموون و زانیاریی بەیەکجاری لەدەستدەدات.

لەڕاستیدا زاکیرە بەتەنها نیشانەیەکی گەورەیە لە نیشانەکانی دەسەلاتی خوای گەورە: ﴿وَفِيٓ أَنفُسِكُمۡۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ﴾الذاريات/ ٢١.

خەم و خەفەت دەبێتەهۆی کوێربوون

خــوای پــەروەردگار دەفــەرموێت: ﴿وَقَالَ يَـٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَٱبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ ٱلْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ﴾یوسف/٨٤، واتـە: وتـی: ئـەی داخـم بـۆ یوسفی نازدار، چاوەکانی سپی هەڵگەڕا و ئاوی سپی تێزا و بینینی نەما لـە ئاخ و داخ و خەفەت و ئێشدا. هەر خەم و پەژارەی خۆی دەخواردەوە.

ئایەتـە پیرۆزەکـە بـاس لـە لەدەسـتدانی بینـایی یـەعقوب پێغەمبـەر (سـەلامی خـوای لێبـێ) دەکـات کـە بـەهۆی خـەم و خەفـەتی تونـدی لەدەستدانی (ونبوونی) یوسفی کوڕییەوە توشی بوو کاتێك لەگەڵ براکانیـدا ڕۆیشت...

دەستەواژەی ﴿وَٱبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ﴾ واتـە توشـــبوونی چـــاو بـــە ئـــاوی ســـپی (Cataract). لەڕاستیشدا پزیشکی نـوێ ئاشـکرایکرد کـە خـەم و خەفـەتی زۆر یـان شـادیی زۆر یـاخود هەڵچـوونە دەروونییـە توندەکان دەبنـەهۆی توشـکردنی چـاو بـە ئـاوی سـپی، بـەوەش ڕێ لــە چــوونە ژوورەوەی تیشـکی خـۆر دەگـیرێ بـۆ نێـو تۆڕەی چاو، ئەوە یـان بەشـیی دەبـێ یـان بەتەواوی دەبێ بەپێی پلەی لێڵی.

زانستی نویّ سه‌لماندوویه‌تی داخ و خه‌فه‌ت یان شادیی زۆر ده‌بێته‌هۆی ده‌ردانی بڕێکی زۆر هۆرمۆنی (ئه‌درینالین) که‌ ئاستی شه‌کر له‌خوێندا به‌رزده‌کاته‌وه‌، ئه‌وه‌ش ده‌بێته‌هۆی لێڵی له‌چاودا.

لێره‌دا پزیشکی نویّ به‌ ئاشکرا هاوڕایه‌ له‌گه‌ڵ قورئانی پیرۆز که‌ خه‌م و داخ و خه‌فه‌ت یه‌کێکه‌ له‌ هۆکاره‌کانی تووشبوونی چاو به‌ئاوی سپی.

ئاره‌ق ئاوی سپی چاو ناهێڵێ

خـوای پـه‌روه‌ردگار ده‌فـه‌رموێت: ﴿ٱذْهَبُوا۟ بِقَمِيصِى هَـٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِى يَأْتِ بَصِيرًا﴾يوسف/٩٣، واته‌: (یوسف وتی) بڕۆن و ئه‌م کراسه‌م به‌رن و بیده‌ن به‌سه‌ر و ڕووی باوکمدا، بینایی بۆ ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ و چاوی چاك ده‌بێته‌وه‌.

هـــه‌روه‌ها ده‌فـــه‌رموێت: ﴿فَلَمَّآ أَن جَآءَ ٱلْبَشِيرُ أَلْقَىٰهُ عَلَىٰ وَجْهِهِۦ فَٱرْتَدَّ بَصِيرًا﴾يوسف/٩٦، واته‌: ئینجا که‌ مژده‌هێنه‌ره‌که‌ گه‌یشت و کراسه‌که‌ی دا به‌سه‌ر ده‌موچاویدا، خێرا بینایی بۆ گه‌ڕایه‌وه‌، چاوه‌کانی گه‌شانه‌وه‌.

ئـه‌م دوو ئایه‌تـه‌ ئامـاژه‌ بـه‌ گه‌ڕانـه‌وه‌ی بینـایی ده‌کـه‌ن بـۆ یـه‌عقوب پێغه‌مبـه‌ر (سـه‌لامی خـوای لـێبیّ) لـه‌دوای ئـه‌وه‌ی کراسـی یوسـفی کـوڕی به‌سه‌ریدا ده‌درێت.

ئەم ڕووداوە مێژووییە هانی هەندێك لە زانا میسرییەکانی دا لەدووی ئەو نهێنییــە بگــەڕێن کــە بووەهــۆی چارەســەری نەخۆشــیەکەی یــەعقوب پێغەمبەر... ئەوان وتیان هەر دەبێت نهێنیەکە لە کراسەکەی یوسفدا بێت.

کراسەکەی یوسف جگە لە ئارەقی جەستەی هیچی تری پێوە نـەبووە! لەبەرئەوە تاقیکردنەوەی زانستی لەسەر ئاژەڵان دەستیپێکرد و پاشـانیش لەسـەر مـرۆڤ... یـەکێك لـە زانـا میسـرییەکان بەنەشـتەرگەری هەسـتا بـە دەرکردنـی هاوێنـەی چـاو و پاشـانیش خسـتیە نێـو ئارەقـەوە، لەوکاتـەدا شەفاف بوونی پلەبەندی ئەو هاوێنە لێڵانەی نێـو ئارەقەکـەی هەسـتپێکرد. ئەوەش هۆکاری شیفایە بەڕێژەیەکی گەورە گەیشتە (٩٠٪)ی توشـبوان بـە ئاوی سپی.

ئـەو حاڵەتانـەی تـر کـە وەڵامدانـەوەیان بـۆ ئـەو چارەسـەرە نـەبوو، تێبینیکـرا لـەتۆڕەی چاویاندا هەنـدێك نەخۆشـیان هەیـە ڕێگـر دەبێـت لـە گێڕانـەوەی بینـایی بـۆ حاڵـەتی پێشـوویان، ڕێگـر دەبێـت لەکاریگـەری ئارەقەکە لەسەر ئاوە سپییەکە.

ئەمەش هاوتابوونێکی زانستی پزیشکی نوێیە لەگەڵ قورئانی پیرۆزدا.

گریـــان

گریـان دیاردەیەکـە لـە دیاردەکـانی هەڵچـوونە دەروونییـەکانی مـرۆڤ، هـەروەها فیترەتێکـی مرۆییـە وەك ئـەوەی زانایـانی تەفسـیر باسـیان لێوەکردووە... "إمـام قـرطبي" لـە ڕاڤـەی ئـەو ئایەتـەدا کـە دەفـەرموێت: ﴿وَأَنَّهُۥ هُوَ أَضۡحَكَ وَأَبۡكَىٰ﴾النجم/٤٣، دەڵێت: "خـوای گـەورە هۆکارەکـانی پێکەنین و گریانی داناوە".

یاخود "عەتای کوڕی موسلیم" دەڵێت: "واتە دڵخۆش و غەمباری کـرد، چونکە دڵخۆشی پێکەنین دەهێنێت و خەمباریش گریان".

قورئانی پیرۆز لە چەند جێگایەکدا ستایشی ئەو کەسانەی کردووە کە لە ترســـــی خـــــوا دەگـــــرین، وەك دەفـــــەرموێت: ﴿ وَيَخِرُّونَ لِلۡأَذۡقَانِ يَبۡكُونَ ﴾الإسراء/١٠٩، واتە: "ئەوانە سوژدە و کڕنوش دەبـەن و دەگـرین و ئەسـرینی خۆشەویسـتی پـەروەردگار لـە چـاوانیان دەبارێـت، فرمێسـکی ئیمان و شادیی هەڵدەوەرێنن".

قورئان باس لـەو کەسـانە دەکـات کـە گوێبیسـتی قورئـان دەبـن و وەك داننانێك بە تاوانەکانیانـدا فرمێسـك چـاوەکانیان دەگرێـت: ﴿وَإِذَا سَمِعُواْ مَآ أُنزِلَ إِلَى ٱلرَّسُولِ تَرَىٰٓ أَعۡيُنَهُمۡ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمۡعِ مِمَّا عَرَفُواْ مِنَ ٱلۡحَقِّۖ يَقُولُونَ رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱكۡتُبۡنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴾المائدة/٨٣، واتــە: هــەرکاتێك گوێیــان لــەو قورئانە دەبێت کـە بـۆ پێغەمبـەر ڕەوانـە کـراوە چـاوەکانیان پڕدەبێـت لـە

ئەسرین، چونکە تێدەگەن و هەق و ڕاستی دەناسن و دەڵێن: پەروەردگارا ئێمە باوەڕمان هێناوە (بە ئاینی ئیسلام) داواکارین لەڕیزی (پەیڕەوان) و شایەتەکاندا تۆمارمان بکەیت.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ﴾ النجم/٥٩-٦٠، واتە: ئایا ئێوە ئەم قسە و گوفتارانەتان پێ سەیرە؟ و پێی پێدەکەنن و گریانتان نایەت؟

﴿وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا﴾ الإسراء/١٠٩، واتە: ئەو کەسانە کاتێك قورئانیان بەسەردا دەخوێنرێتەوە دەگرین، ئەو پەند و ئامۆژگاریانەش کە لە ئایەتەکاندایە زیاتر ترسیان لە خوا تێدا دەچێنێت، واتە ملکەچی بۆ فەرمانی پەروەردگار و گوێڕایەڵیان تێدا دروستدەکات.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا﴾ مریم/٥٨، واتە: هەرکاتێك ئایەتەکانی خوای میهرەبانیان بەسەردا بخوێنرێتەوە، بەپەلە سوژدە دەبەن و ئەسرین لە دیدەیان دەبارێت و دەگرین.

"إبن کثیر" لە ڕاڤەی ئەم ئایەتەدا دەڵێت: "کڕنوش و سوژدەیان برد بۆ پەروەردگاریان، وەك ملکەچی و سوپاس و ستایش بەرامبەر بەو بەخششە مەزنانەی هەیانە... لەبەرئەوە زانایان کۆکن لەسەر سوژدە بردن لەوێدا، وەك ئیقتیدایەك بەوان و گرتنەبەری ڕێگا و ڕێبازیان".

لە فەرموودەیەکدا کە ئیمامی بوخاری گێڕاویەتیەوە، پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ﴿حەوت کۆمەڵ هەن پەروەردگار لە قیامەتدا لەژێر سێبەری عەرشی خۆیدا دایاندەنێت...﴾ یەکێك لەو کۆمەلانە ﴿کەسێك یان پیاوێکە

یادی خوا دەکات، چاوەکانی فرمێسك دەڕژن...﴾. لەفەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: ﴿ئەو چاوە ئاگر نایسوتێنێت کە لەترسی خوا بگری﴾.

"إمام بخاري" لە "ئەنەس"ەوە گێڕاویەتیەوە، پێغەمبەر (ﷺ) چووە لای کوڕەکەی کە لە سەرەمەرگدا بوو، چاوەکانی پڕبوون لە ئەسرین و فرمێسك، "عەبدولڕحمانی کوڕی عەوف" وتی: تۆش ئەی پێغەمبەری خوا دەگریت؟

پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: "ئەی کوڕی عەوف ئەمە ڕەحمەتە"... پاشان فەرمووی: "چاو فرمێسك دەڕێژێت و دڵیش غەمبار. هیچ نالێین جگە لەوەی پەروەردگار ڕازی بکات، ئیبراهیم! بۆ جیابوونەوە و ڕۆیشتنی تۆ خەمبارین".

لەو ئایەت و فەرموودانەوە بۆمان دەردەکەوێت کە ئیسلام هانی گریان دەدات لە ترسی خوای گەورە و خۆشەویستییەوە.

گریان و کاریگەری لەسەر مرۆڤ لەڕووی فسیۆلۆژیەوە جێگای مشتومڕ و قسەوباسە، بەڵام لەڕووی دەروونییەوە ئارامیهێنەر و دڵنەرمی و پاڵفتەی دەروونە و لەکۆتایشدا پەناگەیەکە بۆ غەمبارەکان تاکو بەهۆیەوە بحەوێنەوە و سەبووری و ئارامیان بۆ بێت.

"د.عادل الشافعي" دەڵێت: "گریان بەخششێکی خوایە، چونکە ڕاستگۆیانەترین گوزارشتە لە هەستە مرۆییەکان". منداڵ دەگری و پێداویستییەکانی بۆ جێبەجێدەکرێت. لێرەدا گریان تاکە هۆکارێکی گوزارشتکردنە لەجیاتی قسەکردن و جوڵە، تاکو پەیوەندی لەگەڵ دەوروبەرەکەی بۆ دروستببێت، بەڵام بۆ گەورەکان ئەم حاڵەتە جیاوازە، کاتێك غەمبار دەبن دەگرین، هەندێجار کە دڵخۆشیش دەبن هەر دەگرین، کەواتە گریان چییە؟

لەڕووی پزیشکییەوە گریان بریتیـە لـە دەرچـوونی دەردراوی فرمێسـکە ڕژێنەکان بۆ نێو چاو کە لەگەڵیدا ڕۆشتنێکی ئاویی هەیە بە لوت و گەرووودا، هەروەها هاتنەوەیەکی ماسولکەکانی چاو لەگەڵ ماسولکەکانی ڕووخسـار و سك و بەرزبوونەوەی ناوپەنچك، کە هەندێجار کـەمێك کۆکەشـی لەگەڵدایـە، ئەم کردارانە لەکاتی گریاندا و لەلەشدا ڕوودەدەن.

گریان وەك بـاران وەهایـە، چـونکە گریـان لـەئاکامی وروژانـی هەسـت و سـۆزەکانەوە ڕوودەدەن بـەهۆی هەڵچـوونە دەروونییەکانـەوە کـە ئەمەشـە دەبێتەهۆی هاندان و وروژانی سەنتەرەکانی (سەمپەساوی) لـە کۆئەنـدامی دەمـاردا، لێرەشـەوە ئامـاژە بـۆ فرمێسـکە ڕژێنـەکان دەنێررێـت بـە ئاگادارکردنـەوە و هاتنەوەیـەك و خاوبوونـەوەی کەناڵـەکانی فرمێسـك و پاشـــان لـــە ڕژێنەکانـــەوە فرمێســـك دەردەچـــن و چـــاوەکان دەشـــۆنەوە و بەتەواوی پاکیـان دەکەنـەوە لەهەر میکرۆب و دەردراوێکی تر.

هەندێك لەو فرمێسکانە لە چـاوەوە دەگەنـە لـوت لـەڕێی کەناڵێکـەوە کـە پێکیـان دەگەیـەنێت، بەشـێوەیەك کـە یارمـەتی پاککردنـەوەی لـوت دەدات و وادەکـات شـلەیەك لێیەوە بێتەخوارەوە... فرمێسك شـلەیەکی پوخـت و بێگـەردی تێدایـە کـە هەنـدێك خـوێ و بڕێـك لـەو ماددانـەی تریشـی تێدایـە کـە لـە فرمێسـکە ڕژێنەکانـەوە دەردەچـن، لەبەرئەوەیـە فرمێسـك تـامێکی سـوێری هەیـە

یارمــەتی پاکژکردنــەوەی چــاو و لکــاوە (الملتحمــە– کەبەشــێکە لەچــاو) دەدات.

هەمان حاڵەتیش بۆ باران ڕاستە، لەکاتێکدا کە ئاسمان هەور دایدەگرێت (با) دێت و دەیانجولێنێت تــاکو ئــەو بارانــە ببارێــت. بارانەکــە دەبێتــەهۆی شــۆردنەوەی درەخــت و ڕێگاکــان و هــەموو ئــەوەی لەســەر زەوی هەیــە و دووبارە نوێبوونەوە... مرۆڤیش لەدوای گریان هێمن دەبێتەوە و سەرلەنوێ دەستپێدەکاتەوە.

لەڕووی دەروونیشەوە گریان چاکترین دەردراوە بۆ ڕاڕاییە دەروونیەکان و هەڵچــوونەکان. ئەگــەر مــرۆڤ ئــەم گۆڕانکارییــە دەروونــی و دەماریانــەی شاردەوە، بە بیانووی پیــاوەتی و تــرس لــەلاوازی لەبــەردەم خەڵکیــدا یــان هەستکردن بە داڕووخان، ئەم حاڵەتە مەترسی گەورەی هەیە، چــونکە لــەم حاڵەتــەدا کەســەکە ئــازارێکی زۆر دەچــێژێت بەدەســت ئــەو گــرێ و گرفتــە دەروونییانەوە.

لــەڕووی تەندروســتی لاشەیشــەوە، ئــەم شــاردنەوەیە دەبێتــەهۆی بەرزبوونەوەی پەستانی خوێن یاخود دەرکەوتنی نەخۆشی شەکرە.

هــەروەها گیردانــی گریــان و گوزارشــت نــەکردن لەهەســتەکان زۆرجــار دەبێتەهۆی قورحەی گــەدە و نەخۆشــییەکانی کۆڵۆنی دەمــاریی، هەربۆیــە دەبیــنین ئافرەتــان کــە زیــاتر توانــای گریانیــان هەیــە (بــەهۆی جیــاوازی فسیۆلۆژی و هۆرمۆنیەوە لەپیاوان و وەك دەربڕینێك لە نەرمیی و لاوازیی و شەفافیەت لای ئافرەت) دەبینین ئافرەتان کــەمتر توشــی ئــەو نەخۆشــیانە دەبن کە لەو شاردنەوەی هەســتانەوە توشــی مــرۆڤ دەبــن. بۆیــە پێویســتە پیــاو بــین یــان ئــافرەت، وەك ســووربوونێك لەســەر تەندروســتیمان، گریــان لەخۆمان حەرام نەکەین، ئەگەرچی لەپشت پەردەشەوە بووە.

گریان و پاریزگاری له گلینەی چاو

"د.سەمیر جەمال" پزیشکی دەروونی، دەڵێت: "گریان تەنها نابێتە هۆی شتن و پاککردنەوەی چاو، بەڵکو سوودمەندە بۆ دەروونیش"... جا بۆ تێگەیشتن لە سوودەکانی گریان پێویستە کەمێك لەسەر ماهیەتی فرمێسك و ئەرکەکانی بدوێین بەوپێیەی فرمێسك ماددەی بنەڕەتی گریانە.

فرمێسك شلەیەکە وەك (پلازمای خوێن) وایە، بەڵام بەبێ بوونی خڕۆکەکانی خوێن، دەوڵەمەندە بە (پۆتاسیۆم) (چوار هێندەی ئەو بڕەی لەخوێندا هەیە)، هەروەها (توخمی) ڕەگەزی بەرگری تێدایە ئەوانیش گلۆبولیناتی بەرگرین بەتایبەت (IgA و هەروەها IgM و IgE) کە ڕۆڵی کاریگەریان هەیە لە پاریزگاری و بەرگریکردن دژ بە مەترسیە دەرەکییەکانی وەك میکرۆب و ڤایرۆسەکان، هەروەها ئەنزیمی (لایزۆزایم)ی هەوێنی تێدایە(١٥گم/لیتر) کە توانایەکی گەورەی هەیە لە بەرنگاریگردنی بەکتریا.

فرمێسك (لاکتوفیرین)ی تێدایە کە ماددەیەکی پرۆتینیە و سیفەتی کێشکردنی گەورەی هەیە بۆ کانزای ئاسن کە بۆ گەشەی بەکتریا پێویستە، بەدوایدا ڕۆڵێکی بنەڕەتی دەبینێت لە بەرگریکردنی بەکتریادا، ڕۆڵێکی دژیشی بە هەوکردن (ئیلتیهابات) هەیە.

چارەکی فرمێسك لەڕێگای کرداری هەڵمینەوە دەردەچن، لەدۆخی سروشتیدا چاو و لکاوە و ڕووی گلێنە و دەوروبەری، (٣٠مایکرۆلیتر) فرمێسك وەردەگرن و هەرچی لەم بڕە زیاتربێ، سەردەکات و دەچێتە دەرەوەی پێڵوەکان، هەر ئەمەیە وادەکات فرمێسك چاو لە تەنە زۆر وردە هەڵواسراوەکانی وەك تەپوتۆز بپارێزێت.

دەکرێت سوودەکانی فرمێسك کورتبکەینەوە لە شێوە جیاوازەکانی پارێزگاریکردندا کە چاو دەپارێزن، وەك پارێزگاری میکانیکی و بینایی. فرمێسك بەربەستێکی بەرگریکار و ڕوویەکی خزینی چاك و بەردەوام تەڕ بۆ چاو پێکدێت و پارێزگاری گەرمیی ڕووی چاو دەکات و لە وشکبوونەوە دەیپارێزێت و ڕوویەکی بینایی ڕێکوپێك دەستەبەر دەکات. فرمێسك دژە بۆ بەکتریا و پارێزگارێکی فیزیاییە، بەگۆڕانی پلەی ترشێتی فرمێسك کە وایلێدەکات ناوەندێکی نەگونجاو و خراپ بێت بۆ گەشەی میکرۆبە نەخۆشیهێنەرەکان و پارێزگارێکی کیمیاییە بەوەی کە توخمەکان (ڕەگەزەکان)ی (لایزۆزۆم) و (ئەکتوفیرین)ی تێدایە کە (دیفانات) هاوتادەکەن کە هەندێك میکرۆب دەریدەدەن.

هەروەها پارێزگاری بەرهەڵستی بەرگریکاری و پارێزگاری چارەسازیی، بەجۆرێك ناوەندێکی گونجاو دروستدەکات بۆ پێشوازی دەرمانە دەستکردەکان (الموضعیة). پارێزگاری خۆراکیی (غذائیة) کە بە بەردەوامی گلێنە و (لکاوە) خۆراك پێدەدات و ناوەندێکی ئالوگۆڕی کارایە بۆ (ئۆکسجین) و (کلوکۆز) و توخمەکانی تریش.

لەوەی باسکرا دەبینین فرمێسك سوودگەلێکی هەیە، بە هەردوو شێوە بنەڕەتییەکەی و پێچەوانەکەرەوەکەی وەك دۆخی گریان و پێکەنین یان هەر نائارامیەکی دەروونی، فرمێسکڕشتن بە هەر هۆکارێك بێت هەر فاکتەرێکی گرنگە کە چاو لە ژەهر ناپارێزێت، بەڵکو یارمەتی لەشیش دەدات لەدەرکردنی ژەهر بۆ دەرەوەی و بەدوایدا ئارامیی دەروونی. (ئەمە سەرەڕای پێکەنینیش کە سوودگەلی خۆیی هەیە).

"د.عدنان فضلي" ڕاوێژکاری پزیشکی دەروونی دەڵێت: "ئامۆژگاری نەخۆش یان هەر کەسێکی تر دەکەین کە تووشی هەڵوێستی ناڕەحەت و

ئازاراوی دەبن، بە گریان گوزارشت لە هەستی خۆیـان بکـەن، چـونکە دوای گریـان مـرۆڤ هەسـت بـە ئاسـودەیی و ئـارامیی دەکـات... ئەمـە لەلایـەک، لەلایـەکی تـرەوە شـاردنەوە و خەفـەکردنی خـەم و بێـزاری و ناڕەحەتیـە دەروونییەکان دەبنەهۆی بێهیوایی و ئاکامێکی خراپ چاوەڕوانی کەسـەکە دەکات.

ئەو کەسانەی خەمۆك و دڵتەنگ و پەستن زیاتر گریان دەبێتە میوانیان، وەك خاڵیبوونەوەیەك لە ئازارەکانی دەروونیان.

هەندێجار مرۆڤەکان لـە حاڵەتـە خەمۆکییـە توندەکانیانـدا گریانیـان بـۆ نایەت، هەرچـەند نەخۆشـەکە یـان کەسـەکە هیـوای ئـەوە دەخوازێـت، کـە بیتوانیایە بگری، چونکە بەدڵنیاییەوە گریان ئەو توندی ڕاڕایـی و پەسـتانە دەروونییانە بەتەواوی کەم دەکاتەوە.

هەندێك لەخەڵکی کاتێك کـە ئـازار دەچـێژن، بێتاقـەت دەبـن و خـەمبار دەبن پەنادەبەنە بەر خواردنی هێورکەرەوەکان یان مەی بۆ زاڵبوون بەسەر خەمناکی و پەستیەکەیان، ئەمـەش جـۆرێکی چـەپاندن و شـاردنەوەیە کـە لەدواییدا دەگونجێت بەشێوەی لادانی توندی دەروونی دەربکـەوێت، ئەگـەر پاش ماوەیەکی زۆریش بێت.

لەلایەکی تریشەوە شاردنەوەی هەسـتەکانی خـەم و گوزارشـت نـەکردن لێی دەگونجێ ببێتەهۆی دەرکـەوتنی کۆمەڵـە نەخۆشـییەکی ئەنـدامی وەك برینی ڕیخۆڵەکان یان قورحـەی گـەدە، ئەمـەش بـەهۆی ڕاڕایـی و پەسـتانە بەردەوام و لەدواییەکەکانەوە.

"د.یوسـف عبـدالفتاح" پزیشـکی دەروونـی دەڵێـت: "گریـانی منـداڵ یەکێکـە لـە دیاردەکـانی گەشەسـەندنی منـداڵ، گریـان پەیوەسـتکراوە بـە

منداڵەوە، ئەوە باوە کاتێك گەورەکان دەگرین پێیانـدەوترێتتۆ وەك منـداڵ دەگریت.

گریـان ئـەرکێکی سـایکۆلۆژی گـرنگ جێبـەجێ دەکـات بـۆ منـداڵ، کـە بەجێگەی خۆ بەتاڵکردنەوەیەکی هەڵچوون و گوزارشـتکردنی ڕەفتاریـە لـە هەستەکانی تورەبوون یان خەم یاخود ڕەتکردنەوەی ئەو شتانەی بەرامبەر کەسـەکە دەبنـەوە و هەسـتیان پێـدەکات. ئەمـەش کـارێکی پێویسـت و سوودبەخشە بۆ دەرکردنی ئەو وزە هەڵچوونیە شاردراوەیە.

زانایانی دەروونناس وادەبینن گریان وەك ئەو کردارە ڕەفتاریانـەی تـرە کـە بـەکاردەهێنرێت بـۆ هێوربوونـەوە و خاڵیبوونـەوەی هەڵچـوونە تونـدە دەروونییەکان لە مرۆڤدا. بۆیە گریان و هـاوارکردن و دەنگـی تیـژ و بـەرز و شـکاندنی یاریـەکان یـان کەلوپەلـەکانی بەردەسـتی کەسـەکە هـەر هـەموو ئەمانە هۆکاری گوزارشتن لە حاڵەتی هەڵچـوونی پەیوەسـت بـەتورەیی یـان خەم و بێزاری.

ئەگـەر ئـەو تێکشـکانەی توشـی منـداڵ دەبێـت بارگەیـەکی دەروونـی دوژمنکارانـە دروسـتبکات، گریـان بـەجێگای خاڵیکەرەوەیـەك دەبێـت لـەو حاڵەتە دەروونییە و ڕزگاربوون لێی.

وازهێنان لـە گریـان دەگونجێـت ئامـاژەبێـت بـۆ شـاردنەوەی ئـەو بارگـە هەڵچوونیە لەدەرووندا، دەشگونجێت بگوێزرێتەوە بۆ نەسـت بـەجۆرێك کـە هەرچـەند منداڵەکـە لەبیریشـی دەچـێتەوە، بـەلأم بەتــەواوی ون نـابێ و لەنەستیدا دەمێنێتەوە تاکو لە گەورەبووندا بەشـێوازی هێمـایی (ڕەمزیـی) یـان نەخۆشـی وەك دڵـەڕاوکێ و ڕاڕایـی و هەسـتی دوژمنانـەی وێرانکارانـە هەرکاتێك دەرفەتی بۆ ڕەخسا گوزارشتی لێدەکات.

لـەم دواییانـەدا ئاشـکراکراوە پەیوەندییـەکی تونـدوتۆڵ هەیـە لـەنێوان فرمانە فسیۆلۆژی و سایکۆلۆژی هەڵچوونەکان و هۆکارەکانی گوزارشتکردن لێی، جا بە گریان بێت یان هەر هۆکارێکی تر. بۆنمونـە گریـان دەبێتـەهۆی چالاککردنی فرمێسکەڕژێنەکان و شتنەوە و پاککردنـەوەی چـاو، هـەروەها کاردەکاتــە ســەر کۆئەندامــە فســیۆلۆژیەکانی تــری وەك خوێنبــەرەکان و دەمارەکان کە لە حاڵـەتی هەڵچـوندا کـرژ دەبـن، لێدانـەکانی دڵ و تێکـڕای لێدانەکان و ئارەقکردنەوە زیاددەکات و دەبێتەهۆی زیاتر دەردانی ماددەی (ئەدرینالین) لـە هـەردوو گورچیلەوە. ئەمـەش لـە ئامـاژە فسـیۆلۆژیەکانی دڵەڕاوکێ و لادانی هەڵچوونە لای منداڵ.

بۆیە پێویستە دایکان و باوکان لە گریـانی منداڵـەکانیان بێـزار نـەبن بـە لەبەرچـاوگرتنی ئـەوەی گریـان یەکێکـە لـە هۆکارەکـانی هێوربوونـەوە و خاڵیبوونــەوە. بــە فێربــوونی کۆمەڵایــەتیش حاڵەتەکــە لای منــداڵ کــەم دەبێتــەوە کاتێـك تێـدەگات تـەنها گریـان بـەس نییـە بـۆ دەسـتەبەربوونی مەسەلە و بابەتە خواستراوەکان و گۆڕینی جیهانی دەوروبەر.

خشـــــوع

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ١ ٱلَّذِينَ هُمۡ فِي صَلَاتِهِمۡ خَٰشِعُونَ﴾المؤمنـون/١-٢، واتـــە: بەڕاســـتی بـــاوەڕداران ســـەرکەوتوو و سـەرفرازن، ئەوانـەی لـە نوێژەکانیانـدا ملکـەچ و دڵئـارام و دڵدامـەزراون و ترسی خوا لەدەروونیاندا هەیە.

خشوع و ملکەچی لەنوێژدا هۆکارێکە بۆ توانای کۆکردنەوەی زەین و بیر و هـــۆش، ئەمـــەش گـــەورەترین کاریگـــەریی لەســـەر ســـەرکەوتوویی و پێشکەوتنی مرۆڤ هەیە.

"ویلیەم مولتـون مارسـتن" پسـپۆڕی دەروونناسـی دەربـارەی بـەهرەی (مەلەکەی) کۆکردنـەوەی زەیـن و کاریگـەریی لەسـەر سـەرکەوتوویی مـرۆڤ دەڵێت: "توانای چڕکردنەوەی بـیر و یادەوەرییـەکان لای هـەموو مرۆڤێکـی دیاری سەرکەوتوو لەبەردەم هەر دەرگایەك لـە دەرگـا و لایەنـەکانی ژیانـدا بەشـێوەیەکی سـادە و ئاسـایی دەبێـت. بۆیـە مرۆڤـی سـەرکەوتوو لـە هەرساتێکی دیاریکراودا سەرجەم بیرو هۆشی لە تاکە کارێکدا کـە ئەوسـاتە پێوەی سەرقاڵە و دەیەوێت پێی هەڵبستێت کۆدەکاتەوە، کە زۆربەی خەڵك ئـەم توانـای کۆکردنـەوەی زەینیـەیان لاوازە یـان هـەر نییـە و ئەمـەش دەبێتـــەهۆی پەرتـــەوازەیی هزریـــی و لادان و خەڵـــەفان و ئـــارەزووە بەربەستکارەکانی کارەکانی لێدەشێوێنن...

هەروەها دەڵێت: "ئەقڵی مرۆڤ ئەگەر بەتەواوی و باشی تەرکیزی کرد و بیری جەمکرد، دەبێتەهۆی ئەدائێکی زۆر سەیر لە چوستی و تواناکانیدا".

لـەبارەی بەدەسـتهێنانی ئـەم سـیفەتەوە دەڵێـت: "ئـەم توانایـە بـە مەشقکردن بەدەستدێت، مەشقکردنیش ئارامگرتنی دەوێـت، خۆگوێزانـەوە لەبیر ڕۆین و پەرتەوازەییەوە بۆ کۆکردنەوەی زەین، کۆکردنەوەیەکی ڕوون و پتەو، بەرهەمی تێکۆشان و هەوڵدانێکی زۆر و نارەحەتـە. ئەگـەر توانیـت ئەقڵت جارێك و دووجار، پەنجا، سەدجار بەرەو ئەو باسە ئاڕاستە بکەی کە سـەرقاڵی پێـوەی و عـەزمت هەیـە چارەسـەری بکـەیت، ئـەوا ئـەو بـیر و خاتیرانەی دژایەتیت دەکەن ناتوانن جێی باسە سەرەکیەکەت بگرنـەوە کـە بـــە هەڵبـــژاردن و پارێزگـــاری لێکردنیـــەوە وروژاندووتـــە، لەکۆتایشـدا خـۆت دەبینیتـەوە بەتـــــەواوی بـــــەتوانایت و کۆکردنـــەوەی زەیـــن و بـــیرت بەویستی خۆت و بۆ ئەو مەسەلە و باســـە دەبێـــت کـــە هـــەڵی دەبژێریت".

ئەمانـــەمان باســـکرد تـــاکو بگەینـــە کورتـــەی ئـــەو وتەیـــەی خشـوع و ملکەچـی بەتایبـەت لـە نوێژدا هۆکارێکە بۆ گەشـەکردنی بەهرەی جەمکردنی بـیر و زەیـن لای مـرۆڤ، ئـەو نوێژخوێنـەی دەتوانێـت و هەوڵـدەدات بەهـەموو توانایەکیـەوە هـزر و بـیری خـۆی بەدرێـژایی کـاتی

نوێژەکەی جەم بکات (کەپێی دەوترێت خشوع)، ئەوا بەدڵنیایەوە ئەم کارە دەبێتەهۆی دروستبوون و گەشەکردنی بەهرەی جەمکردنی بیر و زەین و ئەمەش گەورەترین پاڵپشت و یارمەتیدەر دەبێت لەکارەکانی تریدا.

"ویلیەم مولتون" دەڵێت: "چاکترین هۆکار بۆئەوەی هزر لەپەرتەوازەیی بگرێتەوە و رێی لێبگرێت لە بلاوبوونەوە و بەشبەش بوون، ئەوەیە کە ئەقڵ و جەستە پێکەوە کاربکەن"... لە نوێژیشدا وەك دەبینین ئەقڵ و جەستە پێکەوە کاردەکەن.

تورەبوون و کاریگەرییە سەلبیەکانی

"د.ئەحمەد شەوقی ئیبراهیم" ئەندامی کۆمەڵەی پزیشکی پاشایی لە لەندەن و ڕاوێژکاری نەخۆشییەکانی هەناو و دڵ، دەڵێت: "حەز و ئارەزووە مرۆییەکان دەکرێن بە چوار بەشەوە و ڕەفتار و جوڵە و هەڵسوکەوتی کەسەکان بەجیاوازیی ئەم حەزو وئارەزوانە و ڕادەی کۆنترۆڵکردنیان دەگۆڕێن، ئەو ئارەزوانەش ئارەزووە شەهوانیەکانن کە دەبنەهۆی هەڵچوون و تورەبوون، ئارەزووی دەسەلاتخوازی کە دەبێتەهۆی خۆبەزلزانین و لوتبەرزی و حەزی دەسەلات گرتنەدەست، ئارەزووە شەیتانیەکان کە هۆکاری کەراهیەت و ڕقلێبوونی خەڵکانی ترن...

ئارەزووەکانی مرۆڤ هەرچی بن، هەر هۆکار دەبن بۆ تورەبوون کە ئەمەش بەپێی خۆی حاڵەتی ئاسایی جەستە تێکدەدات و پەستانی خوێن بەرزدەکاتەوە و کەسەکە توشی نەخۆشییە دەروونی و جەستەییەکانی وەك شەکرە و سنگە کوژێ (الذبحة الصدرية) دەکات...

لێکۆڵینەوە زانستیەکان سەلماندوویانە کە تورەبوون، تەمەنی مرۆڤ کەمدەکاتەوە... پێغەمبەری ئیسلام محمد (ﷺ) لە فەرموودەیەکدا ئامۆژگاریی موسڵمانان دەکات بە تورەنەبوون... ئەمەش بەومانایە نا هەرگیز تورەنەبن، بەڵکو بەو مانایەی زیادەڕەوی تێدا نەکرێت و نەبێتە سیفەتێکی هەمیشەیی کەسەکە، چونکە پێویستە موسڵمان تورەببێت کاتێك سنوورە قەدەغەکراوەکانی خوای گەورە بەزێنرا... پێغەمبەر (ﷺ)

بەو کەسەی کە تورە دەبێت دەفەرموێت (بابێدەنگ بێت و قسەنەکات)، چونکە هەموو ئەو رەفتارانەی لە کەسێکی تورەوە دەردەچێت هەرگیز تەبا نابێت لەگەڵ رەفتاری هەمان کەس لەوکاتانەدا کە تورەییەکەی نامێنێت، لەبەرئەوە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: «کاتێك کە تورە دەبێت قەزاوەت مەکە لەنێوان هیچ دوو کەسێکدا».

قورئانی پیرۆز وێنەی تورەبوون بە هێزێکی شەیتانی دەکێشێت کە بەسەر مرۆڤدا سەردەکەوێت و پاڵی پێوەدەنێت بۆ کۆمەڵە گوفتار و کرداریکی نائاسایی کە ئەگەر تورە نەبێت هەرگیز ئەو گوفتار و کردارانە ناکات، لە چیرۆکی موسا پێغەمبەردا (ﷺ) خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: ﴿وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيْهِ﴾ الأعراف/١٥٠، واتە: (موسا پێغەمبەر لەداخی لادان و سەرگەردانی نەتەوەکەی) تابلۆکانی (واتە تەورات)ی فڕێدا و پەلاماری قژی (هارون)ی برای دا و ڕایکێشا بۆ لای خۆی... کاتێك تورەییەکەی نەما ﴿وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى ٱلْغَضَبُ أَخَذَ ٱلْأَلْوَاحَ﴾ الأعراف/١٥٤، واتە: کاتێك کە تورەیی موسا هێوربووەوە تابلۆکانی (تەوراتی) هەڵگرتەوە.

ئەم وێنە قورئانییە وەك ئەوەیە تورەبوون وەسوەسەیەك بێت و لە هزری موسا پێغەمبەری دابێت تاکو تابلۆکان فڕێ بدات.

دوورکەوتنەوە لە تورەبوون پێویستی بە خۆڕاگریی و باوەڕێکی پتەو بە خوای گەورە هەیە، پێغەمبەر (ﷺ) لە فەرموودەیەکدا ستایشتی ئەو رەفتارە دەکات و دەفەرموێت: «ئازا ئەو کەسە نییە کە تورە دەبێت، بەڵکو ئازا کەسێکە لەکاتی تورەبوونیدا خۆی دەگرێت».

دوورکەوتنـەوە لـە تورەبـوون بـە خـواردنی هێورکـەرەوەکان (مهـدئات) نابێت، چونکە کاریگەرییەکانیان بەهۆی چەندبارە کردنەوەی خواردنیانەوە کـەم دەبێتـەوە و ئـەو کەسـەش کـە هێورکـەرەوەی پێـدراوە ناتوانێـت بەئاسـانی لێـی ڕزگـار ببێـت... لەبەرئـەوەی تورەبـوون ڕەفتـاری مـرۆڤ دەگۆڕێـت، بۆیـە چارەسەرەکەشـی بـەگۆڕینی ڕەفتـاری مرۆڤەکـە دەبێـت لـــەکاتی بەرەنگاربوونـــەوەی گرفتـــەکانی ڕۆژانـــەدا، بەشـــێوەیەك کـــە تورەبوونەکەی دەگۆڕێت بۆ هاوسەنگی و هێمنییەکی تەواو.

پاشان "د.أحمد شوقي" دەڵێت: "پزیشکی دەروونی گەیشـتووەتە دوو ڕێگاچـارە بـۆ نەخۆشـی تـورە (المـریض الغاضـب)... یەکـەم: لـەڕێی کەمکردنـەوەی هەسـتیاریی هەڵچـونیەوە، بـە ڕاهێنـانی نەخۆشـەکە لـەژێر چاودێری پزیشك لەسەر ممارەسـەی خاوبوونـەوە و حەوانـەوە کـە لەگـەڵ بەرەنگاربوونـەوەی هـەمان ئـەو هەڵوێسـتە ناڕەحـەت و قورسـانە، بـەڵام ڕاهێنان دەکات لەسەر بەرەنگاربوونەوەیان بەبێ هەڵچوون و تورەبوون.

دووەم: لەڕێی خاوبوونەوە و حەوانەوەی دەروونـی و دەمـاری، ئەمـەش بەوە دەبێـت کـە پزیشـکەکە داوا لەنەخۆشـەکە دەکـات بـیر لـە هەڵوێسـتە ناڕەحەتەکانی بکاتەوە و ئەگەر بەپێوە بوو دابنیشێت یان ڕابکشـێت تـاکو دەرفـەتێکی بـداتێ بـۆ هێوربوونـەوە و هێمنـی... زانسـتی پزیشـکی لـەم ساڵانەی دواییدا بەم چارەسـەرە گەیشـت، بـەڵام پێغەمبـەر (ﷺ) هـەر زوو هاوەڵـــەکانی فێرکـــردووە، وەك لەفەرموودەیەکـــدا دەفـــەرموێت: ﴿ئەگـــەر یەکێکتان تورەبوو، کە بەپێوە بـوو بـا دابنیشـێت تورەییەکـەی لادەچـێت، یان ڕابکشێت﴾.

قسەکردن

لـەو نیعمەتـە پـڕ سەراسـیمایانەی پـەروەردگار بەخشـیویەتیە مـرۆڤ، بەخششی قسەکردن و توانای ئاخاوتنە، کە لەتەمەنێکی دیاریکراودا لەپڕ و بەبێ ئامادەباشی و فێربوونی پێشتر دەکەوێتە قسەکردن.

توانـای قسـەکردن بەخشـشێکە لەلایـەن خـواوە، مـرۆڤ لـە تەمـەنی دەوروبـەری دوو سـاڵەوە دەسـت بـە قسـەکردن دەکـات... ئـەم ڕووداوە وادەردەکەوێت حاڵـەتێکی سروشـتییە، چـونکە لای هـەموان لـە تەمـەنێکی نزیـك یـەکتردا دەسـتپێدەکات و ئەمـەش وادەکـات هەنـدێك کـەس وابـزانن قسەکردن و گفتوگۆ مەسەلەیەکی ئاساییە، بەڵام لەڕاستیدا موعجیزەیـەکی لەڕادەبەدەرە، چونکە منداڵ پێش ئەوەی دەسـت بکـات بەقسـەکردن هـیچ زانیارییەکی دەربارەی نەبووە.

زانـای زماننـاس (اللسـانیات) پرۆفیسـۆر "سـتیفن پینکـەر" کـە بـە لێکۆڵینەوە تایبەتییـەکانی لـەم بـوارەدا ناسـراوە، دەڵێـت: "ئێمـە بـیر لـە قسـەکردن ناکەینـەوە، وادادەنـێین مەسـەلەیەکی ئاسـاییە، ئـەوە لـەبیر دەکەین موعجیزەیەك و بەخششێکی سەرسوڕهێنەرە".

موعجیزەیـەکی گەورەیـە منـداڵ لـەپڕ و بـەبێ ئـەوەی هـیچ دەربـارەی قسەکردن و نهێنیەکانی بزانێت دەکەوێتە قسەکردن.

لەڕاستیدا زمانە ناسراوەکانیش پشت بەکۆمەڵە یاسایەکی زوبـانی ئـاڵۆز دەبەستن ، لەبەرئەوەی ڕێساکانی زوبـان (اللسـان) کۆمەڵـە پەیوەندییـەکی

بیرکاری پەتین، بۆیە لە وشە و ڕستەکانەوە ژمارەیەکی زۆر مانای جیاواز دروستدەبێت. تائێستاش کۆمەڵە پرسیارێکی بێوەڵام ماونەتەوە دەربارەی زمان (اللغە) و زوبان (لسان)...

چۆن منداڵ لە تەمەنی سێ ساڵییدا قسەدەکات؟ ئایا ئەمە لەڕێی ئەو ژینگەوە فێردەبێ کە تیایدا دەژی؟ کێ یاساکانی زمانی فێردەکات لەکاتێکدا کە زاناکان تاکو ئێستاش لە دانانی بنەما و ڕێساکانیدا بەشێوەیەکی تەواو، بەستەوسانن؟ چۆن وشەکان لەزاریەوە بەشێوەیەکی گونجاو لەگەڵ یاسا ئاڵۆزەکانی زمان دێنەدەرەوە؟ چۆن وشە و ڕستەکان سەرکەوتوو دەبن لە دروستکردنی بنەما زمانەوانییەکان (الأصول اللغویة) و پێدانی مانا و شیکاری؟ بۆچی زیاتر لە شەش هەزار زمانی جیا دروستبوون؟ بۆچی مرۆڤ تاکە بەدیهێنراوی زیندووە قسەدەکات و زیندەوەرەکانی تر توانای قسەکردنی ماناداریان نییە؟ چی لەزەین و هۆشدا ڕوودەدات تاکو بگۆردرێن بۆ وشە و ڕستەکان؟

تاکو ئێستاش هەقیقەتی ئەو کردارە زۆر ورد و ئاڵۆزانە نەزانراوە کە لەکاتی دەرچوونی تاکە ڕستەیەك لەزاری مرۆڤەوە ڕوودەدەن.

ئاشکرایە قسەکردن لەڕێی فێربوون و فێرکردنەوە بەدەستنایەت، چونکە کەس فێری بناغە و بنەمای وتنی ئەو هەزاران ڕستە و وشانەمان ناکات کە دەیانزانین و دەیانڵێین، لەڕاستیدا فێربوونی کارێکی ئەستەم و نەگونجاوە. بۆنمونە کاتێك مرۆڤ دەدوێت کۆمەڵە ڕستەیەکی یاسایی دروستدەکات وێڕای ئەوەش کە قسەکەرەکە دەگونجێ هیچ دەربارەی ئەو بنەما ئاڵۆزانە نەزانێت کە لە وشە و ڕستە ڕێکخراوەکاندا هەن، لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانێت بەئاسانی قسەبکات ئەویش بەڕێکخستنی کۆمەڵە ڕستەیەك کە دەگونجێت بۆ یەکەمجاریش بێ لەزاری بێنە دەرەوە.

هـەموو ئەمـەش بەوپـەڕی هەرەوەکیـەوە و جـەبیّ ئەوەیـە کـە کەسێکە هەستی پێبکات. ئەم زانستە زوبانیە (العلم اللساني) ئاڵۆزە زانـا زمانناسـە ناسراوەکانیش نەیانتوانیوە بەتەواوی وردەکارییەکانی بزانن.

قسەکردن کردارێکی ئاڵۆزە، دەربارەی یاسا لەژمارە نەهاتووەکانی ئـەم کیردارە، زانـای زمانناس "فیلیـپ لایبرمـان" دەڵێـت: "لەگـەڵ ئاکـامی لێکۆڵینـەوە زۆر و زەوەندەکان و فراوانبوونیاندا ژمـارەی یاسـا و بنـەماکان نزیك دەبنەوە لەژمارەی ڕستەکان، تائێستاش نـەتوانراوە یاسـای تـەواو و گشتگیر بۆ هیچکام لە زمانەکان دابنرێت".

"لیبرمان" ڕوونیدەکاتەوە ژمارەی یاساکانی قسەکردن یەکسان دەبـن بە ژمارەی ڕستەکان. پرسیار لێرەدا ئەمەیە: چۆن بۆ منـدالّ ئاسـان دەبـێ بتوانێت لەگەڵ بوونی ئەم ژمارە ناکۆتا یاسـایەدا فێری قسـەکردن ببێـت و قسەبکات کاتێك لە تەمەنی سێ ساڵاندایە؟!

مرۆڤ ژیانی کۆمەڵایەتی خۆی بە فێربوونی یاساکانی جـولانی زوبـان و یاساکانی زمان دەستپێدەکات. ئـەوەش ڕوونـە یاسـاکانی قسـەکردنمان لـە باوك و باپیرانەوە وەرنەگرتووە، بەڵکو بە ئیلـهامێکی خـوایی منـدالّ فێـری بەکارهێنانیان دەبێت.

پرۆفیسۆر "ستیفن پیکنـەر" مامۆسـتا لـەزانکۆی "MIT" ئـەم ڕاسـتیە باس دەکـات و دەڵێـت: "چـۆن منـدالّ دەتوانێـت زمـان و زانسـتی زمـان وەربگرێـت لەگـەڵ ئـەوەی کـە زانسـتێکی بێکۆتایـە لـە وتـەی کـورتی پـڕ یاسا؟"

منـدالّ کارامـەیی قسـەکردن لـە دایـك و باوکیـەوە وەرناگرێـت، لـە هەمانکاتـدا بـەردەوام هەڵـەکانی منـدالّ ڕاسـت ناکەنـەوە و حـەزەری هەڵەکردنیشیان نادەنیّ لـە وتـە و قسـەکردنیاندا. زۆربـەی جـار ڕسـتەکانی

منـدالْ لەگـەڵ ڕێزمانـدا ناگونجێـت، خۆئەگـەر دایـك و بـاوك بەوشـێوەیە هەڵەکانی منـدالْ لـە قسـەکردنیدا ڕاسـتبکەنەوە پێویسـتە بـە درێـژایی ڕۆژ سەرزەنشت و سەرکۆنەی ڕۆڵەکانیان بکەن".

ئێمە یاساکانی زانستی زمان بەکاردێنین بەبێ هیچ کۆششێك، چونکە بە ئامـادەکراوی لەبەردەممانـدا دەیانبینینـەوە. بەڕاسـتی ئەگـەر هەنـدێك حساباتی ئاڵۆز لەبەردەمماندا دابنێین ئەوا یاساکانی قسەکردن مرۆڤ توشی سەرسوڕمان دەکەن.

لەبەرئەمەیە کارامەیی قسەکردن لای مرۆڤ وەك نهێنیەك ماوەتەوە.

"چۆمسکی" دەربارەی ئەم نهێنیە دەڵێت: "من زانیاریم لەسەر زانستی قسەکردن نییە، تەنها لـە هەنـدێك لایـەنی دەرەکـی نـەبێت، بـەلام بەگشـت پێوەرەکان قسەکردن نهێنییەکی گەورەیە".

کاتێك مرۆڤ دەست بەقسەکردن دەکات لەوپەڕی ئارامی و ئاسـوودەیدا، کاتێك دەزانێـت زمـانی (لسـان) لـە تـەواوترین شـێوەدا بـەکاردێنێت... کـە ئەمانـە دێنێتـە پێشچـاوی تێـدەگات کـرداری قسـەکردنی بـەبێ هـیچ پێشینەیەکی زانستییە. ئەگـەر ئێمـە نـاتوانین ئـەو وشـانەی لـە زارمانـەوە دەردەچـن ڕێکبخـەین، پێویسـتە هێزێکـی شـاراوە ئیلـهام و زانسـت و زانیاریمان بداتێ تاکو لەو وشانە کۆمەڵە ڕستەیەك دروستبکەین و بدوێین. ئـەو توانایـە، توانـای بەدیهێنـەری گـەورە و خـاوەن عیـزەت و زانسـت و خاوەنی هەموو شتێکە.

خوای گەورە ئیلهام بە مرۆڤ دەدات و توانای قسەکردنی پێدەبەخشێت، کارامـەیی قسـەکردن بەخششـێکە لـە خـواوە بـۆ مـرۆڤ. خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ٱلرَّحْمَٰنُ ۝١ عَلَّمَ ٱلْقُرْءَانَ ۝٢ خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ ۝٣ عَلَّمَهُ

ٱلْبَيَانَ ﴾الرحمن/١ – ٤، واتە: خوای میهرەبان (کانگای سۆز و ڕەحمەتـە)، قورئان فێردەکات، (هەر ئەو زاتە) مرۆڤی دروستکردووە، هەر ئەویش فێری گوفتار و ئاخاوتنی کردووە (توانای دەربڕینی پێداوە).

بۆ قسەکردن تـەنها ئـەوە بـەس نییـە کـە دەنگەژێیـەکان و سـییەکان و بـۆری هـەوا پێکـەوە هەمئاهـەنگ کاربکـەن، بـەڵکو پێویسـتە سیسـتمی ماسولکەیی پەیوەست بەم ئەندامانەش پاڵپشـتی بکـەن. دەنگـەکانیش کـە لەکاتی قسەکردندا دەردەچن لە تێپەڕبوونی هەواوە بـەنێو دەنگەژێیەکانـدا دروستدەبن.

زۆریـــی ژمـــارەی زمـــانـەکـــــان

یەکێکە لەئایەتەکانی پەروەردگار

بۆچی ئـەو زمانانـەی دەیـانزانین تێکـەڵ بـە یـەکتری نـابن؟ بۆچـی ئـەو کەسانەی بە دوو زمان یان زیاتر دەدوێن هەرگیز تێکـەڵیان ناکـەن؟ یـەکێك لە زانایانی مێشك "تۆماس مۆنتی" بە هاوکاری ژمارەیەك لـە هاوکارەکـانی چەند تاقیکردنەوەیەکیان ئەنجامدا بۆ زانینی ئەو گۆڕانکارییە کارەباییانەی لــە هەنــدێك لــە خانــەکانی مێشــکدا لــەکاتی قســەکردندا ڕوودەدەن. لێکۆڵینــەوەش لــەڕێی چــاودێریکردنی تــەکتیکی زرنگانــەوەی کــاری موگناتیسەوە بوو.

تاقیکردنەوەکە لەسەر ئەو کەسانە ئەنجامدرا کە ئیسپانی لەگەڵ زمـانی (کاتالان) دەدوان (زمانی کاتالان: زمانێکە لە بـاکوری ڕۆژهـەڵاتی ئیسـپانیا بەکاردێت). ئاکامی لێکۆڵینەوەکان دەریانخست کە مێشك هەڵدەسـتێت بـە زەخیرەکردنی وشە و دەستەواژەی هـەر زمانێـك لەزمانـەکان کـە مرۆڤەکـە

قسەی پێدەکات لە بەشێکی سەربەخۆی مێشکدا، ئەمەش بۆئەوەی لەکاتی قسەکردندا تێکەڵبوون ڕوونەدات لەنێوان وشە و دەستەواژەکانی هەردوو زمانەکەدا.

ئەنجامی ئەم لێکۆڵینەوەیە پێچەوانەی بیرکردنەوە باوەکان بوو کە دەوترا هەردوو ئەو زمانەی کەسەکە دەیزانێت لەیەك بەشی مێشکدا هەن و کاتێکیش کەسیەکە بۆ وشەیەك دەگەڕێت، ئەو وشەیە بەبێ گەران بە مانادا ڕاستەوخۆ دێتەدەرەوە، ئەم کردارە لەدەرەوەی ئیرادەی قسەکەرەکەدا و بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی ڕوودەدات. ئەمەش مانای وایە کاتێك کەسەکە بە زمانێکی دیاریکراو دەدوێت، زمانەکەی تر بە پەستێوراوی دەمێنێتەوە، بە فاکتەرێك کە تائێستا نەزانراوە، بەمەش تێکەڵاوی لەنێوان دوو زمانەکەدا ڕوونادات.

کاتێکیش قسەکەرەکە قسەکانی لە زمانێکەوە دەگۆڕێت بۆ زمانێکی تر، هەڵدەستێت بە گۆڕانی پاڵێوەرەکان (مصافي) کە لەمێشکدا هەن و هیچ دەربارەی وشە نوێیە وتراوەکان نازانێت.

"داڤید گرین" سەرنجمان بۆ لای ئەم موعجیزەیە ڕادەکێشێت و دەڵێت: "ئایا چۆن هەموو ئەم کردارانە ڕێکدەخرێن؟ وەڵامی ئەمەش بەبێگومان ئەوەیە کە کردارەکە بەشێوەیەکی بەرنامەڕێژکراوەیی لەپێشترەوە جێبەجێ دەبێت".

خوای گەورە مرۆڤی لەجوانترین شێوەدا بەدیهێناوە: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ التين/٤... ئەو سیستەمە ئالۆزە یەکێکە لەو نموونانەی بیردۆزەی پەرەسەندن نەیتوانیوە ڕوونیبکاتەوە، دەرکەوتنی ئەم سیستەمە

ناتوانرێت بە ئایدۆلۆژیای ڕێکەوتەکان لێکبدرێتەوە کە بەردۆزی پەرەپەسەندن هێناویەتی، بەڵکو بەتەواوی پێچەوانەوەیە.

ئەم سیستمە توانای بەدیهێنەرمان بۆ دەردەخات کە لە جوانترین شێوە و بەبێ کەموکوڕی مرۆڤی بەدیهێناوە و بەخششی قسەکردنی پێبەخشیوە، بەخششی لەش و ڕۆح چی تیایاندایە، لەوانەش توانای قسەکردن و ئاخاوتن.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَـٰفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَٰنِكُمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ لِّلْعَـٰلِمِينَ﴾ الروم/٢٢،

واتە: (یەکێکی تر) لەنیشانە و بەڵگەکانی، دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوییە، و جیاوازی زمان و ڕەنگتانە، بەڕاستی ئا لەو دیاردەیەشدا بەڵگە و نیشانەی زۆر هەیە بۆ زانایان و شارەزایان.

سیستمی پڕ سەراسیمای ئاخاوتن

لەوساتەی مرۆڤ دەیەوێت قسەبکات زنجیرەیەک فەرمان دەردەچێت لە مێشکەوە بۆ دەنگەژێیەکان و زوبان و لەویشدا بۆ ماسولکەکانی هەردوو شەویلگە.

ئەو ناوچەیەی مێشک کەسیستمی ئاخاوتنی تێدایە، فەرمانە پێویستەکان بۆ سەرجەم ماسولکەکان دەنێرێت کە لەکاتی قسەکردندا ئەرکەکان جێبەجێ دەکەن، پێش هەموو شتێک (سی) هەوای گەرم رادەکێشێت کە ماددەی تایبەتە بۆ قسەکردن.. هەوا لەڕێی لوتەوە دەچێتە ژوورەوە، پاشان لەقوڕگەوە بۆ کەناڵەکانی هەناسەدان و پاشان بۆ سییەکان.

ئـەو ئۆکسـجینەی لەهەواکەدایـە لەگـەڵ ئـەو خوێنـەی لەسـییەکانەوە دەردەچـێت بەدەنگەژێیەکانـدا تێپـەڕدەبێت کـە وەك چـەند پەردەیـەك وەهـان، کرکراگـەی تایبـەت کـە پێیـەوە پەیوەسـتن دەجـوڵێن و بـەپێی کاریگەربوونیان دەنگەکان دروستدەبن و دەنگەکانیش دروستبوونی وشـەیە و وشەکانیش ڕستە و ڕستەکانیش واتە گفتوگۆ و ئاخاوتن.

وێنـەی دەنگەژێیـەکان بـەجۆرە کامێرایـەك گـیراوە کـە خێراییـەکی زۆر گەورەیان هەیە، هەموو ئەو ئەگەرانەش کە لەوێنەگرتنەکاندا هەن لـەماوەی تـــەنها (١٠ چـــرکە)دا ڕوودەدەن، ئـــەو پێکهاتـــە زۆر ورد و ڕێکوپێکـــەی دەنگەژێیەکان هەیانە وادەکەن مرۆڤ بتوانێت بدوێت و قسەبکات.

پێش قسەکردن دەنگەژێیەکان لەدۆخێکی کراوەدان، لەکاتی قسەکردندا دەنگەژێیـــەکان کۆدەبنـــەوە و بـــەهۆی تێپـــەڕبوونی هـــەوا لـــەکاتی هەناسەدانەوەدا دەلەرنەوە و دەنگ دەردەکەن.

پێکهاتەی دەم و لوتیش بەجۆرێکە هەموو سیفەتێکی تایبەتی پێویسـت بـە دەنـگ دەبەخشـێت. لەوکاتـەی وشـەکان لەدەمـەوە دەردەچـن، زوبـان لەدۆخێکی تایبەتدا دەبێت لەنێوان نزیکبوونەوە و دوورکەوتنەوە لەسـەقفی دەمەوە بەبڕێکی دیـاریکراو، لەگـەڵ هاتنەوەیـەك و فراوانبـوونی لێوەکـان، هەروەها لەم کردارەشدا ماسولکەی زۆریش بەشێوەیەکی خێرا دەجوڵێن.

ئەگەر بەتەواوی یاسـاکانی جـوڵانی زوبـان بنوسـرێتەوە و بـاس بکرێـت لەکاتی دەرچوونی تەنها پیتێکدا کە زوبان وەك پارچە گۆشـتێکی نێـو دەم دەبـێ لەکوێـدا بێـت و هەناسـەدانەوە و هـەوای نێـو سـییەکان چـۆن بێنـە دەرەوە و شـێوازی لێوەکـان چـۆن بـن و کامـە لەماسـولکەکان لـەکاتی دەرکردنی ئەو پیتەدا کاردەکەن و چۆن کاردەکـەن کـە ئایـا دەکشـێن یـان دێنەوەیەك؟ ئەوا گرانی و قورسییەکی زۆر هەست پێدەکرێت تەنها لە وتنی

یەك پیتدا، چ جای وشە و ڕستەیەك و پاشان ئاخاوتن و قسەکردنی زۆر. هەموو ئەمانەش خۆنەویستن و بەرنامەڕێژیەکی زۆر ورد و زانستیە کە پەروەردگار لە مێشکی هەموو مرۆڤێکدا بەدیهێناوە.

وەك باسیشکرا منداڵ لەتەمەنی (٢-٣ ساڵی)دا هیچ دەربارەی جوڵەی زوبان و ماسولکە و لێوەکان و دەنگەژێیەکان و هەوا و ئۆکسجینی وەرگیراو و دووەم ئۆکسیدی کاربۆنی دراوە نازانێت و دەوروبەریشی بەهیچ جۆرێك ناتوانن فێری ئەو زانیارییە وردانەی بکەن، بەڵام بەخششێکی پەروەردگارە بەوتەی ﴿عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ﴾ کە کەسەکە فێری ئاخاوتن و قسەکردن دەبێت.

مرۆڤ لەتەمەنێکی دیاریکراودا (هەرچەند کەموکوڕیش هەیە) دەست بە دەربڕینی پیت و پاشان وشە و لکاندنی وشەکان دەبێت و لە پاش تێپەڕبوونی تەمەن و وردبوونەوەوە دەتوانێت بیر و هزر بخاتە نێو ڕستە بەکارهێنراوەکانیەوە لەکاتی گفتوگۆدا و پاشانیش گرێدانی بیر و وێنەکان پێکەوە و بەراوردکردنیان دێتەدی...

بەڕاستی چەند سیستمی ئاخاوتن و توانای قسەکردن ئاڵۆز و پڕ یاسایە هێندەش پەروەردگار بەئاسانی و وەك بەخششێك بەسادەیی کردوویەتیە دیاری بۆ مرۆڤ. گرنگە مرۆڤیش سوپاسگوزار بێت لەسەر سەرجەم نیعمەتەکان و لەو نیعمەتانەش نیعمەتی قسە و ئاخاوتن.

ڕووخسار ئاوێنەی دەروونە

لەئایەتەکانی قورئانی پیرۆزدا بەڕوونی باس لەوە کراوە کە کاتێک مرۆڤ تووشی خەم و پەستی و بێتاقەتی دەبێت ڕووخساری ڕەش هەڵدەگەڕێت، بەدەقی ئەو ئایەتەی کە دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾النحل/٥٨، واتە: خۆئەگەر مژدەی بوونی کچ بەیەکێک (لەو نەفامانە) بدرێت ڕووی گرژ و تاڵ دەبێت و ڕەش دادەگیرسێت و سینەی پڕ دەبێت لەخەم و پەژارە.

هەروەها هەمان کاریگەری لەسەر مرۆڤ دروستدەبێت بەهۆی داخ خواردن و پەشیمان بوونەوەوە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾الزخرف/١٧، واتە: ئەگەر یەکێکیان هەواڵی بدرێتێ بەوەی بۆ خوای میهرەبان بە ڕەوای دەزانن ڕووخساری ڕەش هەڵدەگەڕێت و لە دەرووندا هەر خۆی دەخواتەوە.

لەو ئایەتانەدا ڕاستیەکی گرنگ هاتووە، ئەویش ئەوەیە کە ڕووخساری مرۆڤ ئاوێنەی دەروونییەتی، مرۆڤ دەتوانێت بارودۆخی بەرامبەرەکەی بزانێت تەنها بەڕوانین لە ڕووخساری کەسەکە، ئەمەش بەپێی ئەو ئایەتەی کە دەفەرموێت: ﴿تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنكَرَ﴾الحج/٧٢، واتە: لەڕووخساری ئەوانەدا کە بێباوەڕن تاڵی و گرژیی بەدی دەکەیت.

یان پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ

ٱلسُّجُودِ﴾ الفتح/ ٢٩، واتـه: نیشـانەی چـاکی و پاکیـان لـه ناوچـەوانیاندا دیارییه و دەدرەوشێتەوە له ئەنجامی سوژدەبردنیانەوە.

ئیعجـازی زانسـتی ئـەم ئایەتانـە نـەزانرابوون تـاکو زانسـت لـە لێکۆڵینەوەکانیـدا پێشـکەوت. لێکۆڵینـەوە پزیشـکی و سـایکۆلۆژییەکان سەلماندیان بەڕاستی ڕووخسـار ئاوێنـەی دەروونـە، بەتـەواوی وەك ئـەوەی پێشتر قورئانی پیرۆز باسی لێوە کردووە.

"د.جایلورد هاروز" دەڵێت: "ڕووخسارت پەیامبەری تۆیـه بـۆ جیهـان، لێیـەوە خـەڵکی دەتـوانن بـارودۆخی تـۆ بـزانن، بـەڵکو دەتوانیـت تـەنها بەسـەیرکردنت بـۆ ئاوێنـە بارودۆخـت بەتـەواوی بزانیـت و لـە ڕووخسـارت بپرسی: چی دەوێت؟ ئەو بازنە ڕەشانەی لەژێر چاوەکاندا هەن بەلگەیـەکی ڕوون دەبن لەسەر پێویستی مرۆڤ بە خواردن و پاکژکردنەوەی ئەو کەشەی تیایـدا دەژی، بۆیـه پێویسـتی بـەخواردن و هـەوا هەیـە... هـەروەها ئـەو چرچولۆچـیانەی بـە دەموچـاوی کەسـە بەتەمەنەکانـەوە دیـارە کۆمەڵـە نیشانەیەکن لەسەر چۆنیەتی گوزەراندنی ژیانیان".

پزیشکی نوێ دەڵێت لەڕووخسـاری مرۆڤـدا (٥٥ ماسـولکە) هەیـە بـەبێ هۆشـیاری و ویسـتی خۆمـان لـەدەربڕینی سـۆز و هەڵچـوونەکاندا بـەکاریان دەهێنین، بەدەوری ئەم ماسولکانەدا دەمار هەن کە بە مێشکەوە بەستراون و لـەڕێگای مێشکیشـەوە ئـەم ماسـولکانە بـە سـەرجەم ئەندامـەکانی تـری لەشەوە دەبەسترێنەوە.

بەهەمان شێوە هەموو ئەوەی لـە دەروونتـدا لێکـی دەدەیتـەوە یـان لـە هـەر بەشـێکی جەسـتەتدا هەستی پێدەکـەیت، لەسـەر ڕووخسـارت ڕەنـگ دەداتەوە، وەك ئازار کە بەتەواوی و زۆر بە ڕوونی بە ڕووخسـارەوە دیـارە، هەروەها دڵخۆشـی و بـەختیاری شـوێنی دەرکـەوتنیان هـەر ڕووخسـارە...

بەشێوەیەکی گشتی هەموو بابەت و مەسەلەکانی دەروون و ناخی مرۆڤ یان هەستەکانی جەستە (چاك بن یان خراپ) لەسەر ڕووخساری مرۆڤ کاریگەری ڕوون دادەنێن. هەربۆیە ڕووخسار تاکە بەشێکە لە لەشدا کە خاوەنەکەی دەناسێنێت و هەواڵ دەربارەی بارودۆخەکانی دەدات، هیچ ئەندامێکی جەستە نییە (جگە لە ڕووخسار) بتوانرێت بەهۆیەوە مرۆڤی پێبخوێنرێتەوە.

زانایان دەڵێن دەتوانرێت سروشتی مرۆڤ و ڕەوشتەکانی لە لۆچیەکانی دەموچاویدا بخوێنرێتەوە. چرچولۆچیە پێشوەختەکان بەدەوری چاوەکاندا دەگەڕێنەوە بۆ زۆر پێکەنین و خەندە کردن، بەلاَم قوڵەکان کە لەنێوان چاوەکاندا هەبن، بەڵگەن لەسەر تووڕەیی و ڕەشبینی. وتاربێژەکان و نمونەی وتاربێژان وەك مافپەروەر و ئەکتەر زۆرجار لەناوەڕاستی ڕوومەتیاندا هێڵی قوڵ دەردەکەون، بەجۆرێك تا نزیکی چەناگەیان درێژدەبنەوە.

"د.ئەلیکسیس کاریل" خاوەنی خەلاَتی نۆبڵ لە پزیشکی و هەناودا، دەڵێت: "شێواز و شێوەی ڕووخسار دەکەوێتە سەر ئەو بارودۆخەی ماسولکە (کشاوەکان) تیایدان، کە لەچەوری ژێر پێستدا دەجوڵێن، بارودۆخی ئەم ماسولکانەش لەسەر حاڵەت و شێوەی بیرکردنەوەکان بەندە".

هەموو مرۆڤێك دەتوانێت ئەو دەستەواژەیەی دەیەوێت لەسەر ڕووخساری بنوێنێت، بەلاَم بەپلەبەندی ڕووخساری کەسەکە ئەو شێوازە دەگرێت و پارێزگاری لەو دەمامکە دەکات... بارودۆخە دەروونییەکانیش هەرچۆنێك بن، لەگەڵ بەرەو پێشچوونی تەمەندا دەبێتە وێنەیەکی لێکچووی هەست و سۆزەکانی کەسەکە و خواست و هیواکانی.

هـەروەها ڕووخسـار دەتوانێـت لـەڕووی چـالاکی هەسـتەوە گوزارشـت لەکۆمەڵە مەسەلەیەکی قوڵتر بکات، بۆنمونە (سەرەڕای زیرەکی و خواست و ســۆزەکانی و خــووە نهێنیــەکانی) وەك ئامادەباشــی بــۆ نەخۆشــی ئەندامەکانی جەستە و دڵ.

لەڕاستیدا دیمـەنی ئێسـکەپەیکەر و ماسـولکەکان و چـەوری و پێسـت و مووی پێست دەکەونە سەر خۆراکپێدانی شـانەکان و خـۆراکی شـانەکانیش پابەندن بەپێکهاتەی ناوەندی ناوەکی، واتە بە جۆرەکانی چالاکی ڕژێنەکان و کۆئەنـدامی هەرسـیەوە، هەربۆیـە دیمـەنی جەسـتە بەتـەواوی بـارودۆخی ئەندامەکان دەردەخات، لەبەرئەوە دەتوانین بڵێین "ڕووخسار بچوککراوەی هەموو جەستەیە"، بەو مانایەی بارودۆخی ئەندامەکانی هـەموو جەسـتە لـە ڕووخســاردا دەخوێنرێتــەوە. پێچـەوانەکەرەوەی حاڵـەتی فرمـانی ڕژێنــی دەرەقی و گەدە و ڕیخۆڵەکان و کۆئەندامی دەمارە لەیەککاتدا.

لـەتوانای تێبینیـە وردەکاندایـە کـە دەریبخـەن، تـۆ مرۆڤێکـت هەیـە و لەســەر ڕووپــەڕی ڕووخســاری ســەرجەم وەســفەکانی جەســتە و ڕۆحــی هەڵگرتووە.

بـەمجۆرە، زانسـت لـەم کۆتاییانـەدا دەگاتـە ئـەو پێشـینەیەی قورئـانی پیرۆز کە باس لەو ڕاستیە دەکات (ڕووخسـار ئاوێنـەی دەروونـە) ڕووخسـار بارودۆخــەکانی مــرۆڤ ئاشــکرا دەکــات، بەتایبــەت سـۆزییەکانی و ئەوانــەی پەیوەسـتن بـە هەسـت و ویژدانـەوە. بۆیـە زۆر ئاسـانە لەسـەر ڕووخسـاری مرۆڤێك تێبینی خەم و پەژارە و پەشـیمانییەکانی بکرێـت، بـەو نیشـانانەی لەسەر ڕووخساری دروستدەبن، پێچەوانەی ئەو حاڵەتانەش وەك دڵخۆشی و ئارامی و سەکینەت دیسانەوە لەسەر ڕووخسار بـە نیشـانەکانی ڕازیبـوون و نوور دەردەکەون.

سەرچاوەکان

١. تەفسیری ئاسان، بورهان محمد أمین
٢. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، عبالرحیم الماردیني
٣. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم و السنة المطهرة، يوسف الحاج أحمد
٤. الموسوعة الذهبية في إعجاز القرآن الكريم و السنة المطهرة، د.أحمد مصطفى متولي
٥. موسوعة الإعجاز القرآني في العلوم والطب و الفلك، د.نادية طيارة
٦. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن و السنة (آيات الله في الإنسان)، د.محمد راتب النابلسي
٧. الإعجاز العلمي في الإسلام و السنة النبوية، محمد كامل عبدالصمد
٨. حقائق العلم الحديث (١-١٠)، عبدالرحمن العصافي
٩. معجزات القرآن، هارون يحيى
١٠. الإعجاز الطبي في القرآن، السيد الجميلي
١١. مع الطب في القرآن الكريم، د.عبدالحميد دياب – د.أحمد قرقوز
١٢. الطب في ظلال القرآن والسنة (كتيب)، كلية الطب – جامعة الموصل
١٣. مجلة الإعجاز، عدد (٤)
١٤. چەند پێگەیەکی ئینتەرنێت، بەتایبەت هەردوو پێگەی ئەلیکترۆنی:
www.55a.com
www.kaheel7.com